

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА**

**ФАКУЛЬТЕТ
ФІЛОЛОГІЇ ТА
ЖУРНАЛІСТИКИ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА,
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА,
ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВА ТА ДИДАКТИКИ В
КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РОМАНО-
ГЕРМАНСЬКИХ СТУДІЙ**

Колективна монографія кафедри романо-германської філології

ПОЛТАВА – 2023

УДК 81:001.12/.18, 81'243(811.11+811.13)

Рекомендовано до видання ученою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка 23 березня 2023 р., протокол №9.

Авторський колектив: О.О. Бардакова, канд. філол. наук, ст. викл.; Л.Б. Воловик, канд. філол. наук, доцент; О.Б. Кирильчук, канд. пед. наук, доцент, декан факультету філології та журналістики; В.В. Кононенко, канд. істор. наук, доцент; Н.І. Криницька, канд. філол. наук, доцент (редактор); Н.А. Кришталь, ст. викл.; О.І. Ніконенко, ст. викл.; Ю.І. Петренко, викл.; Б.В. Стороха, канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри романо-германської філології; З.М. Таран, ст. викл.; Г.В. Филь, ст. викл.; І.В. Якубенко, канд. філол. наук, ст. викл.

Рецензенти:

Ищенко В.Л., кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри ділової іноземної мови (Полтавський університет економіки і торгівлі)

Лисанець Ю.В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією (Полтавський державний медичний університет)

Актуальні проблеми мовознавства, літературознавства, лінгвокраїнознавства та дидактики в контексті сучасних романо-германських студій: колективна монографія. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2023. 182 с.

Пропонована колективна монографія – результат п’ятирічної роботи викладачів кафедри романо-германської філології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка над темою “Актуальні проблеми мовознавства, літературознавства, лінгвокраїнознавства та дидактики в контексті сучасних романо-германських студій”. У монографії приділено увагу вивченню лексики, словотвору і граматики сучасної німецької, іспанської та французької мов у системно-структурному, когнітивному, функціональному й лінгводидактичному описі, а також фонетиці німецької мови та латинським фразеологізмам у сучасних мовах. Досліджено особливості літературного процесу в англомовних, німецькомовних та франкомовних країнах з точки зору сучасного літературознавчого дискурсу. Вивчено сучасні історико-політичні процеси в німецькомовних країнах у контексті перспектив українсько-німецьких зв’язків. Виявлено концептуальні засади та тенденції розвитку педагогіки та методики викладання в навчальних закладах німецькомовних та франкомовних країн.

Для науковців, викладачів іноземних мов, студентів філологічних факультетів.

ISBN 978-966-2538-90-8

© Колектив авторів, 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ЛЕКСИКА, ФОНЕТИКА, СЛОВОТВІР І ГРАМАТИКА СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ, ІСПАНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ У СИСТЕМНО-СТРУКТУРНОМУ, КОГНІТИВНОМУ, ФУНКЦІОНАЛЬНОМУ І ЛІНГВОДИДАКТИЧНОМУ ОПИСІ	7
1.1. Лексика, фонетика та стилістика	7
<i>1.1.1. Ніконенко О.І.</i> Englische Wörter in der deutschen Sprache.....	7
<i>1.1.2. Ніконенко О.І.</i> Journalistische Textsorten.....	11
<i>1.1.3. Петренко Ю.І.</i> Jugendwörter des Jahres in Deutschland.....	16
<i>1.1.4. Петренко Ю.І.</i> Jugendsprache im DaF-Unterricht: cool oder abgemeldet?.....	20
<i>1.1.5. Петренко Ю.І.</i> Integrationsnotwendigkeit phonetischer Lerninhalte im DaF-Unterricht	25
<i>1.1.6. Таран З.М.</i> Семантичні особливості латинського фразеологічного фонду в контексті іншомовної інтерпретації... ..	30
<i>1.1.7. Таран З.М.</i> Les mots anglais dans la langue française.....	34
<i>1.1.8. Филь Г.В.</i> Загадка зеленого кольору в іспанській мові.....	39
<i>1.1.9. Филь Г.В.</i> Stilistische Aspekte der Eigennamen.....	42
1.2. Словотвір	47
<i>1.2.1. Воловик Л.Б.</i> Словотвірні потенції твірних основ префіксальних дієслів на рівні утворення безафіксно-похідних іменників у німецькій економічній термінології.....	47
<i>1.2.2. Воловик Л.Б.</i> Словотвірний потенціал префіксальних дієслів у німецькій економічній термінології.....	54
1.3. Граматика	60
<i>1.3.1 Якубенко І.В.</i> Поняття «модель» у комунікативному синтаксисі.	60
<i>1.3.2. Якубенко І.В.</i> Комунікативні моделі у сучасній німецькій мові (на матеріалі складнопідрядних речень).....	63
<i>1.3.3. Якубенко І.В.</i> «Речення» та «надфразна єдність» як взаємопов'язані поняття.....	70
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ В АНГЛОМОВНИХ, НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТА ФРАНКОМОВНИХ КРАЇНАХ З ТОЧКИ ЗОРУ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО ДИСКУРСУ	74
2.1. Криницька Н.І. Альтернативна історія США в науково-фантастичних творах: дискурс “американської мрії” в контексті перемоги нацистського блоку в Другій світовій війні.....	74
<i>2.1.1. Вступ</i>	74
<i>2.1.2. Теоретичне підґрунтя</i>	76
<i>2.1.3. Постановка проблеми дослідження</i>	81

2.1.4. <i>Методи дослідження</i>	82
2.1.5. <i>Результати і обговорення</i>	83
2.1.6. <i>Висновки і перспективи</i>	109
2.1.7. <i>Список літератури</i>	114
2.2. <i>Стороха Б.В.</i> Німецький колоніальний роман часів Третього райху....	118
2.3. <i>Taran Z.M.</i> La vie littéraire de Jacques Prévert et la particularité de sa poésie.....	125
РОЗДІЛ III. СУЧАСНІ ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ КРАЇНАХ У КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ	133
3.1. <i>Кононенко В.В., Кононенко Н.О.</i> Німецькі ЗМІ і формування громадської думки.....	133
3.2. <i>Кононенко В.В.</i> Преса НДР напередодні об'єднання Німеччини.....	137
3.3. <i>Кононенко В.В.</i> Молодіжний туризм у Німеччині.....	141
РОЗДІЛ IV. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТА ФРАНКОМОВНИХ КРАЇН	144
4.1. Педагогіка. <i>Кришталь Н.А.</i> Місце і роль іноземних мов у вальдорфській педагогіці.....	144
4.2. Методика	147
4.2.1. <i>Бардакова О.О.</i> Використання інтерактивних методів у вивченні іноземної мови.....	147
4.2.2. <i>Бардакова О.О.</i> Проекти та презентації як методичне забезпечення на заняттях з іноземної мови.....	151
4.2.3. <i>Бардакова О.О.</i> Методи для покращення мотивації, інтересу, ефективності та стимулювання уваги на занятті з іноземної мови.....	156
4.3. Риторика	160
4.3.1. <i>Кирильчук О.Б.</i> Використання аргументативних ролей співрозмовників у процесі персуазивного діалогу.....	160
4.3.2. <i>Кирильчук О.Б.</i> Praktische Tipps der rhetorischen Kultur: Reden im privaten Kreis.....	164
4.3.3. <i>Кирильчук О.Б.</i> Використання аргументативних кліше в іншомовній промові.....	169
ВИСНОВКИ	175

ВСТУП

Оскільки кафедра романо-германської філології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка забезпечує викладання цілого спектру філологічних та методичних дисциплін, пов'язаних з романо-германськими мовами й літературами, наукові інтереси викладачів кафедри теж вирізняються розмаїттям. Така поліфункціональність пояснює обрання науково-дослідної теми кафедри «Актуальні проблеми мовознавства, літературознавства, лінгвокраїнознавства та дидактики в контексті сучасних романо-германських студій» (державний реєстраційний номер 0117U003232, 2017-2021 рр.).

Тому й зміст пропонованої колективної монографії сформували, на перший погляд, різномірні наукові розвідки з мовознавства, літературознавства, лінгвокраїнознавства та методичні дослідження.

Розділи написали: Н.І. Криницька (анотація, вступ, висновки, «Альтернативна історія США в науково-фантастичних творах: дискурс “американської мрії” в контексті перемоги нацистського блоку в Другій світовій війні»); Б.В. Стороха («Німецький колоніальний роман часів Третього райху»); О.Б. Кирильчук («Риторика»); В.В. Кононенко («Сучасні історико-політичні процеси в німецькомовних країнах в контексті перспектив українсько-німецьких зв'язків»); Л.Б. Воловик («Словотвір»); О.О. Бардакова («Методика»); І.В. Якубенко («Граматика»); Н.А. Кришталь («Педагогіка»); О.І. Ніконенко (пункти 1.1.1.-1.1.2. підрозділу «Лексика, фонетика та стилістика»); З.М. Таран (пункти 1.1.6.-1.1.7. підрозділу «Лексика, фонетика та стилістика», підрозділ 2.3. «La vie littéraire de Jacques Prévert et la particularité de sa poésie»); Г.В. Филь (пункти 1.1.8.-1.1.9. підрозділу «Лексика, фонетика та стилістика»); Ю.І. Петренко (пункти 1.1.3.-1.1.5. підрозділу «Лексика, фонетика та стилістика»).

Робота над темою 0117U003232 «Актуальні проблеми мовознавства, літературознавства, лінгвокраїнознавства та дидактики в контексті сучасних

романо-германських студій» завершена. За період роботи викладачами кафедри успішно захищені дві дисертації кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – «германські мови»: Бардакової Олени Олександрівни за темою «Структура, семантика та словотвірна функція дієслівних одиниць із першими відокремлюваними компонентами (на матеріалі німецької медичної термінологічної лексики)» (2017 р.) та Якубенко Ірини В'ячеславівни на тему «Засоби актуального членування складнопідрядного речення в сучасній німецькій мові: семантико-прагматичний аспект» (2018 р.).

РОЗДІЛ І.

ЛЕКСИКА, ФОНЕТИКА, СЛОВОТВІР І ГРАМАТИКА СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ, ІСПАНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ У СИСТЕМНО- СТРУКТУРНОМУ, КОГНІТИВНОМУ, ФУНКЦІОНАЛЬНОМУ І ЛІНГВОДИДАКТИЧНОМУ ОПИСІ

1.1. Лексика, фонетика та стилістика

1.1.1. Ніконенко О.І. ENGLISCHE WORTER IN DER DEUTSCHEN SPRACHE

Schlüsselwörter: Entlehnung, Fremdwort, Denglisch, englische Wörter, Redewendungen, Wortschatz

Die Entlehnung gehört zu den wichtigsten Wegen der Erweiterung des Wortschatzes der deutschen Sprache. Auch die anderen Sprachen der Welt bedienen sich oft des fremden Wortgutes und entleihen oder übersetzen fremde Wörter und Wendungen. Die Anzahl des entlehnten Wortgutes ist in jeder Sprache unterschiedlich, das hängt von verschiedenen Momenten politischer, wirtschaftlicher und kultureller Art ab. Die höher entwickelten Länder üben gewöhnlich kulturellen Einfluß auf die Nachbarländer aus, die neue Begriffe, Gegenstände oder Einrichtungen gleichzeitig mit ihren fremdsprachigen Benennungen kennenlernen und zum Teil übernehmen.

Man unterscheidet zwei Arten der Entlehnung:

1. Sach- und Wortentlehnung;
2. Wortentlehnung.

Bei der Sach- und Wortentlehnung werden Denotate (Gegenstände und Erscheinungen der Wirklichkeit), die für das entlehrende Land neu sind, zusammen mit den Wörtern, konkreter mit den Lautkörpern (Formativen), die dieses Denotat bezeichnen, entlehnt.

Bei der Wortentlehnung werden nur Wörter entlehnt, weil die Denotate für die entlehrende Gesellschaft bekannt sind, das heißt die entlehrende Sprache verfügt schon über eigene Wörter, die schon bekanntes Denotat bezeichnen, bekannte Begriffe ausdrücken und es werden zusätzliche Benennungen oder anders gesagt parallele Bezeichnungen, die auch Dubletten genannt werden, entlehnt.

Was die Form der Entlehnung anbetrifft, so unterscheidet man Fremdwortübernahme und Lehnprägung. Bei der Fremdwortübernahme werden fremde Wörter in solcher Form entlehnt, wie sie in der Sprache, aus der entlehnt wird, lauten, das heißt der fremde Lautkörper bleibt unverändert: *Chauffeur, Chaussee, Restaurant, Portemonnaie, Hotline, Voicemail* und so weiter. Die Lehnprägung besteht dagegen darin, daß der fremde Inhalt mit Mitteln der eigenen Sprache nachgebildet wird. Die Fremdwortübernahme wird als formale Entlehnung bezeichnet. Zu den formalen Entlehnungen gehören auch sogenannte Bezeichnungsexotismen. Unter den Bezeichnungsexotismen werden fremde Wörter verstanden, die als Realienbezeichnungen fremder Denotate aus einem anderen Land auftreten: *Dollar, Euro, Eurocent, Berlin, Rubel, Kreml, süddeutsche Zeitung* und so weiter [1; 3].

Die Entlehnung der Wörter aus verschiedenen Sprachen war im Laufe der langen Sprachentwicklung ein sehr produktives Mittel der Bereicherung des deutschen Wortschatzes und ist es auch heutzutage [1; 2; 3]. Viele Entlehnungen dringen in den deutschen Wortschatz so fest ein, daß sie zu stabilen Elementen seines Wortbestandes werden. Sie sind völlig assimiliert: Mantel, Straße, Mauer, Fenster, Körper.

Den Prozess der Entlehnung kann man anhand der englischen Fremdwörter beobachten. In den letzten Jahrzehnten ist der Prozess der Integration der englischen Fremdwörter, und zwar aus dem amerikanischen Englisch besonders intensiv. Diesen Prozess kann man entweder als kommunikative Notwendigkeit erklären oder es gibt auch andere Gründe, darunter spielt die Mode auf Anglo- Amerikanismen auch nicht die letzte Rolle. Die englische und die deutsche Sprachen sind verwandt, ihre innere Ähnlichkeit und die gleichen Entwicklungstendenzen beschleunigen den Prozess der Entlehnung der Anglo – Amerikanismen in die deutsche Sprache. Wichtig ist auch die Tatsache, dass Englisch als eine der wichtigsten Weltsprachen, die Sprache des

Computers, Sports, Kinos, der Musik, insbesondere der Pop-Musik und der Mode ist [5].

Englische Wörter sind in deutschem Sprachgebrauch allgegenwärtig, vom Computer über das Smart-TV und cool bis zum Sandwich. Ja, sogar der gute alte Keks ist eigentlich ein englisches Lehnwort, eine Eindeutschung von „cakes“.

Man schreibt und sagt heute viel über das Thema "Denglisch". Jeder kennt es und jeder benutzt es, mehr oder weniger. Nicht nur in der alltäglichen Sprache, sondern generell wird viel aus dem englischen ins Deutsche übertragen. Hier ein paar Beispiele: hamburger, cheesburger, bye, fine, hot, funny, business, happy, Anti-Aging, center...

Die deutsche Sprache ist voll von englischen Wörtern und Redewendungen. Einiges ist aber kein richtiges Englisch, sondern Denglisch: englische Wörter oder Redewendungen, die auf Englisch entweder anders verwendet werden – oder sogar gar nicht existieren!

Es überrascht nicht, dass sich viele dieser Anglizismen oder Scheinanglizismen in der deutschen Sprache etabliert haben. Doch hier ist Englisch nicht immer gleich Englisch. Sondern vielmehr Denglisch: Viele englische Wörter oder Redewendungen haben in der deutschen Sprache eine andere Bedeutung als bei den englischsprachigen Nachbarn. Oft existieren sie im Englischen überhaupt nicht!

Best of Denglisch:

Oldtimer In Deutschland denkt man an alte, gut erhaltene Autos. Im englischen steht Oldtimer für einen alten Mann oder einen älteren Menschen [4].

Handy Klar, im deutschen ist das die Bezeichnung für ein Mobiltelefon und auch einen Smartphone bezeichnen viele so. Im englischen handelt sich bei dem Wort handy um ein Adjektiv und bedeutet in etwa praktisch oder handlich. Die Engländer nennen das Mobiltelefon Mobile und die Amerikaner Cellphone oder Cell [4].

Public Viewing In Deutschland denken hierbei die meisten an die öffentliche Übertragung eines Sportereignisses an einer Videoleinwand. Im englischen steht Public Viewing für die öffentliche Aufbahrung eines Toten [4].

Body Bag In Deutschland denken hier viele an irgendwelche coolen Rucksäcke. Im englischen steht Body Bag für einen schwarzen Leichensack.

Home Office Im deutschen versteht man darunter das Heimbüro oder Arbeiten von zu Hause aus. Aber...Im englischen heißt die ganze Veranstaltung, wenn ich richtig informiert bin entweder telecommuting oder einfach working from home.

Streetworker Gibt es im englischen so nicht. Es gibt nur ein ähnliches Wort – Streetwalker – welches eine Dame bezeichnet, die gewisse Dienste anbietet...

Beamer In Deutschland wird damit ein Projektor gemeint. Im englisch steht es für den Kettenaschärer in der Textilindustrie. Für das Projektionsgerät wird im englischen video projector oder data projector genutzt [4].

Die Sprache entwickelt sich im Laufe der Zeit weiter und jede Sprache kennt neue Wörter. Diese Wörter können Lehnwort sein. Entweder werden sie direkt (in Form eines Fremdwortes oder Lehnwortes) übernommen oder als Lehnbildung nachgebildet.

Literatur

1. Naumann B. Einführung in die Wortbildungslehre des Deutschen. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1986.
2. Nübling, Damaris u. a.: Historische Sprachwissenschaft des Deutschen. Eine Einführung in die Prinzipien des Sprachwandels. 4. Auflage. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag 2013, S. 147-158.
3. Oguy O.D. Lexikologie der deutschen Sprache – Winnytsa: Nowa knyga, 2003. – 403 S.
4. URL: <https://www.vladimir-simovic.de/2018/04/englische-woerter-die-nur-deutsche-kennen/>
5. Скрынникова С.А. Entlehnungen in der modernen deutschen Sprache. URL: https://kafedra-eiit.ucoz.ru/publ/materialy_konferencii_16_maja_2014_goda/sekcija_7_inostrannye_jazyki_i_ikh_razvitie/entlehnungen_in_der_modernen_deutschen_sprache/10-1-0-123

Анотація

Стаття присвячена запозиченням слів з англійської мови у сучасну німецьку мову. Наводиться коротка характеристика сучасного німецько-

англійського «суржика» – «Denglisch» (*Deutsch + Englisch*), коли окремі англіцизми, або, навіть, цілі фрази потрапляють у мову.

1.1.2. Ніконенко О.І. JOURNALISTISCHE TEXTSORTEN

Schlüsselwörter: *Text, Textsorten, journalistische Textsorten, Meldung, Nachricht, Bericht, Feature, Reportage*

Text ist nicht gleich Text. Es wäre ja auch langweilig, wenn es beispielsweise nur Berichte gäbe. Glücklicherweise haben sich im Laufe der Zeit sehr viele verschiedene Textsorten herausgebildet: Fabeln, Romane, Predigten und Vorträge, Briefe, Verträge, Lieder und Glossen, Reportagen oder Interviews – um nur einige zu nennen [1; 2].

Was ist eigentlich ein Text? Ein Satz oder zwei Sätze, ein Absatz, ein Abschnitt oder ein ganzer Artikel? Darüber streiten sich die Gelehrten. Eine von allen Theoretikern geteilte Definition gibt es nicht. Es gibt unterschiedliche Systeme, die vorhandenen Textarten zu klassifizieren. So haben Linguisten Textsorten-Modelle unter anderem nach Inhalt, Funktion, Situation oder Medium entwickelt [1; 2; 5; 6]. Die meiner Ansicht nach einfachste Klassifizierung ist die folgende:

- Private Textsorten (Notiz, Brief, Tagebuch);
- Literarische Textsorten (Fabel, Novelle, Roman, Gedicht);
- Journalistische Textsorten (Nachricht, Bericht, Reportage);
- Wissenschaftliche Textsorten (Abhandlung, Aufsatz, Monografie);
- Didaktische Textsorten (Schulbuch, Anleitung, Predikt, Vorlesung);
- Juristische Textsorten (Vertrag, Testament, Gesetz, Verordnungen);
- Ökonomische Textsorten (Anzeigen, Mailings, Flyer, Plakate).

In diesem Artikel kann man erfahren, welche Merkmale die einzelnen journalistischen Textsorten haben und worin sie sich unterscheiden.

Meldung, Nachricht und *Bericht* gehören zum Texttyp der journalistischen Informationstexte. Diese Texte bewerten also nicht und äußern keine Meinung.

Vielmehr sind sie tatsachenbetont und leben vom sogenannten Nachrichtenwert. Ihre Funktion besteht darin, den Leserinnen und Lesern Wissen über Ereignisse zu vermitteln, die für diese sowohl neu als auch informativ sind [3; 7].

Auf den ersten Blick unterscheiden sie sich in ihrer Länge:

- Eine Meldung ist kurz, sie besteht nur aus wenigen Zeilen.
- Die Nachricht füllt etwa eine Zeitungsspalte.
- Der Bericht bietet zusätzliche Hintergrundinformationen und kann

mehrere Spaltenlang sein.

Die Meldung bringt die zentrale Information in wenigen Zeilen, manchmal sogar in einem einzigen Satz. Die Meldung ist die kürzeste Textform, sie beantwortet die zentralen W-Fragen:

- WER ist beteiligt?
- WAS ist geschehen?
- WANN ist es geschehen?
- WO ist es geschehen?

Und möglichst die näheren Umstände:

- WIE ist es geschehen?

Meldungen werden von Nachrichten- und Presseagenturen angeboten, z. B. von der Deutschen Presseagentur oder vom Informationsdienst Wissenschaft. Die Agenturen stufen die Meldungen nach Dringlichkeit (Priorität) ein [3].

Die Nachricht ist einer der wichtigsten Informationstexte aus objektiver Perspektive. Eine Nachricht ist ausführlicher als eine Meldung, sie muss alle sieben der sogenannten W-Fragen beantworten:

- WER ist betroffen?
- WAS ist geschehen?
- WANN ist es passiert?
- WO ist es geschehen?
- WIE ist es geschehen? (Welche Folgen?)
- WARUM?
- WOHER stammt die Information?

Das zentrale Kennzeichen der Nachricht ist ihre Prägnanz. Das heißt: Sie ist konzentriert und komprimiert. Sie verzichtet auf Weitschweifigkeit und Kommentare. Der Text soll informativ, leicht verständlich und einprägsam sein.

Die Nachricht beansprucht sehr hohe Objektivität der Darstellung. Deshalb muss der Autor sorgfältig recherchieren und seine Informationsquellen exakt bezeichnen.

Was unterscheidet den Bericht von der Nachricht? Der Bericht reichert die Nachricht mit Informationen an, die an die Beantwortung der W-Fragen anschließen. Er ergänzt die Nachricht um zusätzliche Elemente wie konkrete Einzelheiten und Hintergründe.

Die Journalistin oder der Journalist geht zum Beispiel an den Ort des Geschehens, unterhält sich mit Betroffenen und gewinnt so noch mehr Hintergrundwissen. Werden dann im Text direkte und indirekte Rede im Wechsel verwendet, macht dies einen Bericht dynamischer und lebendiger.

Auch erste Einordnungen sind meist Bestandteil des Berichts: Handelt es sich um einen Vorfall in einer Reihe ähnlicher Geschehnisse, die sich häufen und die Bevölkerung beunruhigen, oder ist der Inhalt des Berichts ein nie dagewesenes Ereignis, das völlig neue Fragen aufwirft?

Dabei bleibt der Text immer objektiv und gibt nicht die Meinung der Autorin oder des Autors wieder.

Fazit: Der Bericht lässt die Fakten verständlicher werden.

Feature und *Reportage* gehören zu den informierenden journalistischen Textsorten. Aber anders als etwa Nachricht und Bericht, die streng objektiv sein müssen, spielen in der Reportage und im Feature auch subjektive Beobachtungen und Einschätzungen eine Rolle.

Charakteristisch für diese beiden Textsorten ist ein Perspektivwechsel: Der Autor kann immer wieder vom Sachlichen, dem Objektiven, ins Persönliche, ins Subjektive, wechseln.

Wie beim Fotografieren geht es beim Feature und bei der Reportage um den Wechsel von "Kameraeinstellungen", von der "Nahaufnahme" bis zur "Totalen".

Das Interview gilt als schwierige journalistische Disziplin. Denn anders als Feature und Reportage ist es eine dialogische Textform. Verglichen mit den monologischen Textformen bietet es authentische Information, da die Experten selbst zu Wort kommen.

Das Interview gehört zu den subjektiv gefärbten Informationstexten.

Es wird durch die Interviewerin/den Interviewer gesteuert: Sie/er eröffnet das Gespräch, bestimmt das Thema und die Fragerichtung.

Formal werden im Journalismus drei Arten von Interviews unterschieden, das sind:

- Das Sachinterview oder Sachverhaltsinterview: Hier vermittelt eine Expertin/ein Experte Informationen und Fakten zu einem Sachverhalt.
- Das Meinungsinterview: Eine meist prominente Person wird nach ihrem Urteil über ein Ereignis oder einen Sachverhalt befragt. Das Meinungsinterview bietet Argumente für oder gegen eine bestimmte Position.
- Das Personeninterview: Es liefert ein Portrait der befragten Person auf der Basis ihrer Antworten.

In der Praxis sind Interviews häufig Mischformen. Es kommt also darauf an, ob mehr eine Sache/ein Problem dargestellt werden soll oder ob es vor allem um die Skizzierung der Person selbst geht. Diese Zielstellung muss vorab geklärt sein.

Mit einem Kommentar informiert eine Journalistin/ein Journalist, bringt aber dabei auch ganz klar die eigene Meinung zum Ausdruck.

Journalistische Kommentare sind immer meinungsbetonte Texte. Das heißt: Sie äußern eine Meinung, um bei den Leserinnen und Lesern Meinungen zu bilden. Sie üben Einfluss aus und gehören deshalb zum Typ der "Appelltexte". Sie wollen Einfluss nehmen und den Leser zu etwas auffordern, sei es zum Nachdenken, zu einem bestimmten Urteil, Handeln oder Verhalten.

Ein Kommentar argumentiert sprachlich nüchtern und sachlich, dennoch bringt er deutlich eine Meinung zum Ausdruck. Beim Kommentar ist der Leser gefordert, zwischen Wertung und Information zu unterscheiden. Deshalb ist ein genauere Blick auf die sprachlichen Mittel wichtig [4].

Ursprünglich stand der Begriff "*Glosse*" für eine "Randbemerkung" in einem fremden Text. Diese Randglossen verselbständigten sich dann zu einer eigenen Textform.

Die Glosse als journalistische Textsorte kommentiert einen Sachverhalt in kritischer Absicht auf humorvolle und ironische Weise – kurz, prägnant, pointiert und unterhaltsam. Sie gilt als journalistische "Königdisziplin", denn der hohe Unterhaltungswert entsteht nicht zuletzt durch eine sehr dichte sprachliche Gestaltung.

Es gibt aber auch Mischformen, die bewusst objektive Informationen und subjektive Perspektive mischen. Auch sie werden den Informationstexten zugeordnet.

Literatur

1. Brinker, Klaus: Linguistische Textanalyse: Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. Berlin, 1997.
2. Heinemann, Wolfgang & Viehweger, Dieter. Textlinguistik. Eine Einführung. Berlin: Walter de Gruyter, 1991.
3. Köster Juliane Journalistische Textsorten Von: Redaktion alpha Lernen. URL: <https://www.br.de/alphalernen/faecher/deutsch/2-meldung-bericht-nachricht-journalistische-formen-102.html#n1>
4. Köster Juliane Der Kommentar Von: Redaktion alpha Lernen. URL: <https://www.br.de/alphalernen/faecher/deutsch/5-kommentar-journalistische-formen-100.html>
5. Textsortenkatalog zur SRDP in der Unterrichtssprache (Deutsch, Kroatisch, Slowenisch, Ungarisch) Stand: Oktober 2016. URL: https://www.phst.at/fileadmin/Redakteure/Dokumente/Zulassungsverfahren/Studienberechtigungspruefung/161021_bifie_textsortenkatalog_beschreibung_neu_003_.pdf
6. Übersicht Operatoren und Textsorten. URL: https://www2.klett.de/sixcms/media.php/229/DO03_3-12-313815_online_ab_s172_5sq4ed.pdf
7. Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті / за заг. ред. Ю. М. Бідзілі. Ужгород : Закарпаття, 2007. 224 с.

Анотація

Стаття присвячена розгляду різних підходів до класифікації текстів. Дається загальна характеристика різновидів журналістських текстів.

1.1.3. Петренко Ю.І. JUGENDWÖRTER DES JAHRES IN DEUTSCHLAND

Schlüsselwörter: *Jugendsprache, Jugendwort, Jugendneuschöpfung, das Jugendwort des Jahres, Ausdrucksmittel, Funktionen der Jugendwörter*

Eine der momentan populärsten Richtungen der aktuellen Sprachforschungen unter den Sprachwissenschaftlern ist der Bereich der Jugendsprache. *Die Jugendsprache* (auch Jugendkommunikation) bezeichnet Sprechweisen bzw. sprachliche Muster und Merkmale, die unterschiedliche Gruppen von Jugendlichen zu verschiedenen Zeiten, in verschiedenen Altersstufen und unter verschiedenen Kommunikationsbedingungen verwenden oder verwendet haben. Mit der Definition des Begriffs befassten sich Glück, Löffler und viele andere, die differente Meinungen aufweisen, worin sie aber einig sind, ist dass Jugendsprache eine komplexe Varietät der Standardsprache oder Sprechstil einer bestimmten Gruppe Jugendlicher sei.

Im Laufe der Zeit hat sich eine Reihe von Begriffen für unterschiedliche Formen von Jugendsprache im deutschen Sprachraum herausgebildet; man findet unter anderen: Comicdeutsch, Schülersprache, Denglisch, Soldatensprache, Studentensprache, Szenesprache, Drogenjargon, Graffiti-Jargon, Hip-Hop-Jargon und Netzjargon. Diese Begriffe sind nicht alle ausschließlich auf Sprechweisen Jugendlicher beschränkt; sie betreffen aber zumindest auch deren Äußerungsformen, beziehen sich allerdings vorwiegend auf Sonderlexik, also den Wortschatz Jugendlicher. Hierzu ist anzumerken, dass Jugendsprache auf unterschiedlichen sprachlichen Ebenen, wie Phonetik und Graphematik, Morphosyntax sowie in stilistischer und textueller Hinsicht, Besonderheiten und Präferenzen aufweist. In den letzten Jahren sind, gerade in urbanen Lebensräumen, ethnolektale Elemente von

Jugendlichen mit Migrationshintergrund in die Jugendsprache eingeflossen («Balkan-Slang», «Türk-Deutsch», «Kiezdeutsch») [2]. Dies zeigt sich etwa in einzelnen Ausdrücken und Wendungen sowie in der Phonetik, aber auch in der Gestik. Wichtig ist auch die Unterscheidung zwischen jugendtypischen und jugendspezifischen sprachlichen Merkmalen und Mustern. Tendenziell werden in der Jugendsprachforschung heute insbesondere Merkmale und Muster der Mündlichkeit, der Umgangssprache und der Gruppenkommunikation als typisch für Jugendsprachen betrachtet. Übertreibungen und Intensivierungen, Humor, Ironie und Spiel, Expressivität und Emotionalität prägen jugendlichen Sprachgebrauch. Diese Tendenzen machen sich auf allen sprachlichen Ebenen bemerkbar.

Vor allem ist festzustellen, dass es keine einheitliche Jugendsprache gibt. Es handelt sich vielmehr um Äußerungsformen, die sich in der gruppeninternen Kommunikation herausbilden und somit unter verschiedenen geographischen, sozialen und historischen Bedingungen auch unterschiedliche Formen annehmen. Die Meinung der Forscher, die Funktion von Jugendsprache bestehe vor allem in der Abgrenzung gegenüber der Erwachsenenwelt und darin, eine Identifikation ihrer Sprecher mit der jeweiligen Gruppe zu festigen, wurde mittlerweile erweitert. Zu Funktionen von Jugendsprachen zählen außerdem Identitätsfindung in der Auseinandersetzung mit Rollen- und Statuszuschreibungen durch die gesellschaftliche Norm, die konspirative Funktion, emotional-expressive Funktion, aber auch die Benennungsfunktion von Realien, die im Rahmen jugendlicher Lebenswelten existieren [1].

Als besonders charakteristisch werden in der Literatur der Wortschatz und bestimmte Stilmittel (etwa der Übertreibung, Intensivierung, Spiel, Ironie, Provokation) genannt. Der abweichende Wortschatz hat dazu angeregt, eine Reihe von Szenewörterbüchern zu verfassen, die allerdings auch ein klischeehaftes Bild von Jugendsprache produzieren, das der Realität jugendlicher Sprechweisen nur kaum gerecht wird. Es werden auch besondere Interjektionen wie *boah* und *ey* verwendet. Die meisten Ausdrücke sind aber sehr kurzlebig. So wurde früher zum Beispiel als Ausdruck hoher Zustimmung «*knorke*» gesagt, später kam «*astrein*», «*cool*» oder auch «*geil*» auf, oft angereichert um steigernde Ausdrucksformen «*oberaffengeil*»). Aus

diesem Grund gibt es regelmäßig Neuauflagen der Szenewörterbücher oder auch ganz neue Sammlungen, die jedoch von Linguisten im Bereich der Jugendsprache kritisch betrachtet werden.

Genauso wie *der Anglizismus des Jahres* existiert in Deutschland ein Phänomen *des Jugendwortes des Jahres*. Das Jugendwort des Jahres wird seit 2008 jährlich von einer Jury unter der Leitung des Langenscheidt-Verlags aus denjenigen Jugendwörtern ausgewählt, die in einer Internet-Abstimmung zu den fünfzehn Meistgewählten gehörten. Kooperationspartner der Wahl sind die Jugendmesse *YOU*, die Jugendzeitung *yaez* und die Zeitschrift *Mädchen*. Dadurch soll die sich immer wieder wandelnde Jugendsprache dokumentiert werden. Wolfgang Gaiser vom Deutschen Jugendinstitut meint über die Wahl des Jugendwortes des Jahres: „Das hat wohl eher was mit Verlagsmarketing zu tun als mit Sozialforschung über das, was Jugendliche sprechen, über das, was Jugendliche denken. Mit solchen Spielereien Aufmerksamkeit für Verlagsprodukte zu erzielen und Leserschaften zu binden, ist ein geschickter Marketing-Gag. Wenn Spaßformulierungen herausgehoben werden, als ob sie das Sprach- und Denkniveau der Jugend heute wären, verzerrt dies das Bild über die Jugend von heute.“

Die Jury wählt aus den zehn von 30 am meisten gewählten Begriffen das Jugendwort des Jahres aus. Im Jahr 2016 standen zehn Begriffe zur Wahl, darunter *Uhrensohn*, *Banalverkehr* oder *isso*. Daraus sollte eine 20-köpfige Jury aus Schülern, Studenten und Sprachwissenschaftlern das Jugendwort des Jahres 2016 wählen. Am Freitag verkündete sie in München ihre Entscheidung: „*fly sein*“ machte dieses Mal das Rennen. Das soll so viel bedeuten wie *etwas oder jemand geht besonders ab*. Auf die Plätze 2 bis 5 kamen: *bae* – before anyone/anything else, Bezeichnung für beste Freundin; *isso* – Zustimmung, Bekräftigung; *Bambusleitung* – schlechte Internetverbindung; *Hopfensmoothie* – Bier [4]. In der Internetabstimmung hatte „*fly sein*“ zuvor nur 4,4 Prozent der Stimmen erreicht. Spitzenreiter war der Begriff „*isso*“, gefolgt von „*Vollpostenantenne*“ für einen Selfiestick. Der wurde nach Angaben der Jury, die nicht an die Ergebnisse der Abstimmung gebunden ist, aber schnell aussortiert, weil er zu wenig kreativ gewesen sei.

„*Fly sein*“ komme aus der Hip-Hop-Sprache und finde gerade erst seinen Eingang in die Jugendsprache. „Es ist ein Phänomen des Jahres 2016“, sagte die Sprachwissenschaftlerin Susanne Schröder. Der 19-jährige Maximilian Knab und der 18 Jahre alte Julian Prechtel, die ebenfalls in der Jury saßen, haben das Wort zwar schon mal gehört, wie sie sagten, aber noch nie benutzt [6].

Das Jugendwort des Jahres wird immer im Herbst bekannt gegeben. Es handelt sich dabei um eine durchaus umstrittene Werbeaktion des Langenscheidt-Verlages für ein Buch zur Jugendsprache. Immer wieder wird bezweifelt, ob Jugendliche wirklich so reden, zumal das Online-Voting allen Menschen offensteht, nicht nur den jungen.

Das Jugendwort des Jahres 2017 ist auch gekürt: «I bims» setzte sich gegen Konkurrenten durch wie *napflixen* und *tinderjährig*. «I bims» (abgeleitet von «ich bin's»), ist also das Jugendwort des Jahres 2017 geworden. Nach einer vorgeschalteten Online-Abstimmung hatte sich eine Jury für den neuen Preisträger entschieden. Zur Auswahl standen ursprünglich 30 Begriffe, die zeigen sollen, wie die Jugend von heute spricht, darunter waren Wörter wie «gefresht» (satt), «unfly» (uncool) und «schatzlos» (Single). Die Favoriten der Online-Abstimmung waren «geht fit» als Bezeichnung für etwas, das klar geht, und «napflixen» für ein Nickerchen während eines Films. Mit rund einer Million Abstimmungen habe es diesmal so viele gegeben wie noch nie. Doch nicht das Voting entscheidet, sondern eine 20-köpfige Jury – darunter YouTuber, Blogger und Sprachwissenschaftler. Und die bevorzugten den Ausdruck «I bims» [6].

Oft handelt es sich bei den Vorschlägen um Wortneuschöpfungen, wie zum Beispiel auch *Tindergarten* – Sammlung von Kontakten beim Online-Dating, *Banalverkehr* – belangloser Chatverlauf oder *Uhrensohn* – jemand, der sich zur falschen Zeit wie ein Idiot benimmt.

In den vergangenen Jahren waren einige der gekürten Jugendwörter umstritten. Immer wieder kommt es nach den Juryentscheidungen zu Debatten darüber, ob das ausgewählte Wort wirklich die aktuelle Jugendsprache abbildet. Bei Twitter meldeten sich unmittelbar nach der Bekanntgabe am Freitag etliche User mit Zweifeln oder drückten ihre Enttäuschung aus. Was aber fest steht, ist dass das Phänomen der

jugendlichen Neuschöpfungen momentan pop schlägt und reges Interesse sowie der Öffentlichkeit als auch der Sprachwissenschaftler weckt.

Література

1. Eva Neuland: Jugendsprache. Eine Einführung. A. Francke Verlag (UTB für Wissenschaft), Tübingen, 2008.
2. Hadumod Bußmann: Lexikon der Sprachwissenschaft. 3., aktualisierte und erweiterte Auflage. Kröner, Stuttgart 2002. Helmut Glück (Hrsg.), unter Mitarbeit von Friederike Schmöe: Metzler Lexikon Sprache. Dritte, neubearbeitete Auflage. Metzler, Stuttgart/ Weimar 2005, Stichwort: „Jugendsprache“.
3. Helmut Henne: Jugend und ihre Sprache. Darstellung, Materialien, Kritik de Gruyter, Berlin/New York, 1986.
4. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2016 – Das Original. 1. Aufl., PONS, Stuttgart, 2015.
5. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2017 – Das Original. 2. Aufl., PONS, Stuttgart, 2016.
6. <http://www.spiegel.de/lebenundlernen/schule/jugendwort-des-jahres-2017-ist-i-bims-a-1173278.html>

Анотація

У статті йдеться про феномен молодіжного сленгу в Німеччині та щорічні спроби виявити найяскравіші приклади його вживання серед населення ФРН.

1.1.4. Петренко Ю.І. JUGENDSPRACHE IM DAF-UNTERRICHT: COOL ODER ABGEMELDET?

Schlüsselwörter: *Muttersprache, Fremdsprache, Umgangssprache, Jugendsprache, Sprachgebrauch, Kommunikation*

Warum lässt sich Deutsch so schwer und mühevoll für unsere Studierenden erlernen? Ob die Lehrbücher veraltet und unattraktiv sind, ob es im Unterricht zu viel Grammatik und zu wenig Kommunikation gibt, ob Deutsch an sich zu anspruchsvoll

ist (vor allem wenn mit der grammatisch viel einfacheren ersten Fremdsprache Englisch verglichen) – all dies könnte die Antwort für uns und die Ausreden und Rechtfertigung für Deutschlernende sein. Einiges scheint jedoch festzustehen: die Begeisterung, die die InformantInnen bei ihrer anderen Fremdsprache (dem Englischen) zeigen, wie auch die etwas positivere Einstellung der so genannten bilingualen Deutschlernenden zum Deutschunterricht, legt die Vermutung nahe, dass der Enthusiasmus der Lerner mit ihrer Sprachkompetenz in der jeweiligen Fremdsprache verbunden ist. Darüber hinaus scheint die Popkultur (die Nutzung unterschiedlicher kultureller Ressourcen wie Filme, Musik und Internetseiten) eine wichtige Rolle zu spielen.

Anscheinend wird nicht genug getan, um den Deutschunterricht attraktiver und für die SchülerInnen interessanter zu gestalten. Eines der Probleme liegt in der Tatsache, dass gerade diejenigen Inhalte, die die SchülerInnen vermutlich am meisten interessieren würden (gegenwärtig populäre Musikstars, SchauspielerInnen, Filme und SportlerInnen), für die Lehrbücher nicht geeignet sind, weil diese Inhalte sehr schnell veralten. Statt die SchülerInnen zu begeistern, erzielen veraltete Beispiele (die mittlerweile entweder unbekannt oder eindeutig *out* sind) den ungeplanten Verfremdungseffekt und vergrößern den Generationskonflikt. Die größten Stars im Jahre 2012, zum Beispiel Lady GaGa, Justin Bieber, Mesut Özil usw sind nun in 2020 für SchülerInnen vollkommen „abgemeldet“. Selbst heute stehen ganz bestimmt nicht alle SchülerInnen auf die gleichen Stars. Wenn sich die Lehrenden also ihren SchülerInnen durch die Popkultur nähern wollen, sollten sie immer auf dem Laufenden bleiben und, was noch wichtiger ist, ihren SchülerInnen die Gelegenheit geben, ihre popkulturellen Interessen selbst zum Ausdruck zu bringen, indem sie mündlich oder schriftlich über ihre Lieblingsstars berichten. Als Quellen sind Zeitschriften und vor allem das Internet allen zugänglich.

Warum sollte mehr Umgangssprache für den DaF-Unterricht nützlich sein? Einerseits wird die Umgangssprache in konkreten Kommunikationssituationen sehr häufig gebraucht und ihre Beherrschung ist meines Erachtens ein wichtiger Teil der Sprachkompetenz im Deutschen. Andererseits erleichtert die (zumindest passive)

umgangssprachliche Kompetenz den Gebrauch vieler den Spracherwerb fördernder Inhalte (Filme, Musik, Zeitschriften usw.). Kann man die SchülerInnen dazu bringen, solche Ressourcen auch unabhängig vom Unterricht zu nutzen, ist es wahrscheinlich, dass ihre Kompetenz in Deutsch als Fremdsprache größer sein wird als bei denjenigen, die sich mit der deutschen Sprache nur im Klassenzimmer (und zwar meist ungern) beschäftigen. Es folgen nun einige konkrete Ideen, wie die Jugendsprache im Unterricht zu verwenden wäre.

Jugendsprache, bzw. Jugendkultur kann als eigenständiges Thema im Unterricht behandelt werden. Man kann beispielsweise verschiedene Subkulturen darstellen und auf ihre Besonderheiten aufmerksam machen (im Hinblick auf Kleidung, Sprache und Weltanschauung). Zu den häufigsten und am meisten verbreiteten Szenen gehören (die Liste lässt sich natürlich, je nach den Interessen der SchülerInnen, erweitern): Hip-Hop, Heavy Metal, Punk, Gothic, Techno, Emo, Hipster, Skater, Skinhead, Fußballfans.

Da es im Klassenzimmer nicht um Forschung, sondern um das Erwecken des Interesses an der Nutzung der deutschsprachigen medialen Inhalte geht, kann Unterscheidung zwischen Fiktion und Wirklichkeit einigermaßen aufgehoben werden. Auch fiktive (konstruierte, stilisierte) Jugendsprache kann nämlich von Nutzen sein, wenn sie den Lernenden Spaß macht. Das Thema Jugendkultur kann auch in Form von Referaten oder Rollenspielen bearbeitet werden. Die Lernenden können beispielsweise die Aufgabe bekommen, eine bestimmte Subkultur näher kennen zu lernen. Ihre sprachlichen und weltanschaulichen Besonderheiten können sie dann in kurzen Sketchen im Unterricht präsentieren.

Im Unterricht lassen sich verschiedene mediale Inhalte verwenden, zum Beispiel Zeitschriften, Filme, Musik (bzw. die Texte zahlreicher deutschsprachiger Hip-Hopper wie bspw. Bushido). Man kann auch einen Teilbereich der Jugendkultur zum eigenständigen Thema ausarbeiten, wie zum Beispiel den deutschsprachigen Hip-Hop. Bei fortgeschrittenen Lernenden kann man auch Projektarbeit machen. Die Lernenden können dabei selbstständig die Jugendsprache untersuchen. Dabei können sie die deutsche Jugendsprache mit ihrer muttersprachlichen (die ihnen ja aus dem Alltag

schon bekannt ist) vergleichen. Das Hauptgewicht sollte dabei selbstverständlich nicht auf der wissenschaftlichen Exaktheit liegen, sondern auf Kreativität, schülerischer Selbstständigkeit und natürlich auf Spaß.

Wenn dies möglich ist, können sogar Partnerschaften mit Schulen aus dem deutschsprachigen Raum vereinbart werden. Auf diese Weise lässt sich der Kontakt zwischen den einheimischen und deutschsprachigen Jugendlichen leicht aufnehmen und aufrechterhalten. Doch dank dem Fortschritt der Kommunikationstechnologien ist die institutionelle Zusammenarbeit gar nicht nötig. Auf Facebook oder in Internetforen können beispielsweise ukrainische SchülerInnen deutschsprachige Internetfreunde (genauer gesagt E-Brieffreunde) finden. Die Jugendsprache und die Jugendkultur sollten nur den Impuls geben, dauerhaften Kontakt aufzunehmen und unabhängig vom Unterricht deutschsprachige Kommunikation zu ermöglichen. Auf diese Weise ließe sich das Deutschlernen vor allem im produktiven (im Gegensatz zum rezeptiven), insbesondere im häufig problematischen schriftlichen Bereich fördern.

Man kann die Jugendsprache auch dazu nutzen, die Grammatik im Deutschunterricht potenziell interessanter zu gestalten. Jugendsprachliche Ausdrücke lassen sich als potenziell frische und interessante Beispiele bei verschiedenen grammatikalischen Schwerpunkten verwenden. Ich denke dabei an die Deklination (*ein cooler Typ, eines coolen Typs...*), Komparation (*geil, geiler, am geilsten*), Konjugation (*ich chille, du chillst...*), Temporabildung (*ich habe gechillt*), indirekte Rede (*Bushido meint, er habe ein krasses Album aufgenommen*) usw.

Anhand dieses Textes kann man den Lernenden verschiedene Aufgaben stellen. Sie können dazu aufgefordert werden, die von der Standardsprache abweichenden Merkmale gezielt zu „korrigieren“ (die Stellung des Verbs, die Großschreibung, das Auslassen von Buchstaben und Silben, die Interpunktion). Stellt man die Aufgabe, den ganzen Text in der Standardsprache abzuschreiben, entsteht eine Art Diktat, die den Lernenden die Gelegenheit gibt, die Regeln der Standardsprache zu üben.

Schließlich kann man zwei prototypische jugendsprachliche Merkmale für grammatische Übungen verwenden, und zwar Sprachspiel und Kreativität. Man kann den Lernenden die Aufgabe geben, anhand des gegebenen sprachlichen Materials

Neologismen zu bilden. Im Mittelpunkt können dabei Präfixe (trennbare und untrennbare) und Suffixe (beispielsweise diejenigen, die die Genusbestimmung eines Substantivs erleichtern) stehen. Mit anderen Worten, man gibt den Lernenden das sprachliche Material und lässt sie spielen. Unwörter, die dadurch entstehen können (*Späßung, Spaßigkeit, bespaßen, überdeutschen, abgedeutscht*), sind an sich zwar für die fremdsprachige Kommunikation nutzlos, aber sie können die Kreativität fördern und somit möglicherweise die Motivation der Lernenden steigern und das Lernen von grammatikalischen Regeln erleichtern. Man kann es übrigens auch andersherum machen, indem der Lehrer/die Lehrerin die Unwörter schöpft und mit tatsächlichen deutschen Wörtern mischt und den Lernenden die Aufgabe gibt, zwischen den beiden zu unterscheiden.

Aus der Sicht der Erwachsenen ist es wichtig, sich dessen bewusst zu sein, dass die Jugendsprache keine Bedrohung für die Standardsprache darstellt, bzw. dass die Normverstöße in informellen Situationen nicht unbedingt ein Zeichen der standardsprachlichen Inkompetenz sind. Zum einen steht bei solchen Normwidrigkeiten kein Streben nach dem Ersatz der Standardsprache im Mittelpunkt; es handelt sich vielmehr um Sprachspiel und Kreativität. Zum anderen sind die Jugendlichen sehr wohl imstande, je nach Situation und Gesprächspartner zwischen der Standard- und Jugendsprache zu wechseln. Durch die Aufnahme der Jugendsprache in den Unterricht können die Jugendlichen zusätzlich auf die situative Bedingtheit ihrer Umgangssprache sensibilisiert werden. Dass solche Neuerungen den Unterricht tatsächlich verbessern und bei den Lernenden mehr Interesse an der deutschen Sprache wecken würden, lässt sich natürlich nicht mit Sicherheit behaupten. Ich bin realistisch genug, um annehmen zu können, dass manche Lernende in der Ukraine im Deutschunterricht wahrscheinlich nur sehr schwer zu motivieren sind. Einen Versuch ist es meines Erachtens trotzdem wert.

Література

1. Androutsopoulos, Jannis K.: Deutsche Jugendsprache. Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen. Frankfurt/M.: Lang, 1998.

2. Brinker, Klaus; Sager, Sven F.: Linguistische Gesprächsanalyse: Eine Einführung. 2. Auflage. Berlin: Erich Schmidt, 1995.
3. Neuland, Eva : Jugendsprache. Eine Einführung. Tübingen: Francke, 2008.

Анотація

У статті йдеться про доцільність використання сучасної молодіжної лексики на заняттях з німецької мови, а також подаються варіанти можливої дидактичної інтеграції сленгу у структуру занять.

1.1.5. Петренко Ю.І. INTEGRATIONSNOTWENDIGKEIT PHONETISCHER LERNINHALTE IM DAF-UNTERRICHT

***Schlüsselwörter:** Phonetik, Aussprache, Muttersprachler, Fremdsprachler, Akzent, phonetischer Fehler, Artikulationsbasis, Übergeneralisierung; sprachliche Hemmungen*

Unter PhonetikerInnen und FremdsprachendidaktikerInnen ist es allgemein bekannt, dass Phonetik im Fremdsprachenunterricht vernachlässigt wird, dass sie als Stiefkind neben den anderen, viel wichtiger eingestuften Bereichen der Sprache, wie Grammatik und Lexik behandelt wird. Einige Lehrwerke für Deutsch als Fremdsprache, die im Ausland, v.a. in Deutschland veröffentlicht wurden, haben diesem Zustand bereits den Kampf angesagt. Im Gegensatz dazu haben ukrainische Autoren die Wichtigkeit der Phonetik noch nicht erkannt. Dieling und Hirschfeld bemerkten dazu: „Phonetik ist kein Extra, kein Schnörkel, Phonetik ist immer präsent, beim Hören, beim Sprechen und auch beim Lesen und Schreiben. Laut und Schrift sind die Hülle, die materielle Erscheinungsform der Sprache. Die Hülle muss intakt sein, sonst werden die Inhalte verzerrt, verschüttet. Das passiert, wenn die Rede rein phonetisch nicht mehr verstanden wird [2].“

Das bedeutet, dass sogar die umfangreichsten grammatischen und lexikalischen Kenntnisse an Bedeutung verlieren, wenn die Rede wegen normwidriger Aussprache nur schlecht verstanden werden kann. Wenn es aber darum geht, Phonetik in den Unterricht zu integrieren, haben LehrerInnen und LehrwerkautorInnen gleichermaßen

keine leichte Aufgabe. Dass sich dieser Herausforderung nicht viele AutorInnen stellen, haben Dieling und Hirschfeld festgestellt: Sie haben 51 Lehrwerke für den DaF-Unterricht analysiert, die zwischen 1980 und 1992 erschienen sind, aber nur in 19 von diesen Lehrwerken eine explizite Thematisierung der Phonetik gefunden [1].

Wenn wir auf die Geschichte der Phonetik in diesem Bereich zurückblicken, sehen wir, dass sie lange Zeit nur eine geringe Rolle spielte. „Im Deutschen spricht man doch so, wie man schreibt“ – lautete die allgemein akzeptierte Auffassung. Man beschäftigte sich kaum mit der Aussprache. Auf der Anfängerstufe lernte man, wie einzelne Buchstaben (oder Buchstabenkombinationen) ausgesprochen werden, und nur mit diesen Kenntnissen begann man den Fremdsprachenerwerb. Man ging also weitgehend vom Schriftbild aus, was allerdings in vielen Fällen keinen Anhaltspunkt zur richtigen Aussprache gibt [5]. Von den weiteren phonetischen Phänomenen, die genauso wichtig sind, wurde meistens überhaupt keine Notiz genommen. Diese Methode war nur bei den wenigen Schülern erfolgreich, die besonders talentiert in der Nachahmung der Aussprache von deutschen Wörtern und Sätzen waren. Bei weniger begabten, oder denen, die aus anderen Gründen die richtige Aussprache nicht erlernen konnten, blieb der Erfolg aus.

Das Ergebnis war eine „Verlautlichung“ der Schrift, denn ohne die Kenntnisse über Wortakzent, Intonation, Assimilation usw. war die Folge quasi vorprogrammiert: Die meisten Lernenden sprachen mit Akzent. Das war aber in der Zeit der GÜM (Grammatik-Übersetzungs-Methode) von keiner großen Bedeutung, da hier das Sprechen eine untergeordnete Rolle spielte [5].

Erst in den 70er und 80er Jahren hat man erkannt, dass dieser Akzent, der im Alltag und auch im Fremdsprachenunterricht als fremder Akzent bezeichnet wird und den wir als „die Aussprache eines Nicht-Muttersprachlers, die von der lautlichen Norm der betreffenden Fremdsprache abweicht“ definieren können [3], schwerwiegende Folgen haben kann: Ein Fremdsprachler hat, auch wenn er über glänzende grammatische und lexikalische Kenntnisse verfügt, in der Regel geringere Chancen, von Muttersprachlern als gleicher Gesprächspartner akzeptiert zu werden. Auf der anderen Seite wird aber ein Fremdsprachler, der akzentfrei spricht, oft bewundert. Es

wurde außerdem beobachtet, dass Muttersprachler einem Fremdsprachler gegenüber bei grammatischen oder lexikalischen Fehlern nachsichtiger sind, wenn er eine gute Aussprache hat [3].

Mit dem Erscheinen des kommunikativen Ansatzes in der Didaktik, bei dem im Gegensatz zu früheren Unterrichtsmethoden und Auffassungen ein größerer Wert auf die – v.a. mündliche – Kommunikation und auf das „Sich-Verständigen“ gelegt wurde [5], hat man eingesehen, dass die Vermittlung phonetischer Kenntnisse im Unterricht und in Lehrwerken unentbehrlich ist und Phonetik, genauso wie die Grammatik, Lexik oder Orthographie, behandelt werden muss.

Wenn man Phonetik zu einem Teil des Unterrichtes machen möchte, gibt es viele Prinzipien, Tatsachen und Probleme, die zu beachten sind. Auf diese möchte ich im Weiteren näher eingehen. Ob man Phonetik im Unterricht tatsächlich braucht? Ein Missverständnis besteht im Glauben, dass eine neue Aussprache nebenbei oder genauso erworben wird wie neuer Wortschatz oder grammatische Strukturen. Dabei gibt es gravierende Unterschiede. Die Interferenz der Muttersprache ist im Bereich der Aussprache besonders stark und langlebig, weil neben der Gedächtnisleistung physische (motorische) und psychische Faktoren wirksam werden. Es müssen neue Perzeptionsstrategien und -gewohnheiten entwickelt werden, da die muttersprachigen in der Fremdsprache wie ein Raster oder „Sieb“ wirken. Es müssen neue Sprechbewegungen erlernt und automatisiert werden, was außerordentlich schwierig ist, weil sie in der Muttersprache unbewusst und hochautomatisiert ablaufen. Es müssen Hemmungen abgebaut werden, die von der eigenen, vertrauten Sprechweise teilweise sehr abweichende Laut- und Intonationsformen hervorzubringen.

Hirschfeld spricht sich gegen die Auffassung mancher Wissenschaftler aus, nach der man im Fremdsprachenunterricht keine explizite Vermittlung von phonetischen Kenntnissen nötig hat, weil sie bei der Behandlung anderer Lehrstoffe quasi nebenbei erlernt werden. Das würde heißen, je mehr und länger man sich mit der Sprache beschäftigt, um so mehr verbessert sich die Aussprache. Dass das nicht der Fall ist und phonetische Fehler auf diese Art und Weise nicht zu vermeiden sind, dafür sprechen folgende Tatsachen. Phonetische Fehler sind natürlich, wenn man eine

Fremdsprache lernt, weil immer die eigene Muttersprache als Ausgangspunkt dient, und zwar auf allen Gebieten: in der Grammatik, Lexik und auch in der Aussprache. Bei Hirschfeld lesen wir: "Es müssen neue Sprechbewegungen erlernt und automatisiert werden, was außerordentlich schwierig ist, weil sie in der Muttersprache unbewußt und hoch automatisiert ablaufen". Abgesehen davon, dass viele Schüler der Meinung sind, sie könnten diese neuen Artikulationsbewegungen nicht erlernen, kommt es ganz häufig vor, dass die Lernenden die muttersprachlichen Artikulationsbewegungen (auch Artikulationsbasis genannt), Wortakzente oder Intonationsmuster auf die Fremdsprache übertragen. In diesem Fall spricht man von sog. negativem phonetischem Transfer.

Diese Übertragung kann sich auch auf die muttersprachlichen Lautwerte der Buchstaben beziehen, d.h. die Fremdwörter werden vorgelesen und ausgesprochen, wie sie in der Muttersprache lauten würden. Diese Art der Übertragung wird Schriftinterferenz genannt [3].

Aber auch wenn sich der Lernende bereits mitten im Lernprozess der Fremdsprache befindet und all die bis jetzt erwähnten Probleme gelöst worden sind, kann es infolge eines Phänomens zu Aussprachefehlern kommen, das bei allen Lernprozessen eine Rolle spielt: die sogenannte Übergeneralisierung. Hier geht es darum, dass der Lerner auf Grund von sprachlichen Daten selber Regeln ableitet, die im glücklichen Fall existierende Regeln sein können, was aber eher die Ausnahme ist. Viel wahrscheinlicher ist es, dass auf diese Art und Weise z.B. aus bereits gelernten Ausspracheregeln weitere, aber falsche, selbst kreierte Regeln entstehen oder gelernte Regeln auch bei anderen, bis dahin nicht behandelten Erscheinungen angewendet werden. Das führt notwendigerweise zu Aussprachefehlern.

Beim Unterrichten einer Fremdsprache wird der Lehrer möglicherweise auch mit einer Schwierigkeit konfrontiert, die ihre Herkunft in der psychischen Einstellung der Lerner hat: "Es müssen Hemmungen abgebaut werden, die von der eigenen, vertrauten Sprechweise teilweise sehr abweichende Laut- und Intonationsformen hervorzubringen" [4]. Viele Lerner empfinden es als peinlich und geraten in Verlegenheit, wenn sie gebeten werden, die Artikulation von neuen in der

Muttersprache unbekanntem Lauten zu versuchen. Es gibt zwar einige – v.a. jüngere – Schüler, die gerne mit neuen Lauten „experimentieren“ und sich dabei nicht unsicher fühlen, bei den meisten aber ist eine psychische Barriere vorhanden. Sie halten es für komisch und unnatürlich, neue Laute, Intonationsmuster usw. zu erlernen bzw. sie zu artikulieren. Vor allem bei den ersten Versuchen, die in der Regel scheitern, schämen sie sich, einen Fehler begangen zu haben. Bei ihnen muss der Lehrer versuchen, diese Barriere abzubauen, sie zu ermutigen und ihnen zu erklären, dass sie von niemandem – und v.a. nicht von einem Muttersprachler – ausgelacht werden, wenn sie versuchen, für sie fremde Laute zu produzieren.

Es sei auch darauf zu betonen, dass Phonetik im Unterricht nicht nur Sprechphonetik, sondern auch Hörphonetik sein muss, d.h. neben der Artikulation und Intonation dürfen auch die Hörfertigkeiten nicht zu kurz kommen:

- das verstehende (semantische) Hören: Ziel ist, das Gehörte zu verstehen. Die Lerner konzentrieren sich auf den Inhalt;
- das intonematische Hören: Die Aufmerksamkeit wird auf die Satzmelodie, Rhythmus, Pausen usw. gerichtet;

- das intonatorische Hören: Der Lerner achtet auf einzelne Merkmale der Intonation, z.B. welches Wort trägt den Akzent, wie verläuft die Melodie am Satzende;

- das phonetische Hören: Beachtet werden einzelne Lautmerkmale (kurzlang, stimmhaft-stimmlos usw.);

- das (selbst-)kritische Hören: Aufnahmen von Schülern werden analysiert, eigene Fehler gesucht.

All diese Hörfertigkeiten müssen geübt werden, damit der Schüler in die Lage versetzt wird zu erkennen, ob ein Laut z.B. lang oder kurz ist, auf welcher Silbe der Akzent liegt, wie die Satzmelodie verläuft, ob der Sprecher neutral oder freundlich spricht usw. Wenn diese Fertigkeiten nicht vorhanden sind, nützen die Sprechübungen allein relativ wenig.

Als Fazit kann ich sagen, dass im Unterricht eine korrektive Phonetik mit Erkenntnissen aus allen Bereichen der Phonetik betrieben werden soll. Da es aber um Schulunterricht geht, sind auch didaktische Aspekte unverzichtbar.

Література

1. Dieling, H.: Phonetik im Fremdsprachenunterricht Deutsch. Fremdsprachenunterricht in Theorie und Praxis. Berlin–München: Langenscheidt KG, 1992.
2. Dieling, H., Hirschfeld, U.: Phonetik lehren und lernen. Erprobungsfassung 2/95. München: Goethe–Institut, 1995.
3. Dietz, G., Tronka, K.: Praktische Phonetik. Erprobungsfassung 3/2000. Universität Debrecen – Institut für Germanistik, 2000.
4. Grotjahn, R.: Ausspracheunterricht: Ausgewählte Befunde aus der Grundlagenforschung und didaktisch–methodische Implikationen. Zeitschrift für Fremdsprachenforschung, 9(1), 1998, S. 3-83.
5. Neuner, G., Hunfeld, H.: Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts. Eine Einführung. 5. Aufl. Kassel: Universität Gesamthochschule, 1993.
6. Rausch, R.: Deutsche Phonetik für Ausländer. Berlin– München–Leipzig: Langenscheidt–Verlag Enzyklopädie, 1993.

Анотація

У статті йдеться про необхідність формування іншомовної фонетичної компетенції шляхом включення фонетичних розділів у структуру заняття задля досягнення максимального результату при вивченні іноземної мови.

1.1.6. Таран З.М. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛАТИНСЬКОГО ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ФОНДУ В КОНТЕКСТІ ІНШОМОВНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Ключові слова: латинський фразеологічний фонд, класифікація, фразеологічні утворення, трансформація, інтерпретація, семантика

Латинський фразеологічний фонд – це сутність латинської мови, адже в прислів'ях, говірках, висловах відомих і безіменних авторів закладено життєвий і професійний досвід багатьох поколінь античного світу. Вік деяких латинських

фразеологізмів перевищує два тисячоліття, проте своєї актуальності вони не втратили і сьогодні.

Латинський фразеологічний фонд привертає увагу лінгвістів багатьох країн світу. Проблеми фразеологічної номінації були предметом розгляду в роботах Олександра Потебні, Миколи Сумцова, Павла Чубинського, Миколи Костомарова та ін. Широкого визнання у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві здобула семантична класифікація фразеологізмів, опрацьована Віктором Виноградовим, в основу якої покладено ступінь видозміни значення слова в різних синтаксичних і стилістичних умовах фразеологічних утворень. Ми виявили та дослідили різні види ознак латинської фразеології:

1) семантична цілісність (В. В. Виноградов, В. Л. Архангельський, В. П. Жуков, М. М. Шанський, Л. А. Булаховський, М. А. Жовтобрюх, Ф. П. Медведєв, Г. М. Удовиченко);

2) метафоричність (Б. О. Ларін, О. М. Бабкін, О. В. Кунін);

3) нарізнооформленість (Л. Г. Скрипник, В. П. Жуков, М. М. Шанський);

4) відтворюваність (В. В. Виноградов, В. Л. Архангельський, В. П. Жуков, М. М. Шанський, Ф. П. Медведєв);

5) неперекладність іншими мовами (Л. А. Булаховський, О. О. Реформатський).

Актуальність роботи зумовлена дослідженням семантичних особливостей функціонування латинського фразеологічного фонду в українській та англійській мовах. У роботі вперше висвітлені особливості семантичної трансформації латинських фразеологізмів у різних літературних контекстах.

Іноді творча трансформація латинських фразеологізмів здійснюється за допомогою «парафрази», коли у вислові замінюється одне якесь слово іншим, що свідчить про потенційну здатність до постійного розвитку латинського фразеологічного фонду. Такі приклади ми зустрічаємо у творчості Лесі Українки: *Scribo ergo sum* – «Я пишу, отже я існую», замість *Cogito ergo sum* – «Я мислю, отже я існую»; *Pereat mundus, fiat ars* – «Нехай загине світ, але нехай живе мистецтво», замість *Pereat mundus – fiat iustitia* – «Нехай загине світ, але

нехай живе правосуддя»; *Dum spiro spero* – «Доки дихаю, я сподіваюся» змінено на *Contra spem spero* – «Всупереч надії сподіваюсь» [3].

Аналізуючи крилаті латинські вислови, ми переконалися, що значна їх частина потрапила до інших мов через численні біблійні сентенції, метафоричні словесні образи, вислови, запозичені з латинського перекладу Євангелія, а також з книг християнських авторів. Відомий вислів *Alpha et omega*: (початок і кінець, використовується стосовно Ісуса Христа) вживається у назвах сучасних англійських пісень, у художніх фільмах та мультфільмах). В українській літературі цитується Лесею Українкою («... Те слово – Бог. Він альфа і омега, початок і кінець»), Михайлом Драгомановим («Між так званими в Галичині «москвофілами» і народовцями в принципах нема великої різниці: ... для одних і других національність – альфа і омега всіх змагань»), Анатолієм Погрібним («Словом, без «почуття плеча» твого соратника ти ніщо: така альфа і омега кодексу моралі й діяння футболіста», «Людина — що б там не викоювалось,— вона, зрештою, універсум... Альфа і омега всього») та ін. [3; 1; 2].

Вислів «Неопалима купина» (англ. *burning bush*) зустрічається в художніх творах, у назвах груп, книг, фільмів та пісень. Його використав Віктор Олегович Пелевін для назви своєї книги «Операція «Burning Bush». Автору сподобалась гра слів, адже не відразу можна зрозуміти, чи «Неопалима купина» (Біблійне явище), чи це *Палений Буш*. Подібна назва і трисерійного міні-серіалу, створеного польським режисером Агнешкою Холланд, в якому автор відобразив реальні події післявоєнного часу, коли празький студент історичного факультету Яна Палаха спалив себе у знак протесту. В українській літературі цей античний вислів вживали: О. Довженко («Україна перед нашим духовним зором у вогні, як неопалима купина» – «Україна у вогні»), Максим Рильський («Неопалима купина»), Іван Дзюба у відгуку на поему «Маруся Чурай» та ін. [5].

Дослідження показали, що в українській та англійській літературних мовах поширені фразеологічні одиниці античного походження з країнознавчою семантикою. Це пряме калькування з латинського фразеологічного фонду. Наприклад, у значенні «важкої та безплідної праці» в українців та англійців

вживається один і той же латинський вираз *labor Sisyphi* (Сізіфова праця.) В 11-й пісні поеми Гомера «Одіссея» розповідається про корінфського царя Сізіфа, який за образу богів був засуджений Зевсом на тяжку кару: він вічно мусив піднімати на гору великий камінь, який щоразу скочувався униз. Вираз «сізіфова праця» часто зустрічається в іноземній літературі у таких авторів, як: *Oliver P. Richmond, Jason Francs, Albert Camus* та у байкаря Івана Андрійовича Крилова.

Вислів *gladium Damoclis* (Дамоклів меч) у переносному значенні – це постійна небезпека, що загрожує життю. (За легендою під час бенкету Дамокл побачив над своєю головою гострий меч, підвішений на кінській волосині. Так Діонісій хотів показати Дамоклу, що добробут – це лише примара). Вислів зустрічається у назві книги Марії Гудими «Дамоклів меч над Караваджо», у книзі Лесі Ланецької «Виза терпимости: рассказы, повести, письма, переводы» [4].

Без перекладу вживаються такі латинські фразеологізми: *Alma mater* (рідна мати або вищий навчальний заклад), *Carpe diem* (лови момент), *Post scriptum* (P. S.), що використовується як приписка до основного тексту, *Nota bene* (добре поміть, запам'ятай), а також відоме *Out Caesar, out nihil* (або Цезар, або ніщо; або пан, або пропав) та ін. Вони глибоко вкоренилися в національні мови і використовуються досить часто у художній та публіцистичній літературі.

Чисельні афоризми античних авторів аналізуються сучасниками багатьох країн. Найвідоміші з них вислови Марка Тулія Цицерона (давньоримського оратора і політичного діяча): *Vivere est cogitare* – «Жити – значить мислити», *Consuetudo est altera natura* – «Звичка – друга натура», *Errare humanum est* – «Людині властиво помилятися»; вислови Геракліта: *Animus – Deus omnibus* – «Розум – бог для кожного», *Cognoscendi omnia tendunt cogitare* – «Всім людям доречно пізнавати себе і мислити»; вислови Сократа: *Si fueris curiosus eris nerdy* – «Якщо ти будеш допитливим, то будеш всезнайком»; *Altiore – discernere inter bonum et malum* – «Вища мудрість – розрізняти добро і зло»; вислови Горация: *Missa pro brevitate vitae* – «Живи, пам'ятаючи, як коротке життя»; *Quicumque primus fortior* – «Сильніше той, хто перший» та інші.

Латинські прислів'я та приказки стали невід'ємною частиною лексичного складу багатьох мов. На розглянутих прикладах можна прослідити смислову типовість безперекладних висловів та їх семантичну різноманітність і виразність у парафразах чи перекладах. Іноді фразеологічні одиниці вживаються в безперекладному варіанті, але найчастіше в іншомовній інтерпретації із семантичними трансформаціями.

Латинська мова – це невичерпне джерело для багатьох мов, збагачення і розвиток яких відбувається завдяки її унікальному фразеологічному фонду.

Література

1. Драгоманов М. П. Вибране («...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні») / Упоряд. та авт. іст.-біогр. нарису Р. С. Міщук; Приміт. Р. С. Міщука, В. С. Шандри. К.: Либідь, 1991. 688 с.
2. Погрібний А. Г. Олесь Гончар : нарис творчості. Київ : Дніпро, 1987. 242 с.
3. Українка Леся. Вибрані твори. Ужгород: Карпати, 1988. 246 с.
4. Дамоклів меч: <http://www.zapitay.com.ua/shho-oznachaye-visliv-nitka-ariadni.html>
5. Україна у вогні: <http://www.books.google.com.ua/book>.

Анотація

У статті досліджується латинський фразеологічний фонд та його семантичні особливості в контексті іншомовної інтерпретації.

1.1.7. Taran Z.M. LES MOTS ANGLAIS DANS LA LANGUE FRANÇAISE

Mots-clés: *les langues romanes, le vocabulaire français, l'anglais, le latin, les emprunts, les anglicismes*

Le français est une des langues romanes de la famille indo-européenne. Cette langue provient de la «langue d'oïl» (la langue de la partie septentrionale du pays) [5]. Le latin, langue-mère des langues romanes, a une grande influence sur la langue française. L'enrichissement du vocabulaire français par des vocables et des éléments

latins date de la période de la formation de la langue française comme telle et se poursuit jusqu'à nos jours. On peut dire que le latin a servi de tout temps au français de source inépuisable d'enrichissement. C'est au XVI- ième siècle, à l'époque de la Renaissance de la culture et de l'art antique que l'art antique que l'influence latine s'est fait sentir. On trouve une grande quantité de mots latins dans les oeuvres de Rabelais, d'autres écrivains de ce temps qui a les tendances exprimées dans la théorie de *Joachim du Bellay*, usaient de tous sources possibles pour combler les lacunes dans le vocabulaire de la langue maternelle [6]. C'est surtout pour remédier de termes abstraits qu'on a pris les emprunts des langues mortes. Ce sont des mots tels que: *exister, hésiter, concours, évolution, éducation, structure, numération, explication, assimiler*, (du latin). Le vocabulaire français d'origine Latine se complète et par les emprunts des autres langues en les domaines différents y compris de la sociologie, de l'informatique, des techniques spatiales et d'autres. On a étudié le phénomène d'emprunt du point de vue linguistique et examiner les sources principales des emprunts en français. Nous éclaircirons aussi le rôle d'emprunt dans l'enrichissement de la langue.

En s'appuyant sur l'étude de *V. Gak, L. Deroy, A. Darmesteter, D. Bellay, Z. Lévit* on peut confirmer que les emprunts des autres langues sont le phénomène linguistique. Aujourd'hui l'étude des emprunts représente un grand intérêt, car ils étroitement lié au développent de la société, à l'histoire du peuple. Il est déterminé par plusieurs facteurs matériels de la technique et de la science et, celui de la vie politique et de la mentalité humaine, les relations commerciales et culturelles entre les peuples. Chaque période du développement du français est caractérisée par le nombre et la qualité des mots empruntés, ce qui découle des conditions historiques et des relations entre les peuples. Sous l'influence des verbes anglais correspondants les verbes français *ignorer* et *contrôler* ont reçu respectivement les sens de «négliger» et de «domineer». Quelques emprunts est appelés «calque». En guise d'exemple signalons *franc-maçon* et *bas-bleu* reproduisant les formations anglaises «*free-mason*» et «*blue-stoking*», *gratte-ciel* correspondant à «*sky-scraper*». On voit que le français possède beaucoup d'emprunts de la langue Latine, mais, en même temps, on peut trouver plusieurs emprunts d'anglais. La linguiste française Henriette Walter reconnaît que

l'anglais demeure un «vieux compagnon de route»[1]. En effet, entre le XIe et le XVIIIe siècles, le français a transmis à l'anglais des milliers de mots au point où l'on peut affirmer qu'environ 60 % du vocabulaire anglais est d'origine française ou franco-latine. Toutefois, le processus s'est inversé dès le milieu du XVIIIe siècle, alors que bon nombre de mots anglais s'implantaient dans la langue française [7]. Le livre d'Henriette Walter, *Honni soit qui mal y pense*, publié chez Robert Laffont en 2001, raconte «l'incroyable histoire entre le français et l'anglais». L'auteur utilise les mots anglais d'origine française entrés en anglais à date ancienne. Mais les rapports historiques entre l'anglais et la français sont particuliers puisque le français s'est implanté en Angleterre au XI – ième siècle, importé par les Normands, pour donner naissance à l'anglo-normand qui les utilisent jusqu'au XV- ième siècle. L'anglais a hérité du français un certain nombre de mots concernant *le voyage* : l'anglais **voyage** est pronient du mot français **voyage** (*to travel* «voyager» vient de *chercher le travail*). Mais les mots *touriste* et *tourisme* (le mot et la chose) sont anglais. Dans le domaine de la cuisine, l'anglais a hérité de nombreux mots français. La *jelly* délicatement teintée de vert chez les Bretons est une version colorée du français *gelée*. Quant au *porridge gris brun*, qui consolide les petits déjeuners anglais, c'est **un potage de flocons d'avoine** (*potedge, podege, poredge, porridge*) ext. Ses mots sont appeller un emprunt aller-retour ou un «cheval de retour» (emprunté à l'anglais, est d'origine française).

L'anglais a enrichi le français en termes politiques: parmi les termes ayant trait à la vie politique et publique citons: *budget, vote* (ancien emprunt à la vieille langue française); *jury, comité, club, corporation, parlement* (dans son sens moderne), *session*. Plus récents sont les emprunts : *interview, leader, boycotter, meeting, lock-out, reporter, speaker, et d'autres*.

Les termes anglais pénétraient dans le vocabulaire du français durant tout le XIX – ième siècle dans l'industrie en Angleterre et des relations commerciales animées avec la France. On constate un afflux de termes techniques et industriels, par exemple: *tender, tramway, tunnel, cargo, express, travelling, cameramen, parking, cheviot (e), shampooing*. Les jeux sportifs anglais se sont répandus en France; l'emprunt de tel ou tel sport a amené l'emprunt des termes correspondants; par exemple : *hockey,*

sportsman, sport, sportswoman, golf, jockey, tennis, boxe, boxer, walk-over, foot-ball, basket-ball, handi-cap, match, music-hall, partenaire, record, skating, starter, water-polo, shooter, knock-out, tourisme, touriste, finish [3].

L'intérêt excessif à tout ce qui vient de l'Angleterre est devenu à partir du siècle dernier pour certaines couches sociales une vraie anglomanie; c'est ce qui explique un grand nombre d'emprunts se rapportant à la vie quotidienne, par exemple: *dancing, poster (une lettre), bar, bifteck, cocktail, grog, pudding, sandwich, stand, smoking, dandy, festival, snob, snobisme, star, flirt, five-o'clock, high-life, shocking*.

Le français compte un certain nombre d'anglicismes qui y pénètrent à partir du XIX – ième siècle, ce sont: *rancho, celluloid, lynch, électrocuter, bulldozer, gangster, kidnapper*. Dans les emprunts de l'anglais il y a beaucoup de lexique de la jeunesse, ce sont des emprunts des termes audio et vidéo (électriques) tels que: *une chaîne Hi-Fi, un walkman, un CD, un TV* et d'autres. Nous voyons encore beaucoup d'anglicismes dans le domaine de la danse et de la musique (*be-bop, jazz, pop-music, boogie-woogie, rock'n'roll, fan*), de la mode et du marché (*jeans, new-look, design, pull-over, pull shetland, T-shirt, sweater, shorts, slips, strings, hippie, hippisme de lux, underground, discount*). Pourtant dans tout le roman on voit des mots anglais qui se rapportent à la toxicomanie et aux narcotiques. Ce sont les mots: *acide, drogue, junky, cool, se droguer, se shooter, dealer*. Mais ce qui nous intéresse le plus c'est l'assimilation des mots anglais dans la langue française. Ce sont les mots anglais ont modifié grammaticalement leurs structures, ayant reçu les traits typiques du français. Par exemple, le verbe anglais *to shoot* «**tirer**», dans le français est devenu *se shooter* et a le sens «prendre de la drogue». Le mot anglais *junky* (le drogue) dans le français a quelques formes – *junkie f, junkies pl. m, f, junky m*. Ces mots ont le sens «toxicomane». Les autres mots anglais ont pris dans le français un sens spécifique, par exemple, le mot *dealer* signifie en anglais «commissionnaire», mais dans le français ce mot est employé au sens de «marchant des drogues»: «Pour ce camé devenir dealer c'était son idéal». Très souvent les anglicismes dans le français sont employés dans les expressions stables, liés avec les autres mots français, mais, en même temps, gardés

leurs premiers sens. Ce sont des exemples : *faire du camping* «camper» («Nous y avons fait du camping») ; *faire une guerre de guérilla* «guerre de partisans» [2].

On peut dire que l'emprunt est une des sources les plus importantes de l'enrichissement du vocabulaire de la langue. Le français a emprunté les mots des langues vivantes et aussi de langue morte – du latin. Les emprunts du latin ont exercé une influence profonde sur la structure du lexique français. Les emprunts de l'anglais ont pénétré en France durant deux derniers siècles par les relations commerciales avec les Français. Comme on a déjà dit, l'influence de la langue anglaise s'est aussi exercée sur le français. Ce sont parfois des mots d'origine étrangère qui ont pris les sens spéciaux. Aux XVIII-XIX siècles beaucoup de termes l'anglais ont profondément pénétré dans le vocabulaire du français.

Bibliographie

1. Walter Henriette L'aventure des mots français venus d'ailleurs/ Éditeur : Robert Laffont/bouquins/segher, 2013. 337 p.
2. Le français dans le monde, № 340, juillet-août. Paris, 2005.
3. Paul Robert. Micro Robert en poche. Montréal, Canada, 1983.
4. <https://www.nouveau-magazine-litteraire.com/frontpage?page=1>
5. <https://fr.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ais>
6. https://books.google.com.ua/books?id=qsfvBAQ_WgIC&pg=PA124&lpg=PA124&dq=la+C3%A9orie+de+Du+Bellay&source=bl&ots=5sGIZL34QZ&sig=ACfU3U3WIZMDTIp-FSN
7. http://www.axl.cefano.ulaval.ca/francophonie/HIST_FR_s92_Emprunts.htm#4_Lapport_des_langues_modernes

Анотація

У статті досліджується історичний процес проникнення англійських термінів у французьку мову. Протягом багатьох століть ця романська мова збагачувалась шляхом запозичень з різних мов, але найбільшу кількість запозичень становлять англіцизми політичної, економічної, спортивної,

музичної сфер спілкування. Особливу увагу привертають англійські запозичення молодіжного сленгу.

1.1.8. Філь Г.В. ЗАГАДКА ЗЕЛЕНОГО КОЛЬОРУ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Ключові слова: колір, палітра кольорів, кольорові ознаки, символіка кольору, мова кольору, значення, зміст

Відомо, що в перших іспанських літературних джерелах та пам'ятках, зокрема, в «Пісні про Сіда», невідомий автор користується дуже бідною палітрою фарб. Єдині кольорові ознаки пов'язані з білими та чорними тонами. Білість сорочки, наприклад, порівнюється з сонцем, дочки Сіда змагаються з сонцем білизою свого обличчя. Інший колір – це чорний, який вживається у переносному значенні, синонімічному прикметникові «безплідний», «неродючий». Мова йде про неродючі землі.

У книзі Умберто Тоскано «Поговоримо про мову» йдеться про бідність хроматичних епітетів у таких поетів, як Гонсало де Берсео, Луїс де Гонгора, тощо.

Цікава доля зеленого кольору в іспанській мові. Слово латинського походження. В латинській мові зелений колір співвідноситься з мужністю, силою та молодістю. Взагалі, символіка кольору в різних країнах подана по-різному. У давньому Межиріччі халдійці будували при храмах багатопверхові башти, так звані зіккурати. У цих зіккуратах кожному поверху був відведений свій за символікою колір. У стародавньому Єгипті зелений колір пов'язували з надією, з духовним відродженням. Пізніше символіка кольору одержала подальший розвиток у стародавній Греції та Римі. Зевс-Юпітер з'являється або в блакитному, або в червоному кольорі. Зелений колір присвячується Венері, надії тощо.

Магію кольору використовує також церква. У п'ятому столітті в описі життя святого Патрика можна зустріти вживання зеленого кольору з метою нагадати служителю культу про тлінність земного існування, брунатний колір загрожує пеклом у разі несумлінного ставлення його до своїх обов'язків.

Підкреслимо, що кожна релігія мала свою символіку кольорів. Лише у 1200 році папа Інокентій встановлює 5 літургійних кольорів, обов'язкових для християнської церкви. Це білий, червоний, зелений, фіолетовий та чорний кольори. Зелений колір символізує надію, бажання вічного життя і пов'язаний з первісними церковними святами.

Широко використовується колір також і в геральдиці. Мова кольору в геральдиці створювалася віками і пов'язана з історією народу, з історією мови даної країни. Зелений колір в геральдиці означає честь, галантність, ввічливість, надію, силу, радість, багатство, благородство.

Колір у народній поезії також пов'язаний із стародавніми повір'ями та традиціями. Наприклад: *Dicen que lo negro es luto y lo encarnado es alegría, Vístete, niña, de verde, Serás la esperanza mía.*

Іспанський прикметник «зелений» має цілий арсенал похідних слів: *verdál, verdasca, verdear, verdeo, verdeguear, verderón, verderol, verdor, verdoso, verdugo, verdura, verdulero, verdulería, verdusco, verdecer, vergel, verdín*, що свідчить про широкий семантичний діапазон прикметника та багаті словотворчі можливості іспанської мови. У сучасній іспанській мові прикметник «зелений» має 7 значень: незрілий, недостиглий; свіжий, соковитий; молодий; повний сил; переносне значення: зелений, малодосвідчений; сирий; нахабний, непристойний, безсоромний.

Як відбулося перенесення значення, в яку епоху? Чому колір, що традиційно використовувався для вираження означення надії, вживається у розмовній іспанській мові в останньому своєму значенні, і доволі часто? Наведемо приклади такого вживання прикметника на позначення зеленого кольору в інших контекстах та розуміннях, а саме в значенні – нахабний, непристойний, безсоромний: *cuento verde* – грайливе, вільне оповідання, *el viejo*

verde – розпутний старий, la literatura verde – скаброзна, непристойна література, el dibujo verde – порнографічний малюнок, anecdota verde – «заяложений» анекдот. У наведених прикладах прикметник «verde» втрачає своє «зелене» значення і в деякій мірі десемантизується.

У книзі Вернера Байнхауера «El español coloquial» подається низка прикладів, які свідчать про зміну значення прикметника «зелений»:

Sole: Te has educado en las damas negras?

Leonor: Más vale educarse en las negras que en las verdes.

У сімнадцятому столітті «el viejo verde» означало «міцний старий». З усіх романських мов тільки в іспанській прикметник «зелений» став синонімом слова «розпутний». Для класиків «la verde vejez» значило «la vejez no abatida por el tiempo». Таке значення залишилось в італійській та французькій мовах.

В іспанській мові це нещасливе слово протягом сімнадцятого століття набуло такого неприємного змісту. На початку дев'ятнадцятого століття слово «verde» вживається у висловах: chistes verdes, cuentos verdes, espectáculos verdes. І вже у 1853 році Академічний словник санкціонує це нове значення.

Отже, можемо стверджувати, що багатим джерелом синонімії є така властивість слова, як полісемантичність. Ця властивість передбачає можливість виникнення у слова лексичного значення на основі вже існуючих. Це може відбутися, коли слово починає вживатися в переносному значенні, виконуючи функції метафори, метонімії чи синекдохи. Поступово на основі переносного вживання з'являється похідне лексичне значення, яке може бути синонімічним до значень інших слів. Так, на основі метафоричного ряду в прикметника «verde» утворилось похідне значення «недосвідчений», «зелений», а також цей прикметник став синонімічним до таких прикметників – inexperto, inmaduro.

Література

1. Григор'єв В. П. Історія іспанської мови. М., 2004.
2. Курчаткіна Н. Н. Практикум з лексикології іспанської мови. М., 1987.
3. Курчаткіна Н. Н., Супрун А. В. Фразеологія іспанської мови. М., 1981.
4. Серебрянська А. О. Іспанська мова. В., 2009.

5. Alonso M. Ciencia del lenguaje y arte del estilo. Madrid, 1967.
6. Lapesa R. Historia de la lengua española. Madrid, 1981.
7. Mayor A. Lengua, diccionario, estilo. Buenos-Aires, 1984.

Анотація

Досліджувалась символіка зеленого кольору та синонімія цього прикметника в іспанській мові.

1.1.9. Филь Г.В. STILISTISCHE ASPEKTE DER EIGENNAMEN

***Schlüsselwörter:** Sprache, Wortschatz, Eigennamen, Einheiten, bezeichnen, benennen, gebrauchen, bilden, vielfältig, gebräuchlich*

Eigennamen nehmen im Wortschatz einer Sprache eine besondere Stellung ein. Sie orientieren und benennen; damit teilen sie die nominative Funktion der übrigen Lexeme. Andererseits unterscheiden sie sich von den übrigen bezeichneten Einheiten dadurch, dass sie nicht die Klasse, sondern das Individuum bezeichnen. Benennungsobjekt der Eigennamen sind Individuen, die durch den Namen identifiziert werden. Die Eigennamen besitzen in ihrem Kernbereich nicht die begrifflich verallgemeinernde Bedeutung wie die Appellativa: sie benennen, identifizieren, signalisieren, aber verallgemeinern nicht.

Auch bei den Eigennamen gibt es die Möglichkeit, den gleichen Gegenstand verschieden zu benennen. Vor allem sind es Voll- und Kurzformen eines Namens. Die Verwendung der Kurzform eines Vornamens dient zum Ausdruck der Vertraulichkeit oder nur als bequeme Variante im alltäglichen Umgang. Dabei ist zu beachten, dass im Ukrainischen eine viel breitere Variation möglich ist und dass es nicht für alle Vornamen im Deutschen möglich ist (es gibt keine Kurzformen für Maria, Doris, Ines, Andreas Jana, wohl aber für Alfred- Alf, Wolfgang- Wolf, Carola- Caro, Angelika- Angela, Geli, Christina- Tina, Barbara- Baffi), während im Ukrainischen die Vollformen bei Kindernamen nicht gebräuchlich sind.

Dazu können auch Kosenamen treten, die in der Regel mit Hilfe von Diminutivsuffixen, z.T. in Verbindung mit Kürzung, gebildet werden: Hansi, Ingelein, Wölfchen, Lützchen. Im Ukrainischen sind solche Formen besonders vielfältig und deshalb bereiten Kosenamen den Ausländern oft Schwierigkeiten bei der Identifizierung der Personen.

Für ein Objekt kann man verschiedene Namen geben. Es geht um Varianten, die in der Regel sozial differenziert sind. Das betrifft zunächst Spitznamen. Besonders ausgeprägt sind sie bei Personennamen. Sie können pejorativen Charakter haben oder den alltäglich-vertraulichen Umgang mit der entsprechenden Person zum Ausdruck bringen. Z.B. wurde K.Marx in der Familie so genannt: Mohr, Karl Moro, Meister, Old Nick, Alter. Schüler und überhaupt Jugendliche gebrauchen ziemlich oft Spitznamen, die von Familiennamen abgeleitet sind.

Bei Pseudonymen handelt es sich um Namen von Künstlern, Schriftstellern usw. So hatte der bekannte deutsche Schriftsteller Kurt Tucholski solche Pseudonyme: Ignaz Wrobel, Peter Panter, Theobald Tiger, Kaspar Hauser.

Von besonderer Bedeutung sind Namenperiphrasen, z.B. für geografische Objekte oder berühmte Bauten. Einige sind universal, andere spezifisch. Allgemein bekannt sind folgende Periphrasen: Elbsandsteingebirge – Sächsische Schweiz, ägypten – Land der Pyramiden, Leipzig – klein Paris, Berlin – Spreathen, Dresden – Elbflorenz, Rom – ewige Stadt, Atlantik – der große Teich. Folgende Periphrasen sind Berlinern bekannt: der lange Lulatsch – Funkturm in Charlottenburg, Hohler Zahn – Gedächtniskirche, Klein – Manhattan – Europa – Center, Palazzo Protzi, Ballast der Republik – Palast der Republik, Wasserklops – Brunnen vor dem Eurocenter, Schwangere Auster, Babywaage – Kongresshalle, Zirkus Karajani – Philharmonie.

Sie haben expressiven Charakter und sind je nach ihrem Denotat typisch für die Journalistik, Belletristik oder Alltagsrede.

Die Verwendung von Eigennamen als phraseologischen Komponenten ist in den verschiedenen Sprachen unterschiedlich ausgeprägt. Von den verschiedenen Klassen von Eigennamen werden in Phraseologismen bestimmte Klassen bevorzugt. Vor allem sind es Personennamen, und zwar häufiger Ruf- als Familiennamen: ein Hans im

Glück, der blanke Hans (Nordsee, Meer bei Flut und Sturm), jmdm. zur Minna machen (energisch zurechtweisen, tadeln), den dicken Wilhelm spielen (protzen), seinen Friedrich Wilhelm darunter setzen (unterschreiben), seit Adams Zeiten (seit jeher), bei Adam und Eva anfangen (sehr weit ausholen), von Amors Pfeil getroffen sein (verliebt), Herkules am Scheidewege (Mensch vor der Wahl), der wahre Jakob (derdas Rechte), für den alten Fritzen (umsonst, vergeblich), Freund Hein (der Tod). Es sind auch stehende Redewendungen mit attributiven Adjektiven zu nennen, wo Personennamen als allgemeinere Personenbezeichnungen gebraucht werden oder überhaupt nicht mehr als Personenbezeichnungen verwendet werden: blauer Anton – Monteuranzug, flotter Anton – Durchfall, Anton sagen – einen einzelnen Schuss abfeuern, schwarzer Peter 1. Katholischer, geistiger 2. schuldiger, damit folgende Wendungen: jm. den Schwarzen Peter in die Schuhe schieben, den Schwarzen Peter weiterreichen, den Schwarzen Peter zurückgeben;

Blauer Heinrich – Armensuppe, grüner Heinrich – 1. Gefangenentransportwagen, 2. Prügelstock; flotter Heinrich – Durchfall; sanfter Heinrich – 1. gutmütiger, geduldiger Mensch, 2. Rum mit Kirschlikör, 3. Pfefferminzschnaps, 4. leichter Rausch 5. Leichtbezechter.

Unter der Wortverbindung – der deutsche Michel – wird ein naiver Mann verstanden, dargestellt in Kniehosen und Schlafmütze – im lobenden und tadelnden Sinne (Anspielung auf Erzengel Michael, Schutzpatron des deutschen Volkes, galt ursprünglich als Sinnbild für Macht und Hilfe).

Die Vornamen Suse, Trine, Karline, Oskar, Peter werden zur Personenbezeichnung mit negativen Adjektiven gebraucht: alberne, dumme Suse, dummer, langweiliger Peter, frecher Oskar.

Solche Phraseologismen sind alle stark expressiv. Besonders oft sind solche Wendungen in Jargons anzutreffen, vgl. Bundessoldatendeutsch: schnelle Anna-Maschinengewehr.

Moderne Namen kommen in solchen Wendungen nicht vor, es handelt sich um alte, einst sehr verbreitete, vor allem männliche volkstümliche Namen, die in allen Sprachen spezifisch sind.

Namen bestimmter historischer Personen, biblische Namen und solche aus der antiken Mythologie, manche geografischen Namen haben in der Regel Entsprechungen in anderen Sprachen: gordischer Knoten (unlösbare Aufgabe), das Ei des Kolumbus (überraschend einfache Lösung einer Schwierigkeit), den Rubikon überschreiten (eine unwiderrufliche Entscheidung treffen).

Andere Ortsnamen begegnen nur in landesspezifischen Phraseologismen:

Eulen nach Athen tragen, ab nach Kassel! (los jetzt), aus Schilda stammen (ein Schildbürger, d.h. ein törichter Mensch sein), seinen Tag von Damaskus erleben (ein anderer Mensch werden).

Ganz vereinzelt bleiben Flussnamen: mit Spreewasser getauft sein (aus Berlin stammen).

Hier sind auch Namenscherze zu nennen. Namenscherze sind Phraseologismen, deren Bedeutung durch das Spiel mit einzelnen Namen oder Namenbestandteilen zustande kommt, in dem z.B. formal gleiche oder ähnliche Elemente lediglich auf Grund des äußeren Gleichklangs in eine semantische Beziehung gebracht werden: nach Bethlehem gehen (zu Bett gehen), aus Borneo sein (borniert, engstirnig und eingebildet).

Mit solchen Namen als Teilen der Phraseologismen können in poetischen Werken Assoziationen hervorgerufen oder Anspielungen gemacht werden, die den Vertretern einer anderen Kultur nicht verständlich sind.

Es gibt allgemein bekannte historische Namen, z.B. bekannte Politiker, Künstler, Historiker, literarische Figuren, Ortsnamen, die bei allen als Symbole für bestimmte Begriffe dienen.

Unter Zoonymen – Namen der Tiere sind auch sowohl national spezifische als auch allgemein bekannte Namen zu unterscheiden: Hund Hasso, Katzen Mizzi oder auch Tiere aus der Literatur, vor allem Märchen wie Murner (Kater), Kater Murr (bei Hoffman), Isegrim (Wolf), Hennig (Hahn), Adebar (Storch), Reinecke (Fuchs), Buzephalos (Pferd von Alexander von Mazedonien), Rosinante (Gaul von Don Quijote), Bagira (Panter, Mauglis Freund) u.a.

Besonders oft können Personennamen deonymisiert werden, d.h. sie werden zu gewöhnlichen Appellativa: Er ist ein kleiner Paganini (Virtuose), er ist kein Shakespeare (kein genialer Dichter).

Oft werden traditionelle Vornamen in der Umgangssprache verwendet und haben ganz unterschiedliche Konnotationen, sehr oft pejorative: Heini, – dummer, einfältiger Mann; Trine – dumme, einfältige Frau; Hansel – den man für unfähig hält; Steppke – scherzhaft kleiner Bursche; Jakob – der billige Schieber.

Wie aus dem Gesagten folgt, haben Eigennamen breite Möglichkeiten ihrer stilistischen Verwendung sowohl in der Alltagskommunikation als auch im publizistischen und künstlerischen Diskurs.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Понятие пресуппозиции в лингвистике. Изв. АН СССР, серия ЛЯ. 1973. Т. XXXII. Вып. 1. С. 84-90.
2. Дерибере М. Цвет в деятельности человека. М.: Издательство литературы по строительству, 1964.
3. Кондаков Н.И. Логика. М.: Учпедгиз, 1954.
4. Мурьянов Л.Ф. К интерпретации старославянских цветообозначений. 1978. №5. С. 93-110.
5. Мелерович А.М. Проблема семантического анализа фразеологических единиц современного русского языка: Учебное пособие по спецкурсу. Ярославль, 1979. С. 64-75.
6. Панов Е. Знаки, символы, языки. Москва, 1983.
7. Пророченко О.П. Слова-символы в немецко-русских фразеологических параллелях. Семантика единиц различных уровней в романо-германских языках. Киев, 1982. С. 198-205.
8. Телия В.Н. Вторичная номинация и ее виды. Языковая номинация. Виды наименований. М.: Наука, 1977. С. 129-221.
9. Шахнарович А.М., Голод В.И. Когнитивные и коммуникативные аспекты речевой деятельности. Вопросы языкознания. 1986. №2. С. 52-56.
10. Goethe J.W. Zur Farbenlehre. Sämtliche Schriften. Wien. Bd. 20, 1812. 318 S.

11. Süddeutsche Zeitung, 25.11.2004. №274. S.3.

Анотація

У дослідженні йдеться про широкі можливості власних назв у стилістичному вживанні.

1.2. Словотвір

1.2.1. Воловик Л. Б. СЛОВОТВІРНІ ПОТЕНЦІЇ ТВІРНИХ ОСНОВ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ НА РІВНІ УТВОРЕННЯ БЕЗАФІКСНО-ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ У НІМЕЦЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Ключові слова: мікромодель, основа, похідна основа, словотвірна модель, словотвірна основа, словотвірне значення, словотвірний потенціал, словотворення, термін

Постановка проблеми. Вивчення архітекtonіки безафіксно-похідних іменників від твірних основ префіксальних дієслів шляхом субстантивації основ інфінітива, конверсії основ інфінітива, конверсії основ претериту префіксальних дієслів. Твірні основи дієслова реалізують дериваційні можливості за словотвірними моделями, характерними для німецької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Німецькомовна терміносистема економіки, перебуваючи у фокусі уваги сучасних досліджень розглядалася в такому аспекті як, словотвірні та типологічні особливості терміносистеми [1, с. 79; 2, с. 36; 3, с. 23]. Доробок цих досліджень доцільно розглядати в рамках комплексного опису структурно-семантичних особливостей німецької економічної термінології.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше представлена словотвірна структура німецьких префіксальних дієслів, яка функціонує в економічному

тексті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головною ціллю статті є опис особливостей словотвірної структури й семантики німецьких префіксальних дієслів – економічних термінів. Об'єкт дослідження – німецькі дієслова з префіксами *be-, ge-, er-, ver-, zer-, ent-, emp-, miss-, durch-, unter-, über-, um-, hinter-, wider-, wieder-*.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безафіксне словотворення є важливим чинником розвитку словникового складу німецької мови. Більшість словотвірних моделей (СМ) безафіксного словотворення продуктивні в сучасній німецькій мові. Архітектоніка твірних основ (ТО) префіксальних сильних дієслів характеризується наявністю в їхніх словотвірних рядах (СР) віддієслівних похідних іменників, утворених за СМ: $M_{2,3}SN=SVPräf.+SV_{st-}(SV_{st+})+en$ – моделі віддієслівних безафіксно-похідних іменників з незмінним коренем (SV_{st-}) і зі змінним коренем (SV_{st+}).

Субстантивация основ інфінітива – досить поширене в німецькій мові явище – досліджувалося різними вченими. Це один із способів збагачення словникового складу мови. Субстантивований інфінітив – це „найпростіший засіб субстантивації кожного дієслова. Віддієслівне ім'я – універсальне, оскільки воно характерне для всіх дієслів, за винятком деяких випадків претерито-презентних дієслів [5, с. 82]. Субстантивация інфінітива дає змогу компактно виражати в іменнику два комплекси значень: значення предметності, граматичного роду, відмінка, з одного боку, та значення часу, способу протікання дії, видові відношення до об'єкта дії, з другого боку [4, с. 54].

Субстантивовані інфінітиви префіксальних сильних дієслів утворюються за СМ: $M_2 SN=SN:SV(Präf.+SV_{st-})+en$. ПО, утворені за цією СМ мають СЗ: 1) результату дії (процесу), наприклад: *be//schaffen (u, a)* – заготовляти → *das Beschaffen* – заготовка, закупка; 2) зміни форми або стану, закінчення дії, наприклад: *er//löschen (o, o)* – потухати → *das Erlöschen* – затухання; припинення (напр., страхування); закінчення (напр., терміну). У межах моделі $M_2SN=SN:SV(Präf.+SV_{st-})+en$, ми виділяємо такі ММ:

1. $MM_2 SN=SN:SV(Präf.be-+SV_{st-})+en$, наприклад: *be//laden* (*u, a*) – навантажувати → *das Beladen* – навантаження; *be//schaffen* (*u, a*) – заготовляти → *das Beschaffen* – заготовка, закупка; залучення (напр. капіталу).

2. $MM_2 SN=SN:SV(Präf.ge-+SV_{st-})+en$, наприклад: *ge//frieren* (*o, o*) – морозити → *das Gefrieren* – замерзання. При утворенні віддієслівних безафіксно-похідних іменників від ТО префіксальних сильних дієслів з префіксом *ge-*, утворюються дієслова, які мають значення засвоєння якості.

3. $MM_2 SN=SN:SV(Präf.er-+SV_{st-})+en$: *er//halten* (*ie, a*) – отримувати → *das Erhalten* – одержання (напр., грошей); *er//löschen* (*o, o*) – потухати, гаснути → *das Erlöschen* – затухання; припинення (напр., страхування); закінчення (напр., терміну). При поєднанні ТО префіксальних сильних дієслів з префіксом *er-*, утворюються дієслова, які мають значення зміни форми або стану, закінчення дії.

4. $MM_2 SN=SN:SV(Präf.ver-+SV_{st-})+en$: *ver//laden* (*u, a*) – завантажувати, виробляти → *das Verladen* – завантаження; *ver//lesen* (*a, e*) – сортувати → *das Verlesen* – сортування. При поєднанні ТО префіксальних дієслів з префіксом *ver-* утворюються дієслова, які мають значення закінчення дії.

5. $MM_2 SN=SN:SV(Präf.zer-+SV_{st-})+en$: *zer//brechen* (*a, o*) – ламати → *das Zerbrechen* – поломка. При поєднанні ТО префіксальних дієслів з префіксом *zer-* утворюються дієслова, які виражають негативну оцінку або дію.

6. $MM_2 SN=SN:SV(Präf.ent-+SV_{st-})+en$: *ent//laden* (*u, a*) – розвантажувати → *das Entladen* – розвантажування; *ent//werfen* (*a, o*) – проектувати → *das Entwerfen* – проектування. За цією ММ утворилися ПО із СЗ закінчення дії.

7. $MM_2 SN=SN:SV(Präf.emp-+SV_{st-})+en$: *emp//finden* (*a, u*) – випробовувати → *das Empfinden* – сприйняття; процес.

8. $MM_2 SN=SN:SV(Präf.miss-+SV_{st-})+en$: *miss//fallen* (*ie, a*) – не подобатися → *das Missfallen* – невдоволення.

Утворення віддієслівних безафіксно-похідних іменників, від ТО префіксальних слабких дієслів шляхом придбання основою інфінітива дієслова парадигми іменника подане за СМ:

1. $M_2SN=SN:SV(Präf.+SV_{schw.})+en$ – СМ субстантивації основи інфінітива префіксального слабкого дієслова. ПО мають значення дії, процесу: *be//merken* (-te, -t) – помічати → *das Bemerken*; *ver//setzen* (-te, -t) – переміщувати, переводити на нове місце роботи (віддати під заставу); → *das Versetzen* – переміщення; *ver//rechnen* (-te, -t) – проводити розрахунок → *das Ver//rechnen* – помилка в розрахунку.

2. $M_{2,3}SN=SN(Präf.+SN/SA+en)$ – модель похідних іменників з незмінним і зі змінним коренем – субстантивацією основи інфінітива ТО префіксального слабкого дієслова, співвідносного з ТО іменника або прикметника: *be//lichten* (te, -t) – експонувати → *das Belichten* – освітлення; *er//härten* (-te, -t) – підтверджувати (документ) → *das Erhärten* – підтвердження; *er//wärmen* (-te, -t) – зігрівати → *das Erwärmen* – покращення відносин.

Безафіксно-похідні віддієслівні субстантиви, утворені від ТО префіксальних слабких дієслів, продовжують брати участь у словотворенні. При цьому безафіксно-похідні іменники, що виникли внаслідок субстантивації інфінітива префіксальних слабких дієслів, виявляють у процесі утворення складних іменників незначну словотвірну активність. Незначна кількість субстантивованих інфінітивів зафіксована в складі складних іменників: *ver//sagen* – *das Versagen* – *die Versagenshäufigkeit*; *ver//schweißen* – *das Verschweißen* – *das Unterpulververschweißen*.

1. $M_2SN=SV(PII)+SV_{sein/werden}$ – модель субстантивації складного інфінітива для позначення стану, у якому знаходиться який-небудь предмет, яке-небудь явище, що виражається ТО префіксального слабкого дієслова.

2. $M_2SN=SV(PII)$ – модель субстантивації дієприкметника минулого часу: *be//dienen* (-te, -t) – обслуговувати – *der Bediente* – службовець.

За визначенням О. Смирницького: „Конверсія інфінітива – безафіксне утворення десубстантивних дієслів за допомогою зміни лише однієї парадигми без участі будь-яких словотвірних афіксів” [2, с. 71].

За визначенням К. Левковської: „Конверсія інфінітива являє собою спосіб словотворення без застосування яких-небудь спеціальних словотвірних афіксів.

При конверсії основа тієї чи тієї частини мови набуває системи форм іншої частини мови, оскільки нове слово утворюється внаслідок включення ТО в іншу парадигму [1, с. 98].

Нині конверсію розглядають як внутрішньорівневу трансорієнтацію мовних одиниць. Зона дії функціональної трансорієнтації може обмежуватися тільки одним рівнем мовної системи або охоплювати декілька з них.

Традиційно конверсію ототожнюють із „транспозицією серед частин мови, коли слово з однієї частини мови транспортується в іншу частину мови”. Але конверсія, на нашу думку, є значно складнішим процесом, ніж механічне „транспортування” лексичних одиниць з одного лексико-граматичного класу до іншого [3, с. 78].

Сучасні лінгвісти визначають конверсію як специфічний спосіб словотвору, що характеризується: а) повним збереженням експонента вихідного знака „зовнішньої форми слова” і відсутністю лінійних словотвірних засобів; б) обов’язковою зміною синтаксичної функції вихідної лексичної одиниці; в) оновленням парадигми похідної лексичної одиниці відносно твірної; г) модифікацією семантики твірної лексеми.

Віддієслівні безафіксно-похідні іменники утворюються від ТО префіксальних сильних дієслів шляхом конверсії основи інфінітива за СМ: $M_2SN=SN:SV_{inf.}[(Präf.+SV_{st.})\rightarrow SN]$. У межах цієї моделі виділяємо такі ММ:

1. $MM_2SN=SN:SV_{inf.}[(Präf.be.+SV_{st.})\rightarrow SN]$: *be//schlagen* (u, a) – конфісковувати → *der Beschlag* – конфіскація; *be//sitzen* (a, e) – володіти ч-н. → *der Besitz* – володіння; власність, майно; *be//tragen* (u, a) – складати (суму) → *der Betrag* – сума.

2. $MM_2SN=SN:SV_{inf.}[(Präf.er.+SV_{st.})\rightarrow SN]$: *er//lassen* (ie, a) – віддавати (розпорядження) → *der Erlaß* – указ; оподаткування; звільнення від податків; *er//tragen* (u, a) – приносити дохід → *der Ertrag* – дохід, прибуток; вихід (напр., продукту); *er//werben* (a, o) – придбавати, заробляти → *der Erwerb* – придбання, дохід, заробіток.

3. $MM_2SN=SN:SV_{inf.}[(Präf.ver.+SV_{st.})\rightarrow SN]$: *ver//tragen* (*u, a*) – укласти договір → *der Vertrag* – договір, контракт; *ver//laden* (*u, a*) – порівнювати → *der Verlad* – завантаження; *ver//derben* (*a, o*) – псувати → *der Verderb* – псування (товару); *ver//leihen* (*ie, ie*) – давати позику → *der Verleih* – прокат.

4. $MM_2SN=SN:SV_{inf.}[(Präf.zer.+SV_{st.})\rightarrow SN]$: *zer//fallen* (*ie, a*) – руйнуватися → *der Zerfall* – розруха.

5. $MM_2SN=SN:SV_{inf.}[(Präf.ent.+SV_{st.})\rightarrow SN]$: *ent//fallen* (*ie, a*) – не відбутися → *der Entfall* – тех. брак, відходи.

6. $MM_2SN=SN:SV_{inf.}[(Präf.emp.+SV_{st.})\rightarrow SN]$: *emp//fangen* (*i, a*) – приймати, отримувати → *der Empfang* – прийом, отримання (грошей).

7. $MM_2SN=SN:SV_{inf.}[(Präf.miss.+SV_{st.})\rightarrow SN]$: *miss//fallen* (*ie, a*) – бути неприємним → *der Missfall* – неприємний випадок.

Віддієсловні безафіксно-похідні іменники утворюються від ТО префіксальних сильних дієслів шляхом конверсії ТО претериту за СМ: $M_3SN=SN:SV_{imp.}[(Präf.+SV_{st.+})\rightarrow SN]$ наприклад: *ver//treiben* (*ie, ie*) – продавати, збувати → *der Vertrieb* – продаж, збут; *be//stehen* (*a, a*) – полягати → *der Bestand* – склад; *be//treiben* (*ie, ie*) – займатися (чим-небудь) → *der Betrieb* – виробництво; *be//greifen* (*i, i*) – розуміти → *der Begriff* – поняття.

Віддієсловні безафіксно-похідні іменники утворюються від ТО префіксальних сильних дієслів шляхом конверсії ТО з супутнім чергуванням кореневого голосного за СМ: $M_3SN=SN:SV[(Präf.+SV_{st.+})\rightarrow SN]$. Наприклад: *be//ziehen* (*o, o*) – закуповувати (товари) → *der Bezug* – одержання (прибутку); *ver//schließen* (*o, o*) – приховувати → *der Verschluss* – замок; *be//tragen* (*u, a*) – складати (суму) → *der Betrug* – обман; *ent//werfen* (*a, o*) – розробляти (напр., проект) → *der Entwurf* – проект.

Утворення іменників шляхом конверсії з супутнім чергуванням кореневого голосного спостерігаємо в СР тільки тих сильних префіксальних дієслів, у складі яких кореневі сильні дієслова мають співвідносні з ними безафіксно-похідні іменники, утворені шляхом конверсії із супутнім чергуванням кореневого

голосного. Наприклад: *ent//werfen* (*a, o*) – розробляти (напр. проект) → *der Entwurf* – проект.

Висновки з даного дослідження. Отже, проведене дослідження дало змогу виявити найбільш продуктивні моделі префіксальних дієслів. Основи префіксальних дієслів виявили низьку активність у породженні ПО іменників унаслідок субстантивації основ інфінітива (19,5%), конверсії основ інфінітива (17,5%), конверсії основ претерита (14%).

Література

1. Левковская К. А. Лексикология немецкого языка. М.: Учпедгиз, 1956. 245 с.
2. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. М.: Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1956. 260 с.
3. Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики. М.: Высшая школа, 1968. 200 с.
4. Степанова М. Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. М.: Высшая школа, 1984. 264 с.
5. Fleischer W. Grundzüge der Wortbildung des Verbs in der deutschen Sprache der Gegenwart. *Deutsch als Fremdsprache*. Leipzig, 1967. Н. 4. S. 1–16.

Анотація

У статті проаналізовано утворення безафіксно-похідних іменників від твірних основ префіксальних дієслів шляхом субстантивації основ інфінітива, конверсії основ інфінітива, конверсії основ претериту префіксальних дієслів. Особливістю архітекτονіки твірних основ префіксальних сильних і слабких дієслів є наявність у словотвірних рядах віддієслівних безафіксно-похідних іменників, утворених шляхом субстантивації основ інфінітива, конверсії основ інфінітива, конверсії основ претериту префіксальних сильних дієслів, суфіксальних іменників, складних іменників. Твірні основи дієслова реалізують дериваційні можливості за словотвірними моделями, характерними для німецької мови. Досліджено утворення безафіксно-похідних іменників від твірних основ префіксальних дієслів шляхом субстантивації основ інфінітива, конверсії основ інфінітива, конверсії основ претериту префіксальних дієслів.

1.2.2. Воловик Л. Б. СЛОВОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ У НІМЕЦЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Key words: *derived stem, derivational meaning, derivational pattern, derivational stem, micropattern, stem, term, word-formation, word-formation potential*

Проблема дієслів із першими прислівниково-прийменниковими компонентами **durch-**, **unter-**, **über-**, **um-**, **hinter-**, **wider-**, **wieder-** привертала увагу багатьох науковців (М. Д. Степанова, О. С. Кубрякова, С. Д. Кацнельсон, Н. Хомський, N. Kjellman, I. Kühnhold, H. Marchard, G. Mungan, W.Reinhardt), а дієслова із зазначеними компонентами неодноразово викликали лінгвістичні дискусії. Дієслова досліджувались у діахронічному аспекті як проміжна фаза розвитку між подільними та неподільними вторинними дієсловами (J. Grimm, H. Paul, R. Leinen) та синхронічному аспекті як особлива група в німецькому префіксальному дієслівному словотворі. (F. Hundsnurscher), III клас дієслів (H. W. Eroms, L. M. Eichinger), так звані „дієслова подвійної форми” (A. Simeckova, W. Fleischer, I. Barz), дієслова з відокремлюваними та невідокремлюваними префіксами (М. Д. Степанова, К. С. Кубрякова, Р.П. Недялков, А. І. Норанович та ін.) [5, с. 1; 6, s. 182].

Новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше представлена словотвірна структура німецьких префіксальних дієслів, яка функціонує в економічному тексті.

Префікси **durch-**, **über-**, **unter-**, **um-**, **hinter-**, **wider-**, **wieder-** можуть бути відокремлюваними і невідокремлюваними. Невідокремлювані дієслівні префікси **durch-**, **über-**, **unter-**, **um-**, **hinter-**, **wider-**, **wieder-** посідають завжди в усіх формах дієслів позицію перед ТО. Вони є ненаголошеними, модифікують ТО. Основним критерієм відокремлюваності є значення дієслова: при конкретному (просторовому) значенні ТО, префікс відокремлюється, при переносному значенні – не відокремлюється. Наприклад: *unternehmen – nahm*

unter – *untergenommen* – накинути (наприклад, пальто); *unter//nehmen* – *unternahm* – *unternommen* – брати на себе (відповідальність) [7, с. 226].

Метою статті є опис утворення ПО префіксальних дієслів від ТО кореневих дієслів. З економічних словників та фахової літератури були вибрані 35 ТО кореневих сильних та 80 утворених від них ПО префіксальних дієслів.

Утворення ПО префіксальних сильних дієслів відбувається за СМ: $CM_4SV_{st}=Präf.+SV_{st}+en$. Суфікс **-en**, як і в складі інфінітива дієслова, не словотвірний, а формотворчий, тому в словотворенні не розглядається [6, с. 186]. До складу моделі $CM_4SV_{st}=Präf.+SV_{st}+en$ входять ММ з префіксами **durch-**, **unter-**, **über-**, **um-**, **hinter-**, **wider-**, **wieder-**, з-поміж яких відокремлюємо 6 типів:

1. $MM_1SV_{st}=Präf.durch.+SV_{st}$: *brechen* (a, o) – ламати → *durch//bréchen* – порушувати (заборону); *schießen* (o, o) → *durch//schießen* – промчати, промайнути; *bringen* (a, a) – приносити, приводити → *durch//br'ingen* – проводити (час). Префікс **durch-** при поєднанні з ТО кореневого дієслова в економічній термінології, має значення „ретельно виконаної дії”.

2. $MM_2SV_{st}=Präf.über.+SV_{st}$: *bieten* (a, e) – пропонувати → *über//b'ieten* – пропонувати більш вищу ціну (ніж хто-небудь); *schreiten* (i, i) – крокувати → *über//schreiten* – перевищувати (повноваження); *steigen* (ie, ie) – підніматися → *über//stéigen* – перевищувати (витрати); *tragen* (u, a) – гнати → *über//trágen* – переносити (наприклад, підсумкову суму); *halten* (ie, a) – тримати → *über//hálden* – (дорого) запрошувати (з кого-небудь); *denken* (a, a) – думати → *über//dénken* – продумати (план). Префікс **über-** при поєднанні з ТО кореневого дієслова в економічній термінології має значення дії протягом часу або дії, завершеної в часі.

3. $MM_4SV_{st}=Präf.unter.+SV_{st}$: *brechen* (a, o) – ламати → *unter//bréchen* – (при)зупиняти (торги); *bieten* (a, e) – пропонувати → *unter//biéten* – збивати (наприклад, ціну); *schreiten* (i, i) – крокувати → *unter//schréiten* – не використовувати (відпущені засоби); *treiben* (ie, ie) – гнати, виганяти → *unter//tréiben* – занижувати (ціни); *halten* (ie, a) – тримати → *unter//hálden* – мати на утримуванні (кого-небудь). При поєднанні ТО кореневих дієслів з префіксом

unter-, утворюються дієслова, які мають значення „контакту, укріплення, з'єднання”.

4. $MM4SV_{st.}=Präf.um-+SV_{st.}$ з префіксом **um-**: *laufen* (ie, a) – бігати → *um//läufen* – бути в обігу (про гроші); *schreiben* (ie, ie) – писати → *um//schreiben* – описувати. Префікс **um-** виражає рух/дію, зміну розташування об'єкту в просторі або „рух навколо об'єкту”.

5. $MM4SV_{st.}=Präf.hinter-+SV_{st.}$ з префіксом **hinter-**: *bringen* (a, a) – приносити → *hinter//bringen* – доносити; *gehen* (i, a) – ходити → *hinter//gehen* – зловживати (чиєю-небудь) довірою; *halten* (ie, a) – тримати → *hinter//halten* – приховувати (податки); *treiben* (ie, ie) – гнати → *hinter//treiben* – завадити здійсненню (наприклад, планів); *ziehen* (o, o) – тягти → *hinter//ziehen* – приховувати (наприклад, гроші), ухилятися від сплати (наприклад, податків); *bleiben* (ie, ie) – залишатися → *hinter//bleiben* – не здійснитися (про яку-небудь справу). Префікс **hinter-** при поєднанні з ТО кореневого дієслова в економічній термінології має значення розташування, напрямку або позиції та її зміни.

6. $MM4SV_{st.}=Präf.wider-+SV_{st.}$ з префіксом **wider-**: *raten* (ie, a) – радити → *wider//raten* – відрадити; *rufen* (ie, u) – кричати → *wider//rufen* – скасовувати (розпорядження, наказ); *streiten* (i, i) – сперечатися (про що-небудь) → *wider//streiten* – суперечити. При поєднанні ТО кореневих дієслів з префіксом **wider-** утворюються дієслова, які мають значення негативної оцінки або негативної дії.

Архітектоніка ТО префіксальних сильних дієслів характеризується наявністю в їх CP віддієслівних похідних іменників, які утворені за чотирма словотвірними моделями:

1. $CM2:SN=SN:SV(Präf.+SV_{st-})+en$ – модель віддієслівних безафіксно-похідних іменників з незмінним коренем (SVst-) – субстантивацією інфінітива префіксального сильного дієслова: *unter//fangen, sich* – вжити заходів (до чого-небудь) → *das Unterfangen* – підприємство; *unter//nehmen* – починати (що-небудь), братися (до чого-небудь) → *das Unternehmen* – підприємство;

2. CM2:SN=SN:SV_{in.f}((Präf.+SV_{st-})→SN) – модель віддієслівних безафіксно-похідних іменників, утворених шляхом конверсії ТО інфінітива префіксальних сильних дієслів: *durch//schlagen* – пробивати наскрізь → *der Durchschlag* – копія (наприклад, машинописна); *über//schlagen (u, a)* – складати приблизний розрахунок → *der Überschlag* – приблизний розрахунок; *um//schlagen (u,a)* – завертати (товар) → *der Umschlag* – оберт (наприклад, засобів); *wider//rufen (ie, u)* – відміняти (наприклад, платіжний документ) → *der Widerruf* – відміна (в чековому оберті);

3. CM3:SN=SN:SV_{imp}((Präf.+SV_{st+})→SN) – модель віддієслівних безафіксно-похідних іменників, утворених шляхом конверсії ТО претерита префіксальних сильних дієслів: *wider//stehen* – *wider//stand* – *wider//standen* – протистояти (чому-небудь) → *der Widerstand* – опір; непокора; *durch//schneiden* – *durch//schnitt* – *durch//schnitten* – пересікати → *der Durchschnitt* – розріз.

Шляхом конверсії основ претерита утворюються віддієслівні безафіксно-похідні іменники, як правило, від претеритів префіксальних сильних дієслів, у яких основа претерита кореневого сильного дієслова має співвідносний з нею іменник, утворений внаслідок конверсії: *wider//stehen* – *wider//stand* – *wider//standen* ← *der Widerstand* – *stehen-* *stand* – *gestanden* ← *der Stand*.

4. CM3:SN=SN:SV[(Präf.+SV_{st+})→SN] – модель віддієслівних безафіксно-похідних іменників, утворених шляхом конверсії ТО префіксальних сильних дієслів із супутнім чергуванням кореневого голосного: *durch//fließen* – *durch//floß* – *durch//flossen* – протікати (через що-небудь) → *der Durchfluß* – протікання; *über//ziehen* – *über//zog* – *über//zogen* – переїжджати – *der Überzug* – пакувальна тканина.

Утворення віддієслівних іменників шляхом конверсії із супутнім чергуванням кореневого голосного спостерігаємо в СР тільки тих сильних префіксальних дієслів, у складі яких кореневі сильні дієслова мають співвідносні з ними безафіксно-похідні іменники, утворені шляхом конверсії із супутнім чергуванням кореневого голосного: *über//ziehen* – *über//zog* – *über//zogen* – переїжджати → *der Überzug* – пакувальна тканина, *ziehen, zog* – *gezogen* – тягти

→ *der Zug* – рух;– транзит; *durch//gehen (i, a)* – бути прийнятим (про пропозицію)

→ *der Durchgang* – транзит (вантажів).

5. CM6:SN=SN:SV(Präf.+SV_{st-})+Suf.-er– модель віддієслівних суфіксальних іменників із суфіксом **-er**, утворених від ТО префіксальних сильних дієслів: *unter//nehmen (a, o)* – починати (що-небудь) → *der Unternehmer* – підприємець.

Отже, у результаті словотвірного аналізу (бінарного ступеневого членування похідних слів) на безпосередньо складові компоненти і словотвірного моделювання лексики встановлені словотвірні моделі, за якими утворюються похідні іменники в сучасній німецькій економічній лексиці [6, с. 108].

Виявлення та вивчення словотвірних потенцій твірних основ префіксальних дієслів, які співвідносяться з твірними основами похідних слів та термінів, дозволяє підійти до вивчення словотворення в напрямку від твірних основ до співвідносних з ними за структурою і семантикою основ похідних і складних слів.

Література

1. Левицький В. В. Основи германістики. Вінниця : «Нова книга», 2008. 528 с.
2. Левковская К. А. О понятии производности / Вопросы составления описательных грамматик / М. : Высшая школа, 2002. С. 35–47.
3. Огуй О. Д. Лексикологія німецької мови : навч. посіб. для вузів. Вінниця: «Нова книга», 2003. 404 с.
4. Полюжин М. М., Чаварга Я. Ще раз про ад'єктивну семантику. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Германська філологія*. Чернівці, 2003. Вип. 165–166. С. 181–187.
5. Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики. М. : Высшая школа, 2004. 201 с.
6. Степанова М. Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. М. : Высшая школа, 1984. 264 с.

7. Fleischer W. Grundzüge der Wortbildung des Verbs in der deutschen Sprache der Gegenwart. *Deutsch als Fremdsprache*. Leipzig, 2000. H. 4. S. 1–16.
8. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprach. [2. durchges. Aufl.] Tübingen, 2002. 307 S.
9. Stepanova M. D., Černyševa. I. I. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache [2. verbesserte Aufl.]. M. : Vysšaja Škola, 2003. 247 S.

АНОТАЦІЯ

The article is devoted to the studies of characteristics of word-formation structure and semantics of German economic verb-terms with prefixes durch-, unter-, über-, um-, hinter-, wider-, wieder-. The paper studies the stems of German prefixal verbs used as economic terms, examined by means of the determining their structural, semantic and functional organization. The examination of prefixal verbs' stems proceeds from basic root words of derivational chains towards their cognate derivatives. Prefixal verbs are formed according to general language norms on the basis of prefixal derivational patterns of modern German. The results obtained show the decrease of borrowed verb-forming prefixes in German economic terminology. Prefixal verb stems form noun stems by means of suffixation and conversion which are very productive in German. Much attention is given to non-affixal derivative nouns formed by means of the processes of substantivization and conversion stems of infinitives, conversion stems of preterital prefixal verbs. The paper reveals the text-formative potential of prefixed verbs on the basis of German economic terms in economic texts. The derivational patterns of prefixed verbs on the basis of German economic terms in the economic texts are analysed. The article deals with the problems of the influence of context on word-formation structure of German economic verb-terms with prefixes durch-, unter-, über-, um-, hinter-, wider-, wieder-. The research has been done on the basis of the translation of German economic texts.

1.3. Граматика

1.3.1. Якубенко І.В. ПОНЯТТЯ «МОДЕЛЬ» У КОМУНІКАТИВНОМУ СИНТАКСИСІ

Ключові слова: актуальне членування речення, модель, тема, рема

Під актуальним членуванням речення у статті розуміється розмежування інформації в реченні (висловленні) на дві частини (тему та рему), що зумовлено комунікативним завданням, регульованим контекстом або конкретним моментом мовленнєвої взаємодії (В.Г. Адмоні, В.А. Белошапкова, А.П. Загнітко, Ф.Данеш, В.Матезіус, Я.Фірбас). Оперування моделями актуального членування як тактико-операційними комунікативними засобами сприяє правильному оформленню думки, розподілу інформації повідомлення між темою та ремою відповідно до мети мовця.

Визначення моделей актуального членування складнопідрядного речення необхідне для подальшого їх дослідження відносно певного контексту залежно від наміру мовця. Це дало б змогу адресатові та адресанту структуровано та логічно виражати свої думки, розподіляти інформацію свого повідомлення між темою та ремою відповідно до мети висловлення, за допомогою окремої схеми (моделі) виражати певні типи смислових відносин.

О.О. Селіванова так пояснює комунікативну «метамодель» – абстрактна схема, що представляє собою кореляцію складників інформаційного обміну й комунікативних дій, а також співвідношення здійснюваних ними супровідних операцій, результатом чого є передача інформації від адресанта до адресата та комунікативний вплив [6, с. 265].

О. С. Ахманова розглядає моделювання як науковий прийом, що полягає у схематичному відтворенні об'єкта, у результаті якого ми отримуємо модель, властиву даній мові, парадигматичну схему елементів, що утворюють структуру модельованого об'єкту [1, с. 228]. Отже, комунікативна модель є схемою

здійснення комунікації, передачі інформації від адресанта до адресата. Ми розглядаємо семантико-прагматичну модель речення як знаковий образ, стандарт, взірць розподілу в реченні інформації, як засіб реалізації певного наміру мовця. Семантико-прагматична модель є засобом впливу на реципієнта (адресата). Речення, відносячись до певних видів іллокутивних актів, використовуються в різних комунікативних моделях.

У лінгвістичній літературі останніх десятиліть ХХ-го та ХХІ-го століть зафіксовано шляхи визначення у мові на рівні синтаксису моделей речень-зразків, за якими в цій конкретній мові будуються конкретні речення, наповнені різноманітним лексичним матеріалом [2; 3; 8].

Виокремлення певної моделі складнопідрядного речення залежить від його підрядної ланки. У традиційній граматиці підрядні речення визначаються відповідно до зовнішніх ознак, синтаксичної функції та семантики. На думку О.В. Зарецької, основна відмінність між сучасною системою моделювання та традиційними класифікаціями складного речення полягає в тому, що актуальне мовознавство зорієнтовано на все речення, розкриває його цілісну внутрішню структуру речення, у той час як у традиційній граматиці мова йде про визначення підрядного речення як такого. Відмінним для традиційної граматики є, крім цього, атомістичний опис підрядного речення, зіставляються різні аспекти характеристик підрядного речення, частіше за все як окремі класифікації, або вони описуються достатньо безсистемно, у той час як моделювання складного речення передбачає синтез окремих характеристик частин речення. Попри такий факт, окремі класифікації, встановлені традиційною граматиною, слугують вихідним пунктом для узагальнювального викладу питання [4, с. 47].

Існує структурний підхід до синтаксичного моделювання речень, запропонований О.І. Москальською. Комплексний підхід до моделювання речень представлений класифікацією О.В. Гулиги, у якій увагу зосереджено на принципах автосемантії та синсемантії. Оскільки підрядне речення виконує комунікативну функцію і позиціонується як член речення, то актуальним для нього залишається і смислове членування. Моделі вже тема-рематичного

членування німецьких прислів'їв представила у своїй дисертації І.М. Філіпова [7].

Речення як комунікативна одиниця слугує для вираження певного іллокутивного акту. Кожен із видів іллокутивного акту пов'язаний з конкретною мовленнєвою ситуацією. Між структурними параметрами речення та набором його потенційних іллокутивних сил є певні закономірності. Якщо ж співвіднести іллокутивні акти з певним типом речень, а надалі з моделлю, то коло цих актів отримує певні обриси [5, с. 234]. Залежно від мети висловлення (подяка, погроза, вказівка), мовець застосовує у своєму мовленні, письмовому чи усному, відповідну модель речення.

Для того, щоб виділити певну модель актуального членування речення, необхідно розкрити зміст та семантику цього реченні. З огляду на смислове членування речення необхідно визначити формальне та змістове наповнення речення.

Література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М. : Сов. Энциклопедия, 1996. 576 с.
2. Арібжанова І. Принципи моделювання простого речення. *Українське мовознавство*. 2014. № 1. С. 42–59.
3. Вайчук Т. Теория речевых актов как прагматическая модель языка. *ДОКСА*. 2004. Вип. 6: Мова, текст, культура. С. 125–134.
4. Головина Л. А. Средства выражения временных отношений в сложноподчиненных предложениях современного немецкого языка : автореф. дисс. на соискание учен. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». М., 1990. 16 с.
5. Козловский В. В. Когнитивно-прагматический аспект грамматики. *Cognition, Communication, Discourse: международный электронный сборник научных трудов. Направление «Филология»*. 2010. № 2. С. 18–25.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.

7. Филиппова И. Н. Формально-грамматическое и актуальное членение пословиц: на материале немецкого языка : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. М., 2001. 215 с.

8. Якубенко І. В. Іллокутивна спрямованість моделей актуального членування складнопідрядного речення німецького речення. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: зб. наук. праць /* відп. ред. Н. М. Корбозерова. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2013. С. 465–474.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню поняття «модель» як засобу актуального членування складнопідрядного речення в сучасній німецькій мові в семантико-прагматичному аспекті.

1.3.2. Якубенко І.В. КОМУНІКАТИВНІ МОДЕЛІ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ)

Ключові слова: актуальне членування, прагматичний аспект, тема, рема, модель, складнопідрядне речення

Об'єктом дослідження у статті є складнопідрядне речення сучасної німецької мови; предметом – комунікативно-прагматичні моделі складнопідрядного німецького речення. Завдання полягає у встановленні та комунікативно-прагматичній інтерпретації окремих моделей складнопідрядних речень з урахування їхнього актуального членування. У цьому полягає актуальність матеріалу та його новизна. Результати дослідження мають практичне значення для побудови німецького складнопідрядного речення з урахуванням мети та цілей автора висловлення.

Будь-яке речення як комунікативну одиницю можна віднести до певного іллокутивного акту. Кожен з видів іллокутивного акту пов'язаний з конкретною мовленнєвою ситуацією. Між структурно-семантичними параметрами речення та набором його потенційних іллокутивних сил є певні закономірності. Якщо ж

співвіднести іллокутивні акти з певним типом речень, а надалі – з моделлю, то коло цих актів отримує певні обриси [6, с. 44; 2, с. 234].

Модель у мові – це абстрактний ідеалізований знаковий образ спрощеного відтворення певного об'єкта (у нашому випадку – речення), штучно створений дослідником з метою вивчення ознак, складників цього об'єкта, способів його існування й функціонування [2, с. 386]. Комунікативна метамодель – абстрактна схема, що представляє собою кореляцію складників інформаційного обміну й комунікативних дій, а також співвідношення здійснюваних ними супровідних операцій, результатом чого є передача інформації від адресанта до адресата та комунікативний вплив [5, с. 265]. О. С. Ахманова розглядає моделювання як науковий прийом, що полягає у схематичному відтворенні об'єкта, у результаті якого ми отримуємо модель, властиву даній мові, парадигматичну схему елементів, що утворюють структуру модельованого об'єкту [1, с. 228]. Отже, комунікативна модель є схемою здійснення комунікації, передачі інформації від адресанта до адресата. У статті комунікативно-прагматичну модель речення ми розглядаємо як знаковий образ, стандарт, взірць розподілу у реченні інформації, як спосіб реалізації певного наміру мовця. Комунікативно-прагматична модель є засобом впливу на реципієнта (адресата). Речення, відносячись до певних типів іллокутивних актів, використовуються у різних комунікативних моделях.

Спираючись на попередні здобутки науковців і проведене нами дослідження, можна запропонувати декілька комунікативних моделей сучасної німецької мови на матеріалі складнопідрядних речень. Розгляд комунікативної моделі тісно пов'язаний із комунікативною перспективою речення, тобто актуальним членуванням. Актуальне членування слугує для характеристики комунікативної моделі. Воно відображає актуальну позицію мовця у даному конкретному випадку (комунікативній ситуації) по відношенню до змісту висловлення і по відношенню до тих, кому це висловлення призначене [7, с. 164].

Розглянемо комунікативну модель, метою якої є виконання адресатом певної дії. До неї можна віднести такі типи іллокутивних актів, як спонука до дії, прохання, накази, вказівки, розпорядження, інструкції, нормативні акти. При

поясненні актуального членування моделей ми вводимо такі символи: для позначення теми – **T**, для позначення реми – **R** (основна рема), **R1** (додаткова рема), **R2** (друга додаткова рема) [4, с. 22]. Головне речення позначається як (...), а підрядне – як [...] [3].

У наведених нижче іллокутивних актах актуальне членування реалізує себе за схемою [R-T], (T-R), вони характеризуються в основному однією комунікативною єдністю з двома ярусами актуального членування. І. М. Філіповою під терміном комунікативна єдність розуміє наявність різного числа та різне сполучення тематичних та рематичних компонентів [8, с. 50]. Поняття «яруси актуального членування» ми взяли із ідеї багатоярусності складнопідрядного речення О. А. Крилова [8, с. 47]. Згідно з цією ідеєю пропонується відрізнити другий рівень актуального членування всередині самого підрядного речення. Таким чином вводиться поняття багатоярусності актуального членування складного речення. За словами Г. П. Перепеченко, у межах макрополя речення виділяють яруси, які відповідають кількості тема-рематичних структур підрядних речень. Аналогічно тому, як поле напруження утворюється у простому реченні зростанням комунікативної значимості від теми до реми, так у складному реченні у межах макрополя – від мікротеми до макрореми [8, с. 61]. У поданому нижче реченні у межах ускладненої схеми [R], (T-R1), (T-R2) виражений *наказ*. Це стає зрозумілим за умови застосування наступної схеми для визначення змісту іллокутивного акту: семантичний зміст речення + загальний/мовний та/або мовленнєвий контекст [2, с. 231]. На комунікативному рівні речення *Hör zu, weil einem nicht in den Kopf hinein will, daß du das nicht verstehst* [9, с. 17] представляє собою бажання звернути увагу на інформацію, що повідомляється. У даному випадку бажання виражає подруга однієї з головних героїнь Лілі у романі Біргіт Вандербеке «Fehlende Teile». Внаслідок того, що Лілі дуже неуважна, неохайна та іноді просто незрозуміла для оточуючих, в неї нерідко виникають проблеми. Подруга прагне допомогти Лілі змінити життя на краще і хоче, щоб та хоч іноді прислухалась до її порад.

R – *hör zu*, T – *weil einem nicht*, R1 – *in den Kopf hinein will*, T – *daß du das*, R2 – *nicht verstehst*. Імператив у даному реченні використовується для вираження наказу, так як виконання прохання є основною метою цього іллокутивного акту. Інверсія присудка, вираженого дієсловом у наказовому способі, створює емпатичний порядок слів. Рема головного речення виноситься на перше місце. Це речення представлено однією комунікативною єдністю, розчленованою, з двохвершинною ремою. Перший ярус актуального членування *Hör zu, weil einem nicht in den Kopf hinein will*, а другий: *daß du das nicht verstehst*. Головне речення рематичне, у першому підрядному реченні причини рема виражена групою присудка, у другому підрядному реченні ремою є присудок.

Ще одним прикладом комунікативної моделі, метою якої є виконання певної дії, є наступне речення *Gehen wir noch in den Speisewagen, wenn du, natürlich, Hunger hast!* [10, с. 13]. Речення розгортається за схемою [R],(T-R1). У наведеній ситуації головний герой роману Беняміна Леберта «Der Vogel ist ein Rabe» Пауль пропонує піти до вагону-ресторану хлопцеві, з яким він познайомився в купе поїзда, якщо той хоче їсти. Використання наказового способу дієслова для вербального вираження спонуки до дії пом'якшується за рахунок підрядного речення умови у постпозиції. Семантичні показники разом із даними контексту визначають побудову логіко-семантичних зв'язків [2, с. 230]. Необхідно піти до вагону-ресторану, щоб утамувати голод у далекій подорожі, головному герою не хотілося б їсти самому, тому він пропонує своєму знайомому скласти йому компанію. З точки зору іллокутивної дії це речення виражає *пропозицію*. Головне речення є рематичним, присудок виражений дієсловом у формі імперативу та обставина місця є ремою, у підрядному реченні рема представлена групою присудка. Це речення також є однією розчленованою комунікативною єдністю.

У реченні *Achten Sie darauf, dass die Netzspannung dem auf dem Gehäuse angegebenen Spannungsbereich entspricht* [11, с. 535] перед нами також постає комунікативна модель, на меті якої є здійснення дії, а саме *звертання уваги* на правильність електричної напруги *та дотримання правил користування*

приладом. З точки зору іллокутивної спрямованості дане речення виражає *інструкцію*. Інформація у реченні розгортається за схемою [R],(T-R). Це речення є реалізацією однієї розчленованої комунікативної єдності. Головне речення є рематичним, а у підрядному реченні рема виражена прямим додатком та присудком. У даному реченні спостерігається емпатичний порядок слів за рахунок винесення на перше місце присудка у формі імперативу. Проте він не є показником спонукання до дії, як у попередньому реченні. Головне речення сприймається семантично незавершеним без пояснення у підрядному реченні. Речення є вираженням побажання дотримуватись певної дії з метою запобігання неприємностей, або, навіть, нещасних випадків.

Наступне речення є модифікацією комунікативної моделі для здійснення певної дії. Ця модифікація виражається у комбінуванні таких семантичних компонентів як «бажання» та «припущення». Речення *Ich würde gerne etwas über Berlin erfahren, weil es was anderes ist eben* [10, с. 21] ілюструє акт *прохання*, а його актуальне членування представлено схемою [T-R],(T1-R1). Мовець просить слухача розповісти йому щось про Берлін. Семантичні компоненти «бажання», «припущення» знаходять своє вираження у використанні кон'юнктиву, семантична сторона речення з *würde+gerne* (що є показником експресивно-забарвленого бажання) прагматично значима у тому смислі, що надає іллокутивному акту бажання-прохання *ввічливе супроводження* [2, с. 256]. Семантичні компоненти та дані контексту (звернення Генрі, знайомого головного героя Пауля, який ніколи раніше не був у Берліні, і хоче його відвідати. Подорож обіцяла бути тривалою і Генрі просить Пауля розповісти йому про столицю) допомагають визначити це речення як іллокутивний акт прохання, що розгортається за схемою [T-R],(T-R) і є реалізацією однієї розчленованої комунікативної єдності. У головному реченні рема представлена присудком у кон'юнктиві та прямим додатком, а у підрядному реченні – групою присудка.

Нами також була виявлена ще одна комунікативна модель, що має на меті спонукати адресата до здійснення дії. Взагалі ж з'ясовано, що об'яви, погрози

реалізують себе у межах однієї комунікативної єдності і представлені схемою [T-R], (T1-R1), або (T1-R1), [T-R]. У якості підрядних речень можуть використовуватися підрядні умови, мети, часу, додаткові, означальні, наслідкові, допустові, способу дії. Поєднання таких семантичних компонентів як «погроза» та «попередження» бачимо наступній модифікації моделі: (T-R1),[R-T],(T-R2). Дана модель актуального членування реалізована у реченні *Wenn sie jemals meinen Kaffee anrühren, sorge ich dafür, daß Sie in den Postraum versetzt werden und Briefmarken anlecken müssen* [11, с. 79]. Це речення на комунікативному рівні реалізує «незадоволення», «попередження», «погрозу». Міч, головний герой роману Джона Грісхама «Фірма» найняв на роботу нову секретарку Ніну, яка, прагнучи показати себе з кращого боку, хотіла приготувати шефові каву, хоча він попереджав її про те, що сам варить собі каву, як йому подобається, і не любить, коли хтось це робить за нього. Попередження виражається за допомогою підрядного речення умови (використання сполучника wenn – якщо) на першому місці (емфаза), та підрядного додаткового речення, де пояснюється, що відбудеться у разі не виконання наказу шефа. Отже, це іллокутивний акт *погрози* з однією комунікативною єдністю із двохвершинною ремою. У підрядному реченні рема виражена прямим додатком та присудком. Рема головного речення як і рема другого підрядного речення виражена групами присудків.

Висновок. Для характеристики комунікативної моделі нами використовувалося актуальне членування. Це дало змогу виокремити декілька комунікативних моделей німецької мови на матеріалі складнопідрядних речень, що застосовуються з метою впливу на адресата для подальшого здійснення ним певної дії. Перша модель представлена рематичним головним реченням з одним або декількома підрядними реченнями, кожне з яких містить свою додаткову рему та тему. У комунікативному плані це дає змогу адресату відразу звернути увагу на найважливіше у повідомленні і здійснити необхідну дію. Друга комунікативна модель представлена складнопідрядними реченнями із головним реченням як у пре- так і у постпозиції. У головному реченні знаходяться основні

тема та рема, а у підрядному реченні – додаткові. У комунікативному плані така послідовність розташування теми та реми дає змогу м'якше оформити спонуку до дії, наприклад, у вигляді прохання. У моделі, де головне речення знаходиться у інтерпозиції, рема також розташована на першому місці, що дає змогу слухачеві відразу вичленити у потоці мовлення найважливішу інформацію і вжити необхідних заходів. З'ясовано, що у багатьох складнопідрядних реченнях можливо більше двох ярусів актуального членування. Два яруси актуального членування мають речення із семантичною забарвленістю *погрози, обіцянка, спонукка*. На послідовність компонентів актуального членування впливає граматична норма німецької мови у розташуванні членів речення. Перспектива дослідження полягає у виявленні нових моделей та поглибленні досліджень вже існуючих моделей, особливостей та умов їх використання.

Література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М.: Советская энциклопедия, 1996. 576 с.
2. Козловский В. В. Структурно семантическая организация и коммуникативно-прагматическая направленность предложений с конъюнктивом в современном немецком языке: дисс. ...доктора филологических наук: 10.02.04. Черновцы, 1997. 394 с.
3. Литнёвская Е. И. Русский язык. Краткий теоретический курс. М.: МГУ, 2006. 240 с.
4. Москальская О. И. Грамматика текста. М.: Высшая школа, 1981. 183 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
6. Сусов И. П. Семантика и прагматика предложения. Калинин: 1980. 51 с.
7. Филиппов К. А. Лингвистика текста. С.-Петербург: С-Петербургский университет, 2007. 330 с.
8. Филиппова И. Н. Формально-грамматическое и актуальное членение пословиц: На материале немецкого языка: дисс. ... кандидата филологических наук : 10.02.04. М., 2001. 215 с.
9. Grisham J. Die Firma. München: Wilhelm Heine Verlag, 1990. 560 S.

10. Lebert B. Der Vogel ist ein Rabe. Köln: Kiepenhuer & Witsch Verlag, 2003. 127 S.
 11. Vanderbeke B. Fehlende Teile. Frankfurt / M.: Fischer Taschenbuch Verlag, 1998. 112 S.

Анотація

Статтю присвячено моделюванню у комунікативно-прагматичному аспекті окремих складнопідрядних речень сучасної німецької мови. Встановлення моделей здійснюється з урахуванням актуального членування речення.

1.3.3. Якубенко І.В. «РЕЧЕННЯ» ТА «НАДФРАЗНА ЄДНІСТЬ» ЯК ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНІ ПОНЯТТЯ

Ключові слова: *актуальне членування речення, тема, рема, надфразна єдність, висловлення, інтенція, іллокутивний акт, перлокутивний ефект*

Аналізуючи праці, присвячені проблемам актуального членування, можна сміливо стверджувати про достатнє вивчення комунікативного навантаження окремих членів речення, мовних засобів виявлення та визначення тематичних та рематичних компонентів. Для дослідження актуального членування, більшої ніж речення одиниці, науковці шукають оптимальні підходи. У нашій дисертації розглянуто актуальне членування не ізольованого складнопідрядного речення, а у складі надфразної єдності. При вказівці на комунікативну природу речення останнє визначається як мінімальна одиниця комунікації. Речення має суб'єктно-предикатну структуру, характеризується інтонаційною оформленістю, об'єднує в собі функцію номінації з когнітивною і комунікативною функціями – людське мовлення рідко зводиться до окремих речень [3: 16]. Тобто саме речення не є найвищою одиницею синтаксичного рівня мови та мовлення. Під поняттям надфразної єдності розуміються структурно-організовані ланцюжки речень, які представляють собою смислові та комунікативні єдності [там само: 16].

Німецький дослідник М. Шрайбер також виявляє можливість досліджувати інформаційну структуру мовленнєвого висловлення (тобто тема-рематичне членування) у двох площинах: 1) у площині речення (функціональна перспектива речення) і 2) у площині, що перевищує рівень речення, розвиток висловлювання (тематична прогресія) [5: 422;]. Отже, можна розглядати актуальне членування самого речення, ізольованого, або ж його як частину надфразної єдності. Сміслова ж цілісність тексту полягає в єдності теми. Тема цілого мовленнєвого твору зовсім не є арифметичною сумою окремих тем. Найменшою окремою темою є тема надфразної єдності. Усупереч думкам багатьох лінгвістів, вона не структурується із дрібніших тем, які містяться в реченнях надфразної єдності, і не розкладається на дрібніші теми [3: 18]. Речення є носієм окремої теми, якщо воно не входить до складу надфразної єдності, а є самостійним реченням-висловленням. Єдність теми надфразна єдності часто проявляється в рекурентності (регулярному повторюванні) ключових слів, пов'язаних із темою.

Комунікативна структура надфразної єдності теж трактується по-різному. Одні дослідники розглядають її актуальне членування зважаючи на окремі висловлення, інші вважають, що важливий не так лінійний аналіз самого тексту, як вертикальний, треті стверджують, що надфразна єдність поєднує в собі два плани актуального членування: з одного боку, надфразна єдність реалізує загальну для розгорнутого речення-висловлення перспективу, з іншого – надфразна єдність містить у собі декілька предикативних одиниць, реалізує декілька конкретних перспектив, тобто мінімальних перспективних одиниць [1: 12]. Якщо припустити, що надфразна єдність має спільну комунікативну перспективу розгорнутого висловлення, то ця перспектива повинна все ж таки спиратись на тема-рематичне членування окремих речень-висловлень. Речення, що входять до складу надфразної єдності, пов'язані між собою не тільки єдністю теми та відношенням комунікативної прогресії, але й різноманітними зовнішніми сигналами. Ці сигнали вказують на те, що речення є частинами єдиного цілого та утворюють у своїй сукупності структурну єдність [6: 26].

Отже, у плані актуального членування надфразна єдність має як аналогічні, так і відмінні риси порівняно із реченням-висловленням. Аналогічним параметром слід вважати наявність одного рематичного центру. До відмінних параметрів варто віднести місце розташування рематичного центру: у простому реченні-висловленні він займає переважно кінцеву позицію, а на початку надфразної єдності знаходиться у розгорнутому реченні-висловленні. Складнопідрядне речення може містити два такі центри (головний і додатковий), представлені головним і підрядним реченнями.

Визначенню тематичного та рематичного компоненту сприяє, як вже зазначалося, контекст. Тобто та інформація, що оточує певне речення-висловлення, те, що представлено всією надфразною єдністю. Щоб зрозуміти зміст речення та представити надалі правильне актуальне членування, необхідно звертатися до декількох джерел мовленнєвого смислу: плану змісту тексту, контекстуальної, ситуативної, енциклопедичної інформації [1: 13]. До складу семантики речення входить інтенціональна (комунікативно-прагматична) та референтна семантика. Актуальне членування взаємодіє із семантичною категорією відомість / невідомість. Ця синтаксична категорія тісно пов'язана зі змістом висловлення. О.В. Гулига зазначала, що зміст перебуває у складній взаємодії із синтаксичною семантикою. Саме завдяки цій взаємодії мова виконує комунікативну функцію [2: 74]. З огляду на зазначені вище факти ми досліджуємо актуальне членування речення як частину надфразної єдності для того, щоб правильно визначити тему та рему речення-висловлення, а згодом виокремити модель актуального членування, яка може застосовуватися для вираження певного іллокутивного акту. Сприяючи таким чином втіленню інтенції мовця, досягнення ним поставленої мети (перлокутивний ефект).

Література

1. Волокитина А. И. Коммуникативная структура сверхфразового единства в разговорной немецкой речи : учеб. пособ. Самара : СамГУ, 2005. 107 с.
2. Гулыга Е. В. Теория сложноподчиненного предложения в современном немецком языке. М. : Высшая школа, 1971. 206 с.

3. Москальская О. И. Грамматика текста. М. : Высшая школа, 1981. 183 с.
4. Роганова З. Е. Перевод с русского языка на немецкий. М.: Высшая школа, 1971. 207 с.
5. Schreiber M. Thema-Rhema-Gliederung im Italienischen und Deutschen. Sprachvergleich und Übersetzungsverfahren. Translation zwischen Theorie und Praxis // Forum Translationswissenschaft. 2004. Bd 2. S. 423-427.

Анотація

У статті досліджується актуальне членування речення як частина надфразної єдності для того, щоб правильно визначити тему та рему речення-висловлення, а згодом виокремити модель актуального членування, яка може застосовуватися для вираження певного іллокутивного акту, сприяючи таким чином втіленню інтенції мовця, досягнення ним поставленої мети.

РОЗДІЛ II.

ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ В АНГЛОМОВНИХ, НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТА ФРАНКОМОВНИХ КРАЇНАХ З ТОЧКИ ЗОРУ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО ДИСКУРСУ

2.1. *Криницька Наталія Ігорівна.* АЛЬТЕРНАТИВНА ІСТОРІЯ США В НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНИХ ТВОРАХ: ДИСКУРС “АМЕРИКАНСЬКОЇ МРІЇ” В КОНТЕКСТІ ПЕРЕМОГИ НАЦИСТСЬКОГО БЛОКУ В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Ключові слова: американська література; телесеріал; наукова фантастика; альтернативна історія; дистопія; американська національна культурна міфологія; “американська мрія”; Сірл Корнблат; Філіп Дік; Френк Спотніц; Альфред Бестер; Норман Спінрад; Ерік Норден; Гаррі Тьортлдав; Стівен Корнвелл; Філіп Рот.

2.1.1. Вступ.

Зворотнім боком гордості громадян США за свою країну – оплот демократії та “рай на землі” – є страх утратити “американську мрію” (American Dream), краще у світі суспільство з рівними можливостями, який стає свідомим чи підсвідомим імпульсом створення багатьох антиутопій, розвитку жанрів постапокаліптики та альтернативної історії. Усі ці твори традиційно розглядаються в межах наукової фантастики (НФ), стаючи різновидом мисленнєвого експерименту (thought-experiment – “what if”). Зупинимося детальніше на мало вивченій альтернативній історії (alternate history або alternative history), синонімічні назви: альтернативний всесвіт (alternate universe), алоісторія, тобто інша історія (allohistory), ухронія – утопічна реконструкція (uchronia), параісторія – псевдонаукова історія (parahistory) [22, с. 453], контрісторія [28] тощо. Інколи як синонім застосовується термін «контрфактична історія» (counterfactual history), хоча частіше він уживається

щодо форми історіографії. Пропонується також розмежування між альтернативною історією (моделювання суб'єктивно та об'єктивно вірогідного варіанту ретропрогнозу) та контрфактичною історією (моделюванням ретропрогнозу, для якого або суб'єктивні, або об'єктивні, або обидві передумови були відсутні) [8].

У контексті переосмислення національної культурної міфології й ідеології США особливу увагу викликають художні приклади альтернативної історії важливих періодів цієї країни, з-поміж яких виділяються дві “больових точки” – Громадянська війна 1861–1865 рр. та Друга світова війна. У першому випадку (реальність трагічна та розколює країну, адже перемогу святкує лише частина населення) фантасти намагаються лікувати рани нації, показати шляхи до об'єднання Півночі та Півдня проти спільного ворога, як робить, наприклад, Гаррі Гаррісон у трилогії “Зірки та смуги” (*Stars and Stripes Trilogy*, 1998–2002). У другому випадку (реальність трагічна, але об'єднує країну та завершується спільною тріумфальною перемогою) автори наважуються на мисленнєвий експеримент поразки США та союзників (the Allies) проти країн “осі” (the Axis), тобто нацистського блоку, або співпраці американського уряду з гітлерівським.

Розглянемо низку варіантів такого ретропрогнозу в американській фантастиці: повість Сіріла Корнבלата “Дві долі” (“Two Dooms”, 1958), роман Філіпа Кіндред Діка “Людина у високому замку” (*The Man in the High Castle*, 1962) та однойменний телесеріал Френка Спотніца за його мотивами (2015–2019), новелу Альфреда Бестера “Переплутані дроти” / “Не з цього світу” (“Out of This World”, 1964), романи Нормана Спінрада “Залізна мрія” (*The Iron Dream*, 1972) та Еріка Нордена “Остаточне вирішення” (*The Ultimate Solution*, 1973), оповідання Гаррі Тьортлдава “Останній параграф” (“The Last Article”, 1988), кінострічку Стівена Корнвелла “Філадельфійський експеримент 2” (*Philadelphia Experiment 2*, 1993) і роман Філіпа Рота “Змова проти Америки” (*The Plot Against America*, 2004). Стислий опис цих творів можна знайти на декількох ресурсах, присвячених темі перемоги країн “осі” в альтернативній історії, але він, як правило, позбавлений порівняльного аналізу й розуміння глибинних причин

звернення американських авторів до такої вельми мазохістської для них теми [24]. Наприклад, Гавріель Д. Розенфельд у першій і останній на сьогодні монографії на цю тему “The World Hitler Never Made: Alternate History and the Memory of Nazism” [31] ретельно збирає бібліографію ретропрогнозів щодо гітлерівської перемоги, але він надто далекий від вивчення НФ та розуміння її дидактичних і моральних мотивів, її превентивної функції, часто вважаючи інтерес фантастів до теми намаганням “нормалізації” та “естетизації” фашизму, тоді як ті, навпаки, відчайдушно намагаються вказати на неприпустимість такого ставлення до злочинної ідеології та попередити сучасників про небезпеку її відродження у будь-яких формах.

Тому вважаємо актуальним і перспективним здійснення порівняльного аналізу згаданих вище творів з точки зору ролі національної культурної міфології, передусім “американської мрії”, у часи випробувань. Для досягнення такої мети плануємо вивчити жанрові, сюжетні й наративні особливості цих антиутопій, а саме: альтернативне історичне тло подій, організацію сюжету й наративного простору, суб’єктивні та об’єктивні чинники можливості запропонованого авторами ретропрогнозу. Такий аналіз дозволить водночас розглянути й проблематику цих творів, зокрема побачити підводне каміння “американської мрії”, здатне зруйнувати успішний державний проєкт.

2.1.2. Теоретичне підґрунтя

Почнемо з історії дискурсу “американської мрії” як різновиду національної ідеї та складника одного з пріоритетних напрямків літературознавчих розвідок – національного міфічного дискурсу в сучасній літературі США. Національна міфологія – це комплекс міфів, міфологем, міфем і концептів про походження, історичну місію, базові цінності, ідентифікаційні маркери й орієнтири національної спільноти. Американська література завжди зберігала зв’язок із національною міфологією, а та, своєю чергою, впливала на процес націєтворення, самоідентифікації, на функцію об’єднання, творення спільної колективної пам’яті – важливий момент для мультикультурної й відносно молодій країні, якою є США.

Поняття “американська мрія” з’явилося на початку ХХ ст., а повністю сформувалося як міф у його середині. Перші наукові дослідження “американської мрії” припадають на 1930-ті рр. Завдяки роботі Дж. Адамса “Американська епопея” поняття “американська мрія” стає широкоживаним як у науковій, публіцистичній, художній літературі, так і в побуті. Дж. Адамс пояснює її як мрію не стільки про достаток, скільки про соціальний порядок на кращій землі, при якому всі могли б досягти найвищого статусу, на який вони здатні, і були б визнані іншими за свої заслуги, а не через випадковість обставин народження [14]. На думку Н. Фрая, цей центральний міф американської літератури вказує на завершення життєвих труднощів, вільне суспільство, де виконуються всі бажання [2, с. 62]. “Американська мрія” за часів Великої депресії стає важливим чинником підтримання національного оптимізму й набуває міфологічного значення [34]. У 1940–1950-х рр. з’являються праці Ф. Карпентера [17], С. Холбрука [23], де показано щільний зв’язок “американської мрії” з національною художньою літературою, її міфологічне коріння. У 1960–1980-ті рр. виходять розвідки Д. Бурстина, присвячені національному демократичному досвіду Америки та “американській мрії” – її історії та сучасному стану [16]. У середині 1970-х рр. побачили світ дослідження Л. Ченовета [18], де проблема “американської мрії” розглядалась у контексті національної ідентичності американців. Дослідження, присвячені проблемі “американської мрії”, продовжують з’являтися й до сьогодні. “Американську мрію” як складник ідеології та міфології активно культивують і підтримують ЗМІ, кінематограф, література, політичні й соціологічні концепції.

Т.В. Шебуренкова узагальнює складники “американської мрії”: “Одним із найяскравіших агентів міфу про американську мрію постав гангстер як уособлення ризику, небезпеки, свободи та миттєвого успіху<...> Іншим аспектом міфу про американську мрію стає кар’єра, яка на американському ґрунті усвідомлюється не лише як фінансове самоствердження, але як і спосіб самовираження<...> Водночас із цим міфологізуються національні види спорту, такі як бейсбол. Спорт стає символом успіху, фізичної і духовної сили. Цей міф

тісно пов'язаний з міфом про фронтір, де ці якості були необхідними<...> Американська мрія створює своєрідний культ тіла та молодості, який також бере витоки з міфу про фронтір, де сила та здоров'я були необхідністю, з огляду на важке та небезпечне життя на прикордонні<...> Міф про американську мрію переосмислює також образ дому і продукує у колективній свідомості американців уявлення про ідеальну домівку<...> Відтак, власний будинок у передмісті стає одним із варіантів міфу про американську мрію” [13, с. 62–63].

Утім, поява міфу про “американську мрію” сягає ще початків американської державності. Уже в Декларації Незалежності з'являється теза про рівність усіх людей, які наділені Творцем однаковими правами, серед яких – право на життя, на свободу та на пошуки щастя. На думку Дж. Каллена, саме фраза “the pursuit of happiness” (пошуки щастя) краще за все визначає “американську мрію”, оскільки відображає ставлення до щастя як до цілком конкретного та досяжного об'єкту [20, с. 38]. Т. Джефферсон розглядав американську націю як обрану, з унікальною долею та автентичним характером, яка має свою мрію. Пізніше А. де Токвіль звернув увагу на національну особливість американців, яку він убачав у наявності мети, прагненні до багатства, самореалізації – тим самим він наблизився до появи самого виразу “американська мрія” [19, с. XI].

Однак, дослідниками висловлюються різні думки про час формування “американської мрії” і нації. К. Майноуг стверджує, що під час Війни за незалежність американці ще по-справжньому не усвідомлювали себе нацією [9, с. 120], проте, так само, як і багато інших націй, проходили три стадії розвитку націоналізму, першим з яких є етап “витворення легенд” [9, с. 122]. Відповідно, народження “американської мрії” належить до першого етапу формування нації, що в контексті історії держави робить її одним з найважливіших національних символів. До схожих висновків приходять і Ф. Карпентер, який відправною точкою “американської мрії” називає 1654 р., коли “новий рай та нова земля” були відкриті [17, с. 6].

Концепція “американської мрії” залишається актуальною і для часів Громадянської війни, напередодні якої формується філософія успіху, котра й досі залишається популярною в американському суспільстві, та її герой – людина, яка самотужки прагне успіху й самостійно досягає його – “a self-made man”. Ця матеріалістична філософія успіху певною мірою витікає з ідеалістичної мрії, притаманної, зокрема, американським пуританам, трансценденталістам і романтикам, про краще майбутнє, без традиційної для Старого Світу соціальної несправедливості й деспотичної влади. Зокрема, такі ідеї можна знайти у творах трансценденталіста Р. В. Емерсона. Його філософія довіри до себе – “self-reliance” – була невід’ємна від досвіду піонерів, однак видозмінена відповідно до його власного досвіду. Р. В. Емерсон вірив, що Америка йтиме шляхом, відмінним від європейського, і Новий Світ на практиці реалізуватиме ідеали демократії, проголошені Декларацією. На думку Ф. І. Карпентера, ці ідеї Р. В. Емерсона стали типовою американською філософією, або “мрією”, оскільки саме заснування держави здійснювалось людьми з ірраціональною вірою в потенціал земель Нового Світу [17].

Однак, “міф про американську мрію зазнавав трансформацій як за формою, так і за змістом, що призвело до розгалужень і появи дериватів” [13, с. 59]. Основне протиріччя, на наш погляд, полягає в конфлікті ідеального, духовного (свобода, рівність, демократія) та матеріального (прагнення до соціального та фінансового успіху, часто – будь-якою ціною). Наприклад, міф про фронтір дав нове тлумачення “американській мрії”: приборкання нових земель з метою стати вільним і збагатитись. Змінюється й сутність поняття “свобода”: відтепер вона розуміється як “можливості без обмежень”, беззаконня, безкарність. Інший підводний камінь “американської мрії” – її фактична вибірковість, адже, незважаючи на задокументовані в Декларації Незалежності права на щастя кожного американця, протягом століть залишається болючою проблема расової, етнічної й гендерної дискримінації.

Якщо письменники доби романтизму намагались сформулювати “американську мрію” й визначити національні ідеали, то в літературі кінця XIX

– початку ХХ ст. починають переважати критичні мотиви: у творчості Дж. Лондона, Т. Драйзера, Дж. Фарелла та ін. мрії пересічних громадян про успіх, вступаючи в конфлікт із духовністю та моральністю, зазнають краху. Після Першої світової війни, Великої депресії, зі зміною парадигми світобачення, піддається нищівній критиці і “американська мрія”, що можна простежити, зокрема, у творчості Ф. С. Фіцджеральда. У письменників “утраченого покоління”, передусім Е. Хемінгуея, оптимістичне бачення майбутнього замінюється відчуттям спустошення, а раніше оспіваний індивідуалізм розглядається як самотність. Усе частіше автори ХХ ст. (В. Фолкнер, Дж. Стейнбек, В. Сароян, Ю. О’Ніл та ін.) наголошують на гірких розчаруваннях героїв, для яких “американська мрія” під тиском реальності перетворюється на “американську трагедію”.

У 1961 р. Д. Бурстин навіть акцентує увагу на небезпеці, що таїть у собі цей міф. Дослідник зауважує, що американці сумнозвісні тим, що сприймають неможливе як справу, над якою ще треба попрацювати. Таким чином, загрозу становить нереальність, яка може підмінити американські мрії американськими ілюзіями, ідеали – образами [16, с. 240].

У другій половині минулого століття класичне націєтворення вступає в конфлікт із постмодерністським підходом до національної міфології. Ідея деконструкції, “археології знання” М. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Лакана бере під сумнів можливість самого існування сталих, незмінних уявлень спільноти про своє минуле, походження, історичну місію, спільні цінності та ідеї. У цьому контексті метод “археології”, за словами М. Фуко, “набагато охочіше, ніж історія ідей, говорить про розриви, прогалини, розколи, про цілком нові форми позитивності та раптові перерозподіли” [12, с. 244].

Поява та еволюція національних міфів, їхня трансформація ставиться під сумнів і Ж. Дерріда, який наголошує не лише на “розривах”, як це робить М. Фуко, а на розмаїтті та змінності міфів. Він посилається на слова К. Леві-Строса про те, що “сукупність міфів певної спільноти належить до порядку дискурсу”. Головною тезою Ж. Дерріда є те, що “не існує ані єдності, ані

абсолютного джерела міфу<...> дискурс про цю ацентричну структуру, що є міфом, не може сам по собі мати абсолютного суб'єкта та абсолютний центр” [1, с. 578–579]. “У постмодерністському дискурсі США національний міф розщеплюється та втрачає первісне значення. Він стає маскою, яка прикриває сучасну духовну кризу, втрату національної ідентичності. Інтертекстуальність, пародія, фрагментарність стають інструментами для створення критичного образу сучасності”, – зазначає Т.В. Шебуренкова [13, с. 65]. У другій половині ХХ ст. “американська мрія” стає центральним мотивом однойменного роману Н. Мейлера (1964 р.); у творах Дж. Апдайка, К. Воннегута, Дж. Донліві, Дж. Хоукса, Дж. Барта, Д. Бартельма, Е. Олбі, П. Остера та ін. ставляться такі проблеми, як утрата духовності, цілей. У цьому контексті “американська мрія” перетворюється на “споживацьку культуру” та гонитву за грошима. Водночас “американська мрія” виступає в літературі як один із засобів протистояти знеціненню “старих” ідеалів і цінностей. Критичне ставлення до цього міфу супроводжується пошуком моральних засад особистості в умовах зміни її відносин із суспільством [11, с. 78].

Отже, міф про “американську мрію” зазнає критики з боку багатьох сучасних митців та інтелектуалів, однак, попри це, не втрачає своєї актуальності в соціокультурному просторі. Різні інтерпретації “американської мрії” в художній літературі, кіномистецтві та телепродукції засвідчують невичерпаність цієї теми.

2.1.3. Постановка проблеми дослідження

Повернемося тепер безпосередньо до теми, якої на сьогодні не торкаються інші дослідники: дискурсу “американської мрії” в альтернативно-історичних творах, пов'язаних із перемогою країн “осі” в Другій світовій війні.

Узагальнення особливостей англо-американських альтернативно-історичних романів про Другу світову війну здійснює Д. В. Новохатський, однак він розглядає лише два твори з виділених нами – романи Філіпа К. Діка “Людина у високому замку” й Еріка Нордена “Остаточне вирішення”, не розмежовуючи позиції британських та американських авторів та не торкаючись проблеми

“американської мрії” взагалі. Дослідник підсумовує: “Характерною змістовною особливістю цих романів є втілення західного погляду на історію Другої світової війни і роль у ній США. Ключовими подіями Другої світової війни для англо-американських авторів є атака на Перл-Харбор, президентство Ф. Д. Рузвельта, замах на А. Гітлера. Альтернативно-історичні романи про Другу світову війну, як і передвоєнні футурології, поєднують художню і псевдодокументальну основи, а їхня проблематика близька до проблематики антиутопій. Ці романи поділяються на дві великі групи – умовно-реалістичні і фантастичні, проте в будь-якому випадку в їхній структурі поєднується псевдодокументальний (альтернативно-історичний) і жанровий сюжет, що дозволяє автору проводити художні експерименти з моделювання альтернативних історичних реальностей і вивчення ролі особистості й події в історії” [10, с. 105].

У статті [4] ми здійснили спробу порівняння трьох із названих в якості об’єкта дослідження творів – роману Філіпа К. Діка “Людина у високому замку”, однойменного телесеріалу Френка Спотніца за мотивами книги Ф. Діка та роману Філіпа Рота “Змова проти Америки”. Така спроба відразу виявила зв’язок проблематики цих творів із міфом про “американську мрію”: вочевидь, і Дік, і Рот пішли на ризиковий мисленневий експеримент зокрема заради виявлення потенційно слабких місць власної країни. Цей експеримент можна уподібнити з “краш-тестом” для колісничі американської державності зі статуєю Свободи в якості манекена. Згодом предметом нашого вивчення стали твори Сірла Корнבלата “Дві долі”, Нормана Спінрада “Залізна мрія” та Еріка Нордена “Остаточне вирішення” [5; 6]. Але для отримання більш повної картини дискурсу “американської мрії” в альтернативно-історичних творах, пов’язаних із перемогою країн “осі” в Другій світовій війні, нам варто розширити поле вивчення для порівняння та аналізу.

2.1.4. Методи дослідження

Основними методами дослідження в нашій розвідці виступатимуть: порівняльний (для зіставлення проблематики, жанрових, сюжетних і наративних особливостей обраних антиутопій); культурно-історичний (для вивчення

еволюції альтернативної історії крізь призму американського національного характеру); жанрово-типологічний (для визначення жанрових модифікацій альтернативно-історичних творів); метод системного аналізу (при розгляді феномену “американської мрії”); міфопоетичний (для аналізу творів із точки зору національної культурної міфології); метод мотивного аналізу (для виокремлення провідних мотивів досліджуваних творів); метод комплексного аналізу художнього тексту (для дослідження специфіки поетики й проблематики альтернативно-історичних творів); метод постмодерністської деконструкції (для виявлення внутрішніх суперечностей “американської мрії”).

2.1.5. Результати і обговорення

Перейдемо нарешті до власне аналізу обраних творів, звертаючи увагу на альтернативне історичне тло подій у них, організацію сюжету й наративного простору, суб’єктивні та об’єктивні чинники вірогідності запропонованого авторами ретропрогнозу та проблематику. Варто зауважити, що всі ці твори з’явилися після 1957 р., коли американський фізик Г’ю Еверетт запропонував “багатосвітову інтерпретацію” (англ. many-worlds interpretation) квантової механіки, що передбачає існування, в деякому сенсі, “паралельних всесвітів”, у кожному з яких діють одні й ті ж закони природи і яким властиві одні й ті ж світові сталі, але які перебувають у різних станах [36]. Ці ідеї були підхоплені та розвинені й науковими фантастами, як ми побачимо далі на прикладах.

Учасник Другої світової війни Сіріл Корнблат (Cyril Michael Kornbluth, 1923–1958), у повісті “Дві долі” змальовує перенесення в альтернативне майбутнє (у 2155 р.) вигаданого вченого Едварда Ройланда – одного з творців “Мангеттенського проєкту” (1942–1946), програми розробки ядерної зброї в США. На початку твору Ройланд, який працює над проєктом у лабораторії Лос-Аламос, штат Нью-Мексико, досягає успіху в дослідженнях, але вагається щодо передачі такої інформації керівництву – адже тепер він нестиме відповідальність за створення ядерної зброї, за її потенційні жертви. Не витримавши докорів сумління, Ройланд іде за порадою до старого індіанця і, скуштувавши “Їжу Богів” – сушені чорні гриби, – опиняється в альтернативному світі, де США, які

програли “Тріумфальну війну 1940–1955 років”, розділені по Міссісіпі на “Японську Пасифіду” та “Германську Атлантику”. Ройланд перебуває на підконтрольній німцям території, потім тікає на захід до японців, які створили там новий суворий феодалізм, знову змушений тікати до німців, готовий навіть поділитися з ними секретом атомної бомби, заради збереження свого життя. Проте деградація місцевого населення, над яким панують “вищі раси” – німці та японці, занепад інфраструктури й науки, рабське голодне існування, знищення та стерилізація всіх “небезпечних”, “трудоі табори” – риси обох окупованих територій, на жодній з яких Ройланд не може вижити, і лише знайдені ним ті самі чорні гриби допомагають ученому повернутися до звичайного світу. Тепер Ройланд не вважає божевільним свого колегу Блюма, який розповідав про експерименти нацистів над в’язнями в концтаборах, і негайно поспішає доповісти керівництву про своє відкриття в роботі над бомбою – адже у відвіданому ним світі США не мали атомної зброї і тому, на думку героя, програли.

Сюжет повісті утворено двома кільцевими подорожами Ройланда: з нашого світу до альтернативного й назад, і в межах альтернативного світу – від німців до японців і знову до німців. Учений є єдиним наратором у творі – розповідь ведеться з його точки зору (the third person limited), і разом із ним читач ніби проходить стадії “виховання” – від намагання пристосуватися до напівтваринного життя на окупованій території до готовності до боротьби, від надій знайти спільну мову з найбільш “цивілізованими” представниками окупантів до здатності вбивати німців і японців, від страху перед відкриттям секретів атома до радісної надії на порятунок завдяки бомбі.

В альтернативній історії завжди є точка біфуркації, або “точка зв’язку” (nexus point) чи “пункт (петля, шарнір) Джонбара” (Jonbar hinge, термін із роману Джека Вільямсона “Легіон часу”, 1938 р.) [22], а саме початок розбіжностей подій у творі з реальною історією. В альтернативному світі Корнבלата фігурою став Геббельс, а не Гітлер, якого ледве пам’ятають як одного з агітаторів раннього періоду партії, страченого за бунт проти Геббельса. Оскільки історію

пишуть переможці, то про події Другої світової Ройланд вислуховує від нацистів: це на них у 1940 р. віроломно напали французи, слов'яни та британці (операція “бліцкриг”), майже знищивши Німеччину разом з євреями та циганами, і лише героїчний опір японців, який відволік сили британців та американців, дозволив німцям на чолі з білявим красенем Геббельсом “піднятися з колін” і влаштувати реванш у Європі. “Стояв 1946 рік. Примхливі як діти американці втомилися від війни й були на межі бунту. На той час загинули практично всі кращі з них” [25], – чує Ройланд (тут і далі – пер. з англ. – наш. – Н.К.). “Втомлені від війни” британці капітулювали в 1947 р., американці – в 1955 р. Атомна бомба в цьому світі так і не з'явилася – неможливість її винайдення Гейзенберг довів іще в 1953 р., а з того часу нацистська наука тільки деградувала (у нашому світі Вернер Гейзенберг дійсно був ведучим теоретиком німецького ядерного проекту, але не досяг у цьому успіху, – за окремими версіями, свідомо саботуючи замовлення уряду).

На нашу думку, твір Корнבלата має чітку агітаційну спрямованість, метою якої виступає виправдання застосування американцями ядерної зброї проти Японії в 1945 р. Колишній фронтовик, Корнблат захищає правду рідної країни: щоб зберегти свою державність, свої свободи та права, свою “американську мрію”, ми маємо бути сильними у військовому плані та технічно розвиненими, і бомба – запорука нашої безпеки, бо без такого вагомого аргументу ми – нація, що звикла до комфорту, – не здатні витримати довготривалий натиск більш войовничих і відданих своїм ідеям супротивників. Отже, підводним камінням “американської мрії” в Корнבלата стає матеріальний добробут, який розслаблює більшість його співвітчизників, робить їх інфантильними та нездатними на боротьбу. Альтернативний сценарій письменника вважаємо відносно вірогідним, з точки зору як суб'єктивних чинників (перемога успішного пропагандиста Геббельса над агітатором Гітлером), так і об'єктивних – країни “осі” дійсно мали достатній потенціал для перемоги в Другій світовій війні, – але все ж таки застосування американцями атомної бомби проти Хіросіми та Нагасакі не стало переламним, рятівним моментом для країн-союзників, позаяк

перелом у війні на їхню користь відбувся ще 1943 р., і тому це був радше акт залякування та показу сили, щоб пришвидшити кінець війни з мінімальними жертвами зі свого боку.

Дія роману Філіпа Діка (Philip Kindred Dick, 1928–1982) “Людина у високому замку” відбувається на території США, переважно в Сан-Франциско, в 1962 р., через 15 років після капітуляції США перед країнами “осі” та розділу країни між переможцями: східне узбережжя, як і в Корнבלата, належить нацистській Німеччині, а західні штати – імперській Японії. Південні Сполучені Штати – квазінезалежна держава з маріонетковим урядом; штати Скелястих гір і значна частина Середнього Заходу поки що незалежні, оскільки не представляють економічного інтересу для переможців.

Точкою біфуркації для Діка є суб’єктивний фактор – вбивство президента США Франкліна Делано Рузвельта в 1933 р. Йому на зміну прийшов тодішній віце-президент Джон Гарнер, а потім – Джон Брікер. Обидва президенти не змогли відродити Америку після Великої депресії та проводили політику ізоляціонізму, тому США не підтримали Велику Британію та інших союзників у війні з Німеччиною та країнами “осі”, і союзники програли. Росія окупована ще в 1941 р., більшість слов’янських народів знищена, решта – поміщені в резервації, Україна – лише “бездонний резервуар пшениці” [21, с. 24]. Технологічно розвинені німці (це на основі цих “надлюдей”-арійців Дік згодом створюватиме своїх андроїдів у романі “Чи мріють андроїди про електричних овець?”, 1968 р.) широко застосовують атомну енергію, винаходять атомну та водневу бомби, високими темпами розвивають телебачення, авіацію та космонавтику; Середземне море висушено та перетворено на орні землі, євреї та африканські народи майже стерті з лиця землі.

Дік, зосередившись на Тихоокеанському узбережжі, де панують вельми гуманні порівняно з німцями японці, показує вже давно окуповану, колоніальну країну з американцями як людьми другого ґатунку, яким дозволено лише обслуговувати нових хазяїв, а національна культура США зведена до сувенірного бізнесу, позаяк “Американа” (предмети історії та побуту зниклої

країни: зброя, запальнички, годинники, комікси тощо) користується попитом у переможців (тут Дік ніби віддзеркалює ситуацію з американськими індіанцями в сучасній йому країні). Ось думки американця Френка Фрінка, героя “Людини у високому замку”: “У 1947 році в День Капітуляції він майже збожеволів. Пристрасно зненавидивши японців, присягнувся помститися, закопав у підвалі свою зброю на триметрову глибину, попередньо дбайливо обернувши її рясно змастивши, щоб у цілості й схоронності відкопати її в день, коли почнеться повстання. Однак час – великий цілитель. Цього тоді він не взяв до уваги. Коли він тепер згадував про ці надії <...>, у нього виникало таке відчуття, ніби він перечитує поживклі щоденники школяра, перегортає хлоп’ячі мрії <...> Тепер це далеко в минулому. У перші ж місяці, тоді, в 1947 році, він зустрічався і розмовляв, напевно, не менше ніж з кількома тисячами японців, а його бажання творити насильство над будь-яким з них, або над усіма відразу так ніколи й не матеріалізувалося. Тепер же воно було просто недоречним” [21, с. 9].

Утім, у телеекранізації роману [27] Френка Спотніца (Frank Spotnitz, народ. 1960 р.), яка є вільним розширенням і продовженням кожної сюжетної лінії книги, гра Діка на півтонах значно втрачена заради досягнення успіху в масового глядача: тут акценти розставлені чіткіше, багато насильства і “чорно-білих” героїв, наявна запекла боротьба між поневоленими американцями та окупантами як на Заході країни, так і на Сході, американці капітулюють лише після ядерного удару по Вашингтону, нацисти намагаються елімінувати все американське минуле, але не залишаються безкарними: національне приниження США сягає піку під час повалення гітлерівцями статуї Свободи, але у відповідь підпільники здійснюють вдалий замах на Гімmlера, який змінив на посту вождя Гітлера тощо. Телесеріал успішно використовує побудований Діком всесвіт, лоскочучи нерви глядачів показом свастик на вулицях Нью-Йорка, однак заспокоюючи їх тим, що вільна Америка не здається, а отже, перемога можлива.

Натомість у романі Діка на опір окупантам, і то переважно заради самооборони, здатні одиниці американців, решта звикла до “нового порядку”, віддає належне цивілізованості японців та технологічній розвиненості німців, які

все ж таки кращі за “червоних”, тобто СРСР. Імовірно, для Діка певну небезпеку для виживання демократії й “американської мрії” представляють об’єктивні чинники: споживацька психологія, домінування матеріалізму над ідеалізмом, гонитва за успіхом, грошима й науково-технічним прогресом, любов до динаміки й комфорту, байдужість. У романі показано, як поневолені американці знизу вгору, часто – із захопленням, дивляться на більш розвинених японців та німців, а мешканці вільних штатів Скелястих гір або Середнього Заходу часто прагнуть виїхати до більш багатих окупованих територій. Письменник ніби із сумом визнає, що демократичні ідеали його країни тримаються на міцному економічному базисі, і без нього статуя Свободи може сильно похитнутися.

Сюжет книги Діка складається із шести рівнозначних ліній, слідуючи за персонажами, які переплетені безліччю зв’язків. У поліфонічному романі “Людина у високому замку” сім фокалізаторів, точки зору яких від третьої особи передають погляди представників різних націй та політичних таборів (4 американці, 1 японець та 2 німці): Роберт Чілден, власник магазину з продажу антикваріату колекціонерам, передусім японцям; єврей Френк Фрінк (уроджений Фінк), працівник компанії “Віндем-Метсон”, що спеціалізується на репродукції (фактично підробці) предметів американської старовини; Нобусуке Тагомі, торговий аташе в японському представництві в Сан-Франциско; Джуліана Фрінк, колишня дружина Френка, інструктор із дзюдо; Рудольф Вегенер, він же “Містер Бейнс”, офіцер німецької військової розвідки; Віндем-Метсон, власник корпорації з виготовлення підробок старовини; Гуго Рейсс, рейхсконсул Німеччини в Сан-Франциско.

Передамо стисло шість сюжетних ліній роману:

1. Протистояння переможців – німців і японців: після відходу Гітлера від влади та смерті Бормана в Рейху йде боротьба за владу між рейхсміністром народної освіти та пропаганди Йозефом Геббельсом та шефом СД Рейнхардом Гейдріхом; Геббельс та його прихильники таємно готують масований ядерний удар по Японії; Рудольф Вегенер від імені Гейдріха працює в Сан-Франциско з метою попередити японців та переконати їх підтримати свого шефа.

2. Розвиток бізнесу Френка Фрінка та його друга, Еда МакКарті, з виробництва біжутерії, вплив їхніх талановитих ювелірних виробів на американців і японців; конкуренція з компанією “Віндем-Метсон”: Френк звинувачує компанію в підробці американських артефактів, після цього Віндем-Метсон здає єврея Френка поліції для депортації німцям.

3. Духовні пошуки буддиста Нобусуке Тагомі, що призводять до вбивства німецьких агентів та порятунку Френка Фрінка.

4. Вплив на суспільство популярної фантастичної книги Готорна Абендсена (він і є таємничою “Людиною у високому замку”) “І обважніє сарана” (*The Grasshopper Lies Heavy*, назва – біблійна цитата), де Німеччина та Японія програли війну: події, описані в цьому романі, ближче до реальної історії, але повністю з нею не збігаються; книга заборонена в Німеччині та на окупованих нею територіях, але в Японії і її колоніях продається вільно. У телесеріалі за мотивами роману Ф. Діка замість книги розповсюджується кінохроніка іншого світу, де зокрема союзники виграють війну.

5. Роман Джуліани, колишньої дружини Френка Фрінка, з Джо Чінаделлою, італійським ветераном війни, який виявляється агентом німецьких спецслужб, підсланим усунути Абендсена, що живе в Шаєнні, штат Вайомінг, на північ від Колорадо: Джуліана вбиває Джо й рятує письменника.

6. Проблема вибору між честю й гідністю та бажанням догодити окупантам торговця Роберта Чілдена: він розкриває масштабну кампанію виробництва фальшивих предметів американської старовини, і, нарешті, приходять до гордості за свою національну культуру, зрозумівши значення оригінальної творчості Фрінка та МакКарті для відродження своєї країни.

Деякі головні герої (Нобусуке Тагомі, Френк та Джуліана Фрінк, Готорн Абендсен) використовують для керівництва своїм життям давню китайську “Книгу змін” – “І цзін” (“І-цзин”). Сам Дік при написанні твору теж звертався до гадання за допомогою гексаграм “І цзін” (недарма у його романі 6 сюжетних ліній), але залишився розчарованим результатом, бо “Книга” дає ті поради, які хоче почути той, хто ворожить.

У попередніх публікаціях ми намагалися розкрити онтологічні особливості роману “Людина у високому замку” на основі двійкового коду “І цзін”, проблеми реальності в романі й моделей світу “китайська шкатулка / тор” та “Інь-Ян” [3; 7]. Дозволимо собі побіжно згадати ці особливості. Перша онтологічна модель у творі Діка – “китайська шкатулка” (“матрьошка”) – “світ у світі”. Світ 1 – наш власний, тобто реальний світ кінця 1950-х років, сприйнятий свідомістю Діка, який пише книгу. Світ 2 – той, де живуть герої “Людини у високому замку”, серед яких – своєрідний двійник Діка, письменник Готорн Абендсен. Світ 3 – реальність роману Абендсена “І обважніє сарана”, де один із моментів – перемога над Німеччиною і Японією – є вірним для нашого світу 1, проте багато моментів помилкові (перемога завойована США і Британією при подальшому домінуванні Британії; Росія (СРСР) як безнадійно відстала країна не береться до уваги). І, нарешті, в романі є натяк на ще один світ: під час медитації Тагомі на короткий час потрапляє в незнайомий йому Сан-Франциско. Це або Америка “Сарани” (світ 3), або наш світ 1. Якщо це світ роману Абендсена, то онтологічну модель Діка можна назвати “китайською шкатулкою”. Якщо ж це прорив зі світу тексту до реального світу, то коло, точніше, тор, замикається, утворюючи закільцьований тунель реальностей. У кожному випадку йдеться про вибір з двох реальностей, про якийсь двійковий код. Ця онтологічна модель “світ як китайська шкатулка / тор” нескінченна і двоїста за своєю природою саме через неможливість для читача вибрати єдину правильну реальність і нерозривно пов’язана з другою моделлю – “світ як символ Тайцзі” (тобто Інь-Ян), адже саме на чергуванні Інь-Ян будується двійковий код “І цзін”, а символ Тайцзі часом зображується як сукупність 64 гексаграм. Із семи фокалізаторів п’ятеро проходять шлях від невпевненості або депресії (стану Інь) до відкриття своєї внутрішньої правди, усвідомлення істинного шляху (стану Ян). Тому роман має не єдиний фінал, а кілька своєрідних фіксацій переходу подій у нову фазу. Лише два фокалізатори – німецький барон Рейсс і американський бізнесмен Віндем-Метсон, що цинічно наживається на національній трагедії, не показані Діком у розвитку: націонал-соціалізм і капіталізм – дві сторони однієї медалі для

письменника. Книга Діка – антиутопія для американської масової свідомості, яка благополучно розв’язується у фіналі (все гаразд, ми перемогли, і це – внутрішня правда), при повному ігноруванні того, що внутрішньої правди знову немає, є лише правильна вивіска-симулякр [див. 3; 7].

Дік, один із предтеч постмодерну, приділяє увагу проблемі ілюзорності реальності, “фейковості” артефактів і історії як науки взагалі; його герої часто відчують неправильність власного світу та намагаються прокинутися від сповненого зла марення, вони ніби усвідомлюють, що є героями якогось тексту, сценарій якого не в змозі переписати. Наприклад, наприкінці роману розвідник Вегенер розмірковує: “Моторошна дилема нашого життя. Куди не поверни, всюди безмірне зло. Усі альтернативи однакові. Ми можемо тільки сподіватися. Можливо, в якомусь іншому світі, все не так. Краще. Там є чітке розмежування між добром і злом” [21, с. 246]. У Діка саме книги – давня “І цзін” та сучасна “І обважніє сарана” – є відображенням чи навіть творцями справжньої реальності. Християнсько-буддистсько-даоський світогляд Діка близький до нашої доби мультикультуралізму й глобалізації, а сумніву піддається не тільки “американська мрія”, а й уся реальність – адже і слово *dream* означає не лише мрію, але й сон. У його романі японці приносять свою культуру американцям, проте й самі багато запозичують у них. Молода японська пара Казуоро захоплюється джазом; японське радіо, засуджуючи жорстокість німців, цитує Євангеліє: “Яка користь людині здобути світ увесь, а занепастити свою душу?”. Тагомі, вбивши агентів СС із кольту сорок четвертого калібру часів Громадянської війни, як буддист страждає тому, що завдав шкоди живим істотам, знаходячи паралелі з християнським поняттям провини у проповіді пуританина Котона Мезера, а за розрадою звертається до китайської “Книги змін” і до виготовленого американцем Френком амулета у вигляді срібного сяючого на сонці трикутника – для Тагомі цей предмет несе Дао, а нам він нагадує і “всевидяче око” на одному доларі та великій державній печатці США. “Дао – це те, що спочатку світло, а потім п’ятьма. Воно є причиною взаємодії двох основних сил і таким чином зумовлює оновлення. Завдяки цьому стримується

розпад світу. Всесвіт ніколи не зникає тому що, як тільки здається, що світ огортається темрявою, що вона і справді бере верх над світлом, тут же в самих глибинах темряви зароджуються паростки світла. Такий шлях розвитку. Коли зерно падає, воно падає на землю, в ґрунт. І там, глибоко внизу, невидиме погляду, воно проростає і дає початок нового життя” [21, с. 106].

У порівнянні з цим масштабним твором новела Альфреда Бестера (Alfred Bester, 1913–1987) “Переплутані дроти” / “Не з цього світу” – це просто замальовка на тему альтернативної історії, зворушлива мелодрама, яка розповідає про роман по телефону ньюйоркців Говарда та Петсі, які чомусь ніяк не можуть зустрітися, хоча призначають одне одному побачення. У фіналі вони дізнаються, що живуть водночас у 1964 р., але в паралельних, дещо дзеркальних світах: прізвище Говарда – Кемпбелл, а Петсі – Сімабара, він – американець, вона – японка, у його (тобто нашому) світі американці скинули бомбу на Японію та перемогли, у її світі – усе навпаки, і США з 1945 р. окуповані. Говард пояснює цей феномен Петсі під час їхньої останньої розмови: “Кожен раз, коли світ у своєму русі вперед сягає якоїсь розвилки, він – ну, як би це вам сказати? – розщеплюється. Йде далі двома шляхами. І ці світи співіснують. Ви ніколи не намагалися уявити собі, що сталося б зі світом, якби Колумб не відкрив Америку? Але ж він десь існує, цей інший світ, в якому не було Колумба, існує паралельно з тим світом, де Америка відкрита. І може, навіть не один такий світ, а тисячі різних світів співіснують пліч-о-пліч. Ви з іншого світу, Петсі, з іншої історії. Але телефонні дроти двох різних світів випадково з’єдналися. І я намагаюся призначити побачення дівчині, яка, вибачте, не існує ... для мене <...> Петсі, дорога, як ми далекі...” [15].

У цьому коротенькому творі з лінійним сюжетом оповідь ведеться від першої особи Говарда, і увага читача зосереджена на любовних переживаннях героя, а не на альтернативно-історичному полотні. Але ключовий меседж Бестера дещо нагадує корнблатівський: у кого атомна бомба (тобто сила) – той і виграв і живе в благополучному гламурному Нью-Йорку (тобто втілює “американську мрію”), однак японці в новелі, напевно, займають тепер усю

територію США, а не ділять її з німцями, як у Корнבלата та Діка. Утім, обидва припущення Бестера далекі від об'єктивних історичних факторів: ядерного проєкту Японія не мала взагалі, а Німеччина в разі перемоги країн “осі” навряд чи віддала б їй усю територію США, бажаючи добити цей “останній оплот світового єврейства”, як казали вожді Третього рейху.

Найбільш провокативним і постмодерним із досліджуваних тут творів уявляється роман “Залізна мрія” (або “Сталева мрія”) Нормана Спінрада (Norman Spinrad, народ. 1940 р.). Це, як і в Діка, роман у романі, причому автором “внутрішнього роману” “Вождь під свастикою” (*Lord of the Swastika*) є ніхто інший, як Адольф Гітлер, але з альтернативного світу, де точка біфуркації мала місце приблизно в 1919 р., коли цей колишній фронтовик та невдаха-художник емігрував до США, у пошуках своєї “американської мрії”. У цій реальності, як ми можемо судити з передмови, напевно, видавця та післямови критика (написаних теж Спінрадом) до роману “Вождь під свастикою”, Гітлер, який лише до від'їзду в США був пов'язаний з мюнхенськими радикалами, після років поневірянь та вивчення англійської мови нарешті досягає своєї мрії – не лише ілюструє комікси та НФ журнали, а й видає власні фантастичні твори, “найкращий” з яких – згаданий вище “Вождь під свастикою” – навіть отримав у 1955 р. премію НФ “Г'юго”, через два роки після смерті Гітлера.

“Вождь під свастикою” – пафосний лінійний епос про діяння Феріка Яггера, білявого красеня, які починаються у вигаданому світі в 1154 р. після Небесного Вогню (вочевидь, ядерної катастрофи). Поряд із “нормальними” людьми, у цьому світі існує безліч найрізноманітніших мутантів і квазі-людей, а також “домінаторів”, які підтримують мутантів проти “нормальних” і здатні силою психічного впливу примушувати діяти в їхніх інтересах. Домінатори населяють величезну країну Зінд на сході, у них багато нафти та є ядерна зброя, їхні агенти – всюди, зокрема в Боргравії (аналог Австрії), де Ферік виріс, і навіть у Хелдоні (аналог Німеччини) – технологічно розвиненій охайній країні, оплоті “расової чистоти”, куди герой приїздить на початку роману. Спінрад грає з налаштованим на приємну розвагу читачем у жорстку гру, пропонуючи типовий

варіант “героїчного фентезі”, написаного на рівні *pulp fiction*, але всі події твору – це закодована міфологізована історія приходу Гітлера до влади, НСДАП та частково – Другої світової війни – у нашій реальності, з безумовним виправданням усіх дій головного героя. “Вождь під свастикою” – це своєрідний тест на схильність читача до тоталітарної ідеології та піддатливості до неї, на симпатії до правих, на нацизм, фашизм, расизм, ксенофобію та антисемітизм. Адже ідеї Феріка – зберегти максимально чистою генетику людства після ядерної катастрофи, знищити міські нетрі, створити високий рівень життя для “правильних” людей, – із перших сторінок не відлякують, оскільки фокалізатором роману є сам Ферік, і ми відчуваємо його щирі віру, мужність, захоплення або огиду. Питання в тому, коли читач зможе сказати собі “стоп” і остаточно зрозуміти, що будь-який поділ на “правильних” і “неправильних” людей у нашій свідомості – це вже шлях до нацизму. Далі роман читати всерйоз неможливо, хіба що під “треш-метал”, оскільки витримати весь цей пафос насильства та переконаності героя у власній правоті може лише людина зі схожими поглядами чи психічними відхиленнями. Але таким експериментом Спінрад деконструює та пародіює міфи, на яких тримається сучасне йому масове суспільство – і кемпбеллівський міф героя, і мачізм, і мілітаризм, і героїчну фантастику, і віру в супермена, і страхи співвітчизників часів холодної війни, і навіть “американську мрію”, позаяк у його країні рівних можливостей сам Гітлер зумів стати популярним, шанованим та успішним. Спінрад деміфологізує й культуру байкерів, проводячи паралелі між ними та нацистськими штурмовиками. Урсула Ле Гуїн у відгуку на цей твір написала: “Ми змушені, наскільки ми можемо продовжувати читати книгу серйозно, думати не про Адольфа Гітлера та його історичні злочини – Гітлер – це просто прийом очуднення, – але думати про себе: наші моральні припущення, наші ідеї героїзму, наші бажання вести справедливій війни. Те, про що Спінрад намагається сказати нам, – відбувається саме тут” [26].

Рамкова структура роману “Залізна мрія” включає й післямову до “Вождя під свастикою”, написану вигаданим критиком, сучасником Гітлера-фантаста

Гомером Віпплом у 1959 р. (отже, у “Залізній мрії” три точки зору – автора передмови, Феріка, тобто Гітлера, та Віппла). Ми дізнаємося, що в їхньому світі розвиненого нацистського руху та Другої світової війни не було взагалі, атомної зброї теж не існує, але іншим країнам, у тому числі блоку союзників (США, Японія, Австралія, Нова Зеландія) загрожує страшний монстр – Великий Радянський Союз (the Greater Soviet Union, за аналогією до The Greater Germanic Reich): 1930 р., у результаті путчу, комуністи прийшли до влади в Німеччині; іще 1948 р. Союз завоював Британію, далі захопив усю Євразію й частину Африки. Віпл, усвідомлюючи наявність психічних відхилень у автора роману, піддає нищівній фрейдистській критиці твір Гітлера (а разом із цим – і нацистську міфологію нашого світу, але Віпл про це не здогадується, бо в його реальності вона не існує), що ґрунтується на фалічному символізмі, фетишизмі, “анальному контурі”, гомоеротиці тощо. Утім, водночас критик віддає належне цьому “літературному тотему”, який набув надзвичайної популярності в його країні, і з різних боків розглядає можливі паралелі між Зіндом та Радянським Союзом, наприклад: “У романі вся міць Зінда ґрунтується виключно на невичерпних людських ресурсах, які нелюдські домінатори використовують виключно як гарматне м’ясо. Але хіба це так уже сильно відрізняється від Союзу з його величезним населенням, що живе в нелюдських умовах, якому відмовлено навіть у найелементарніших правах?” [33, с. 251]. Віпл припускає, що під домінаторами Гітлер міг зобразити євреїв, але в його альтернативному світі євреїв знищує саме Радянський Союз, а не Німеччина, тоді як у Зінді домінатори правлять країною. Наостанок критик розривається між захопленням сильним лідером Феріком, який не має сумнівів (“Геніальність Ферріка гарантує безпомилковість його вчинків<...> У наші похмурі й страшні часи немає, напевно, людини, яка потай не мріяла би про такого вождя” [33, с. 253]) та усвідомленням патологічності й моральної небезпечності цих симпатій (“Так, таке чудовисько могло б залізною рукою привести націю до перемоги, але якою ціною? Під владою вождя, подібного до Феріка Яггера, ми завоювали б світ ціною наших душ” [33, с. 254]). Утім, той факт, що роман Гітлера отримав

премію прихильників НФ “Г’юго”, підтверджує сумну здогадку читача, що в цьому альтернативному світі Адольф має багатьох прихильників і в США. Між іншим, аналізуючи “Вождя під свастикою”, Ле Гуїн вказує на його схожість із доробком Роберта Хайнлайна, а цей фантаст є рекордсменом за кількістю отриманих премій “Г’юго” в нашій реальності (8 нагород).

Безумовно, літературний експеримент Спінрада заслуговує на подальше вивчення. У контексті нашого дослідження звернемо увагу лише на вірогідність суб’єктивних і об’єктивних чинників реальності “Залізної мрії”. Напевно, вони були можливі: як Гітлер міг емігрувати до США, не знайшовши собі місця в Німеччині, а нацисти – не перетворитися на потужну силу, так і Радянський Союз був готовий до “перманентної пролетарської революції” в усьому світі, проти якої антикомуністичний блок міг програти, без наявності протидії Союзу у вигляді аналогічної тоталітарної системи. Чи міг мати місце геноцид євреїв у Союзі – складне питання, адже СРСР пройшов декілька стадій (радше хвиль) у ставленні до єврейського населення – від домінування представників цієї нації з-поміж лідерів часів формування країни до знищення єврейської партійної та військової еліти наприкінці 1930-х років, подальшої “боротьби з космополітизмом”, “справи лікарів” тощо. Культ сили та успіху, відсутність сумнівів у своїй правоті, тобто критичного мислення, поділ на “правильних” і “неправильних” – ось підводне каміння будь-якої міфології, позаяк вимагають досягнення мети (мрії) будь-якими засобами, і Спінрад мужньо показує читачеві його відображення в кривому дзеркалі, де стираються межі між американським суперменом та арійською надлюдиною.

Варто зауважити, що на початку 1970-х років на Заході спостерігається сплеск інтересу до нацизму (так звана “гітлерівська хвиля” – Hitler Wave [31, с. 217–219]): демонічний образ Гітлера та його прибічників, який домінував у масовій свідомості протягом декад, змінюється на більш суперечливий, людяний, – адже визнаючи суто нелюдську натуру нацизму, ціле покоління європейців мало визнати, що підтримувало монстрів і було співучасниками злочинів проти людства. 1969 р. були опубліковані мемуари Альберта Шпеера,

колишнього архітектора Гітлера та рейхсміністра озброєнь і боєприпасів, – “Спогади” (нім. *Erinnerungen*), які користувалися великим успіхом: Шпеер безумовно засуджував у них нацизм, але між рядками читач бачив зображення технологічно розвиненої потужної держави, зі своєю естетикою та успіхами, правда, за рахунок знищення незгодних та неправильних. У США, на фоні загальнополітичної та економічної кризи, невдач війни у В’єтнамі тощо, кількість симпатиків нацизму теж почала зростати.

Роман Еріка Нордена (Eric Norden, справжнє ім’я Eric Pelletier, 1899–1979) “Остаточне вирішення” – як і роман Спінрада, мав на меті вказати суспільству на небезпеку таких симпатій. Цей твір уже своєю назвою натякає на тему Голокосту, адже це майже початок назви політики Третього рейху “Остаточне вирішення єврейського питання” (нім. *Endlösung der Judenfrage*, англ. *the Final Solution to the Jewish Question*), яка була спрямована на повне знищення єврейського населення Європи. У романі Нордена йдеться про знищення євреїв у всьому світі, тому, мабуть, замість слова *final* письменник використав синонім *ultimate*. Твір з’явився під враженням після 10-тиденного інтерв’ю автора-журналіста, взятого в Альберта Шпеера, чиї слова стали епіграфом “Остаточного вирішення”: “Якби нацисти перемогли, то, звичайно, на поверхні зрештою все б утряслося й повернулося до нормального стану речей. Молочник розвозив би молоко, поліцейський виконував би закон, лікар лікував би хворих, люди все ще тряслися б за свою роботу, сварилися з дружинами, збирали гроші на нову машину. Але вони жили б у кошмарі, поховані на кладовищі людської надії та гідності, у пастці пекла, яке вони ніколи б не впізнали, більше того – не піддали б сумніву. Почалася б довга темна ніч, і нарешті людина просто б не пам’ятала про світло” [29, с. 142].

Буденність зла – ось ключові слова, які спадають на думку при читанні недооціненого та не перекладеного ані російською, ані українською роману Нордена, де автор змальовує американське суспільство 1974 р., передусім життя Нью-Йорка, під владою нацистів, яка розпочалася з 1946 р., після прийняття США Ультиматуму, висунутого нацистами після атомного бомбардування

Пітсбурга та Чикаго, після страти генералів Паттона та Макартура. На наш погляд, альтернативний історичний сценарій Нордена був вельми вірогідним – урахувуючи його суб’єктивні та об’єктивні фактори. Автор роману, запеклий борець проти недоліків американської державної системи, доводить: споживацьке суспільство його країни з масовою свідомістю “проковтне” і нацизм, якщо “расово правильне” населення США отримає права на рівні з чистокровними німцями та збереже свій комфорт і добробут при новій владі. Цей альтернативний світ дещо нагадує реальність “Людини у високому замку” Діка: Рузвельт убитий 1933 р., тому США довго не вступають у Другу світову та програють; триває холодна війна між переможцями – німцями та японцями; німці – криваві карателі, японці – більш толерантні до інших народів; схід США знаходиться під владою Рейху; після Гітлера до влади приходять Гейдріх, але, якщо в Діка він проти ядерного удару по Японії, то в Нордена – за, всупереч своєму опонентові Шпееру, тощо.

Іще ближчий світ “Остаточного вирішення” до реальності згаданого вище телесеріалу Френка Спотніца “Людина у високому замку” [27], оскільки в цьому проекті представлено й східне узбережжя США, насамперед Нью-Йорк, під владою нацистів (у книзі Діка про це йдеться лише фрагментарно). У серіалі одними з головних героїв виступають члени родини Смітів: рейхсмаршал Північної Америки (фактично – головний нацист США) Джон Сміт, його дружина Хелен, їхні діти – син Томас, доньки Емі та Дженніфер. Усі вони відсутні в романі Діка, але саме введення цих дійових осіб допомагає авторам серіалу підняти болючу тему колабораціонізму з нацистами та навіть повного прийняття їхніх ідей пересічними американцями, яка займає й Нордена (утім, у нас немає даних, чи були знайомі автори серіалу з романом “Остаточне вирішення”). Колишній капітан-розвідник в армії США, Сміт робить важкий вибір після капітуляції своєї країни, аби врятувати себе та родину – Хелен та немовля Томаса – від голодної смерті та репресій: він іде на службу до нацистів, далі – зраджує кращого друга-єврея, стає карателем руху супротиву, вчиться виживати під нацистами, бере участь у їхніх владних інтригах тощо. Справжній

хижак – хитрий, сильний та живучий – Джон стає частиною нелюдської Системи, але протягом серіалу глядач відчуває, що душа Сміта ще не повністю належить цьому режиму: той пам’ятає і любить покійного брата-інваліда Едмунда (“недолюдину”, з точки зору нацистів), обходить закони, аби врятувати сина Томаса, якому ставлять аналогічний з Едмундом діагноз, і тяжко страждає, коли “ідейний” Томас сам погоджується на евтаназію, хоча на публіці Джон змушений грати роль батька, який пишається вчинком сина, тощо. У нашій реальності, показаний у четвертому сезоні серіалу, Джон Сміт теж існує – тут він теж колишній американський військовий, але згодом – успішний комівояжер, порядний громадянин, справжній чоловік та ідеальний сім’янин. Подорожуючи до нашого світу, Сміт бачить, яким він міг би бути у країні без нацистів. Наприкінці серіалу, перед самогубством, Сміт-рейхсмаршал каже, що став найгіршою копією себе з усіх можливих, проте його останні вчинки свідчать, що він може лише вийти з гри, але не зупинити Систему, який служив багато років. Аналогічним, проте ще більш цинічним і підлим гвинтиком нацистської системи стає в серіалі Джон Едгар Гувер (у нашій реальності – історична постать, директор ФБР у 1924–1972 рр., а у стрічці – директор бюро розслідувань американського рейху). Повертаючись до мотиву “американської мрії”, ми змушені констатувати: Сміт-нацист – успішна людина, чудовий сім’янин, майже супермен, він вижив, досяг вершин влади й фінансового добробуту, навчився навіть відстоювати певну незалежність своєї Батьківщини від Берліна, тобто його життєвий шлях цілком вписується в матеріальний аспект цієї мрії. Але Джон Сміт зрадив “американську мрію” з точки зору ідеалів демократії та свободи, як і більшість героїв роману Нордена “Остаточне вирішення”.

Головний герой Нордена, від першої особи якого ведеться оповідь, – нью-йоркський поліцейський Білл Галдер – отримує таємне завдання від одного із найстаріших нацистів Йогана фон Лееба, який терміново прибув із Берліна: знайти нападника на власника антикварної крамнички, де зокрема продавалися сувеніри із концтаборів, зроблені з тіл загиблих в’язнів, – цей нападник, судячи з окремих доказів, міг бути євреєм, тоді як у світі роману всі представники цієї

нації були остаточно знищені ще в середині 1960-х рр. Старий нацист боїться розголосу такого “жахливого” факту, що дискредитує ефективність його багаторічної діяльності, і доручає розслідування маленькій групі у складі Білла та двох гестапівців – Еда Кьолера та Пітера Бека, яка отримує карт-бланш на будь-які дії в рамках розслідування.

Роман має лінійний детективний сюжет і показує страшну реальність асиміляції американського способу життя з нацистською системою – вони давно більш-менш благополучно співіснують. Матеріальний рівень країни відповідає реальній Америці 1970-х рр., останні осередки опору нацистам знищені, а самі нацисти – це місцеві американці (фон Лееб – єдиний європеєць у романі), у тому числі колишній комендант концтабору в Кротоні-на-Гудзоні полковник Кастендік, який знищив 4 мільйони євреїв, а зараз – директор музею на місці концтабору, де увіковічується важка праця по очищенню країни від зайвих елементів (полковник сумує, що сучасні діти не цінують того, що зробили для них батьки, і їздять сюди просто розважатися). Норден показує, що цей музейний комплекс нікого не шокує – це вже рутинне місце для екскурсій, пікніків тощо. Ті американці, які намагалися рятувати євреїв, передусім християни, теж давно вбиті – так, мешканці сусіднього з концтабором селища Маунт-Кіско були знищені разом з будинками, а на місці загиблого населеного пункту побудовані величезні автостоянка й торгівельний центр. Чорношкірі та слов'яни не знищені повністю – вони використовуються як гладіатори, раби (в тому числі для сексуальних розваг) або домашні тварини – багатьом із них після народження роблять трахеотомію – тепер вони не можуть говорити або кричати. Садизм та гомосексуалізм стають нормою – тут Норден, як і Спінрад у “Залізній мрії”, вказує на патологічну сексуальну сутність нацизму. Слід зауважити, що сам Галдер – мужній, добросовісний служитель закону, зберігає нормальні інстинкти, не стає збоченцем, але бажає вижити сам і виконати свої обов'язки. У процесі його розслідування гинуть свідки, фон Лееб та напарник Кьолер, сам Білл ледве виживає після нападу японського агента – японці теж у курсі справи та намагаються врятувати “останнього єврея на Землі”. У фіналі твору Білл

виходить на Пітера Бека, одного з учасників своєї опергрупи, – ідейного антифашиста, який вдало обігравав Кьолера та Галдера, ідучи на крок перед ними, а тепер ховає прибульця з нашої реальності – єврея Фелікса Хірша. Бек переконує Галдера перейти на їхній бік, бо Хірш – це “прохід до іншого світу<...> який не залитий кров’ю” [29, с. 138]. Однак Галдер – людина Системи, він убиває Бека та Хірша (з його боку це навіть гуманно, бо позбавляє їх тортур) і повертається до своєї роботи на поліцейській дільниці. “Бідні невинні монстри, які навіть не бачать власного зла” [Там само], – так називає Галдера та йому подібних Хірш перед смертю.

Це зло міг бачити друг Хірша в цій реальності – старий католицький пастор Френсіс Коннор, який гине під тортурями гестапівця Кьолера: “Інколи історія йде не туди, повертає в невірному напрямку на вирішальному перехресті і сходить з рейок. Маятник з незвичною силою гойдається між полярними силами всесвіту, між добром і злом, Інь і Ян, негативним і позитивним. Космічний баланс порушено, утворюється розрив у тканині часу й простору, і на мить завіса розкривається, і Інші вдивляються в нас, Інші, які пишуть наші долі, як книги<...> Це щось за межами моєї віри, за межами людського знання<...> Скандинавська міфологія щось трохи знала про це, руни, пряжи людської долі, ткачі космічного полотна. І коли з’являється похибка, розрив у цій тканині, то його лагодять, ніби переписуючи останній акт п’єси або картину. Десь, інколи, колись, Інші засумніваються в майбутньому, яке вони творять, і вони піддають його випробуванню, гасячи сонце, знищуючи всесвіт і починаючи все знов і знов” [29, с. 115–116]. У фіналі роману Нордена Німеччина готова завдати ядерний удар по Японії, і цей паралельний світ знаходиться на межі знищення. “Полум’я богів” (“Fire from the Gods”) – так називається й останній епізод телесеріалу “Людина у високому замку”, що, напевно, символічно означає крах нацистського світу в цій реальності – “кінець Калі-юги” або вихід із “колеса сансари”, як могли б назвати цей процес індійці.

Дії оповідання майстра альтернативної історії Гаррі Тьортлдава (Harry Norman Turtledove, народ. 1949 р.) “Останній параграф” відбуваються саме в

Індії 1947 р., де залишки колоніальних британських військ героїчно до останнього боролися проти фашистів, попри офіційну капітуляцію своєї країни ще в 1941 р. У цій реальності Радянський Союз уже теж капітулював, але партизанська війна з окупантами на його території триває, а Америка офіційно залишається понад схваткою (отже, точка біфуркації – ізоляціонізм США), хоча таємно підтримує окремі треті країни, що воюють проти Німеччини. Основний конфлікт оповідання переданий уже спочатку за допомогою двох епіграфів: цитат із Гітлера (“Єдиними способами найбільш успішно перемогти здоровий глузд є залякування і сила”) та Магатми Ганді (“Відмова від застосування насильницьких методів є першим параграфом моєї віри. Вона же є і останнім пунктом мого кредо”) [35].

В оповіданні з лінійним сюжетом два фокалізатори, образи яких мають аналоги в реальній історії – німецький фельдмаршал Вальтер Модель, один із найбільш успішних воєначальників вермахту, та Магатма Ганді, лідер індійського руху за незалежність від Британії. Якщо Модель зокрема відомий політикою “спаленої землі” на території СРСР, то Ганді – своєю філософією пасивного супротиву – сатьяграха, що ґрунтується на перетворенні ворога на друга шляхом апеляції до його совісті, відмови від насильства, готовності переносити біль та страждання. У нашій реальності Модель після низки поразок покінчив життя самогубством, а Ганді, завдяки тактиці пасивного супротиву, громадянської непокори та неспівробітництва з колонізаторами переміг Британську імперію. Однак не всі спроби Магатми зупинити насильство мирними методами були вдалим: так, перед Другою світовою та на її початку він намагався продовжити свою тактику і в зовнішній політиці, написавши зокрема два листи до Адольфа Гітлера з намаганням переконати того в хибності його дій, але зазнав поразки.

Тьортлдав показує таку ж поразку Ганді в протистоянні окупанту Моделю: німець здатний визнати духовну силу великого індійця, але безжально придушує мирні протести під керівництвом Магатми, якого разом із Джавахарлалом Неру збирається стратити наприкінці оповідання. Модель проводить паралелі між

собою та “римським прокуратором, який вислуховує балачки ранньохристиянського священника”, зазначаючи, що в нього, однак, на відміну від римлянина, є кулемет [35]. Фельдмаршал наголошує, що німці – не британці, і з ними трюки Ганді не пройдуть. Імовірно, індійський лідер мав би шанс на перемогу, якби свого часу підтримав британців у боротьбі з німецькими окупантами або підняв свій трьохсотмільйонний народ хоча б на партизанську війну проти гітлерівців.

У цьому сумному творі про поразку ненасильництва, ідеалізму й духовності не йдеться безпосередньо про втрату “американської мрії”, але і Модель, і Ганді розуміють, що наступний крок Німеччини – це війна із США, яка вирішить долю світу. На наш погляд, Тьортлдав, подібно до Корнבלата, підводить читача до думки, що протистояти нацистській силі може лише ще більш руйнівна міць (наприклад, атомна бомба), таким чином виправдовуючи реальні й можливі рішучі дії своєї країни на міжнародній арені.

Науково-фантастичний фільм Стівена Корнвелла (Stephen Cornwell, народ. 1960 р.) “Філадельфійський експеримент 2” [30] теж наголошує на необхідності наявності атомної зброї для перемоги над ворогами. Це сиквел фільму “Філадельфійський експеримент” 1984 р., чергового альтернативного сценарію про телепортацію есмінця ВМС США “Елдрідж” у 1943 р., яка нібито мала місце в результаті секретного експерименту з обладнанням, що робило американську техніку невидимою для радарів супротивника. У стрічці Корнвелла герой попереднього фільму Девід Хердег, колишній моряк з есмінця, якого часовим виром закинуло в 1984 р., вже 9 років живе в нашій реальності в США та самотужки після смерті дружини виховує сина Бена. Девід єдиний, хто перенісся в часі та вижив у результаті експерименту, тому й досі є піддослідним для вчених – як ключ до темпоральної подорожі. Його “американська мрія” далека від втілення – Девід ледве виживає матеріально та морально, намагаючись не йти на співпрацю з військовими. Однак ті все одно використовують взяті в Хердега аналізи крові, і внаслідок випробувань під керівництвом Вільяма Мейлера, сина нацистського вченого, бомбардувальник F-117 з ядерною зброєю

“провалюється” в минуле, а сам Хердег опиняється в антиутопічній реальності колишніх США, де вже майже 60 років правлять нацисти. Цей жахливий сірий світ із виснажливою працею, репресіями та концтаборами дещо нагадує світ “Двох доль” Корнבלата (за винятком відсутності в ньому японців-окупантів), а точка біфуркації в ньому відбулася, як здогадується Девід, коли нацисти отримали ядерну зброю з того самого F-117 (а допоміг їм у цьому батько Мейлера Фрідріх). Союзники, після бомбардувань німцями Вашингтона та інших міст США й загибелі 15 мільйонів людей, капітулювали. Утім, “Філадельфійський експеримент 2” цілком орієнтується на очікування масового американського глядача: навіть у цій реальності рух опору нацистам вельми активний, підпільники допомагають Девіду повернутися в минуле, щоб знищити бомбардувальник до нальоту на Вашингтон, герой убиває Фрідріха Мейлера, у якого ще немає сина, – отже, небезпечне відгалуження історії знищено, помилка виправлена, і люблячий батько Девід знову опиняється в 1993 р., де вболіває за сина, який грає в бейсбол. У фіналі фільму герой вочевидь усвідомлює, що попри всі негаразди, Америка 1990-х – це чудове місце. Цей фільм ніби відсторонює глядача від відповідальності за негативні наслідки експерименту: винні погані вчені німецького походження або підлі військові, але не пересічна людина.

Натомість визнаний метр сучасної американської літератури Філіп Рот (Philip Roth, 1933–2018) у романі “Змова проти Америки”, слідом за Діком, Спінрадом і Норденом, не боїться дратувати читача й переконливо показує, що популістські політичні проекти залишаються загрозою для всього сучасного світу, де панує масова культура. Фантасти, до речі, відразу визнали Рота “своїм”: роман отримав премію “The Sidewise Awards for Alternate History” (вручається за кращі тексти в жанрі альтернативної історії) і був у фіналі Меморіальної премії Джона Кемпбелла за кращий НФ роман. 2020 р. вийшов однойменний телевізійний міні-серіал Девіда Саймона на основі книги.

В альтернативній реальності роману точка біфуркації знову пов’язана з Рузвельтом (ФДР): він, який урятував країну після Депресії, але вже набриднув населенню за два терміни перебування в Білому домі, програє президентські

вибори 1940 р. улюбленцю мас Чарльзу Ліндбергу, героїчному пілоту, прихильнику ізоляціонізму, який робить ставку на політику миру та підписує Пакт про ненапад з Гітлером, закриваючи очі на страждання мільйонів європейців. У реальному житті Ліндберг, який першим без посадок перетнув Атлантичний океан на одномісному літаку в 1927 р., дійсно певний час симпатизував нацистам, яких уважав єдиними здатними знищити кривавий більшовицький режим, та виступав за ізоляціонізм США. Отже, альтернативна історія і для Діка, і для Нордена, і для Рота рухається за причинно-наслідковим зв'язком “немає ФДР – є ізоляціонізм + поразка перед Гітлером або співпраця з ним”. Приділяючи значну увагу саме постаті Рузвельта, письменники вочевидь відзначають роль особистості в історії, тобто важливість суб'єктивних чинників у розвитку історичних подій.

При цьому Рот, спираючись і на об'єктивні чинники того часу, змальовує цілком вірогідний сценарій національного падіння, яке, на щастя, не доходить до окупації країни та триває недовго, лише 2 роки (1940–1942), до таємничого зникнення під час польоту Ліндберга та дострокових виборів президента й повернення Рузвельта до влади.

Реальність роману “Змова проти Америки” передана завдяки єдиному фокалізатору – маленькому Філіпу, alter ego автора, хлопчику семи-дев'яти років із єврейської родини, яка мешкає разом з єдиновірцями у кварталі міста Ньюарк, штат Нью-Джерсі. На відміну від калейдоскопу реальностей Діка, Рот пропонує нам мікроскоп для вивчення вірусів свого суспільства, який дозволяє побачити, що певні об'єктивні чинники можливості антиутопічного сценарію (антисемітизм, небажання жертвувати своїм комфортом і втручатися в “європейську війну”, масова свідомість, якою легко маніпулювати) існували і в Америці його дитинства. Навіть коли Рот намагається показати панораму цього минулого, мікроскоп стає не калейдоскопом, а підзорною трубою, у фокусі уваги якої єдине болюче для автора питання – єврейське. Вічний страх погромів (“perpetual fear” [32, с. 1]), успадкований від європейських предків, і страх утратити Америку рівних можливостей, яка стала “землею обітованою” для вже

трьох поколінь родини Ротів (до створення держави Ізраїль США були єдиною країною, де єврейські іммігранти почували себе майже на рівних з іншим білим населенням), – магістральні для лінійного сюжету дещо автобіографічного роману, де нарація ведеться від першої особи. Філіп згадує: “Щоранку в школі я салютував американському прапору. Разом з однокласниками розучував пісні про те, яка у нас чудова країна. Я шанував всі національні свята і звичаї – феєрверк на День незалежності, індичка в День подяки, два матчі один за одним у День поминання. Америка була моєю батьківщиною.

А потім республіканці висунули Ліндберга – і все змінилося” [32, с. 4–5].

Дорослішання Філіпа та його страхи втратити свою “американську мрію” показані в умовах ніби непомітних, невідворотно повзучих, але радикальних змін у країні: “Ліндберг виявився першою з живих американських знаменитостей, кого я навчився ненавидіти, точнісінько як Рузвельт був першою знаменитістю, кого я навчився любити, – і таким чином його висунення в кандидати від республіканців і майбутній на Виборах-1940 поєдинок із Рузвельтом виявилися удвічі пофарбовані для мене в особисті тони: американський син американських батьків, учень в американській школі в одному з міст Америки, я вперше зрозумів – усе, що я досі сприймав як даність, опинилося під сумнівом і під загрозою” [32, с. 7].

Якщо для Діка або Нордена справжня Америка майже втрачена, то в альтернативній історії Рота майстерно передано, як крок за кроком ця країна втрачає себе, як відкриваються в суспільстві “вікна Овертона” і щось неприйнятне вчора вже не шокує сьогодні. Спочатку більшість американців обожнюють Ліндберга (“Лінді”) – втілення героїчного духу нації – потім Ліндберг на чолі комітету “Америка понад усе” вирішує взяти участь у президентських перегонах, і вся вулиця Саміт-авеню, де живуть Роти, із жахом стежить за новинами, знаючи про його контакти з нацистами, однак маси американців згодні з Ліндбергом, що Рузвельту та його друзям-ділкам вигідна війна, а США вона не потрібна, і навіть духовний єврейський лідер рабин Лайонел Бенгельсдорф підтримує Лінді. Бенгельсдорф утілює думки тієї частини

іммігрантів, які приймають концепцію Теодора Рузвельта про неприпустимість “подвійної лояльності”: “Кожен, хто стверджує, що він і американець, і ще хтось, не є американцем” [32, с. 34]. Для рабина та його прихильників, з-поміж яких – старший брат Філіпа Сенді та сестра матері Евелін, яка навіть згодом виходить заміж за Бенгельсдорфа, – розвиток американських ідеалів означає максимальне розчинення в “плавильному тиглі” націй, відмову від етнічної, расової, релігійної “обмеженості”. Можливо, саме в цій концепції “плавильного тигля” Рот бачить міну вповільненої дії, яку можуть використати прихильники тоталітаризму при бажанні отримати владу в його демократичній країні. І далі письменник показує, як ця міна діє: згодом популіст Ліндберг, який слухає поради Бенгельсдорфа, уже не дозволяє собі відвертих антисемітських висловів, а рабин роз’яснює народу в радіопередачах, що контакти пілота з нацистами були розвідувальною місією заради покращення військового потенціалу США, а найголовніше для країни – це мир за будь-яку ціну та життя “синів протестантських родин і синів католицьких родин, і синів єврейських родин” [32, с. 39]. Рабин ніби легітимізує (“робить кошерним”, за словами кузена Філіпа Елвіна [32, с. 40]) Ліндберга для великої кількості американців, і пілот із легкістю перемагає на виборах іншого Рузвельта, Франкліна Делано.

В очікуванні найгіршого хлопчик бачить символічний кошмар, у якому на 12 марках серії “Джордж Вашингтон” замість першого президента США – Гітлер, а на 10 марках серії “Національні парки” “прямо поверх гір, лісів, річок, гірських піків, гейзерів, кратерів, скелястих берегів, темно-синіх вод і пінистих водоспадів, поверх усього, що вважалося в Америці самим синім, найзеленішим, найбілішим, а тому потребувало невсипущого захисту, тепер була надрукована чорна свастика” [32, с. 51–52].

На щастя, кошмар Філіпа не стає реальністю – ані в нашому світі, ані у світі роману. Проте протягом двох років правління Ліндберга народна любов та підтримка його дій зростають, іде в тінь Рузвельт, замовкають опозиційні газети та радіопередачі, США солідарні з нацистами на міжнародній арені, підтримуючи ембарго на постачання зброї для знесилених Британії та СРСР, які

борються з Гітлером... З'являються спроби розпорошити по країні єврейське населення за допомогою добровільної трудової програми "З простим народом" (міських підлітків єврейського походження агітують працювати 8 тижнів на фермах у глибинці, і багатьом з учасників програми, зокрема брату Філіпа Сенді, вона до вподоби), а згодом – урядової програми переселення всіма родинами 4,5 мільйонів міських євреїв у глибинку "Гомстед-42" (агітація у стилі міфології фронтиру фактично спрямована на створення нової смуги осілості). Письменник майстерно передає, як важко опиратися пропаганді, як меншість пристосовується до більшості, як заспокоюються (адже до погромів та концтаборів справа не дійшла) та приймають нові правила життя майже всі євреї з оточення Ротів, як елементарно з героя війни можна зробити зайву людину та персону нон грата в очах суспільства. Болючий приклад такої трансформації – доля кузена Елвіна, пристрасного антифашиста, який вирушає в Європу воювати добровольцем, у першому ж бою втрачає ногу та повертається майже нікому не потрібною, розчарованою, зламаною людиною, за якою стежить ФБР і ніхто, крім бандитів, не бере на роботу.

Непорушними скелями, які не піддаються масовому зомбуванню, для Філіпа залишаються його батьки Герман та Бесс, з великою любов'ю, розумінням та повагою змальовані з власних батьків письменника, вихідців з України, та журналіст Волтер Вінчелл, запеклий борець із новим режимом і згодом кандидат в президенти, вбивство якого стає каталізатором кінця цього режиму, після чого до влади знову повертається обраний на дострокових виборах Рузвельт, та історія США з 1942 р. плине у відомому нам руслі. Утім, письменник до останніх сторінок роману зберігає свою гру на півтонах, залишаючи відкритими болючі питання: Чи дійсно все це було "змовою проти Америки" з боку нацистів, які викрали сина Ліндберга та шантажували політика? Зникнення Ліндберга – це нещасний випадок, самогубство, втеча чи щось інше? Чи дійшло б у США до погромів та загибелі ста двадцяти двох людей, якби єврей Вінчелл не розпочав свою передвиборчу агітацію по країні з нищівною критикою улюбленця американців Лінді? Злим чи добрим генієм для євреїв був рабин Бенгельсдорф,

який співпрацював з урядом Ліндберга? Адже, з одного боку, він допомагав реалізовувати програми маргіналізації або асиміляції одновірців, але, з іншого, саме його моральний вплив на родину Ліндбергів, можливо, утримував президента від “остаточного вирішення єврейського питання”, як вимагали нацисти. Наприкінці твору Рот надає “справжній літопис життя ключових персонажів” [32, с. 363], доводячи, що його ретропрогноз має право на існування, позаяк відповідає реальним політичним поглядам та вчинкам описаних у романі історичних постатей. Однак, як показує автор, навіть у найгіршому випадку втрата демократичного курсу його країною може бути лише недовгим небезпечним віражем. Письменник зворушливо описує мужність своїх батьків і брата, які рятують хлопчика Селдона, колишнього сусіда, вивезеного у глибинку, де його мати вбивають; своїх сусідів – євреїв, італійців, які пліч-о-пліч захищають їхній квартал від погромів; усіх “людей доброї волі”, для яких поховання Вінчелла стає сигналом до початку боротьби з режимом. Цей роман – зізнання сімдесятирічного автора в любові до Америки – країни, де успішний антисемітський, тоталітарний чи фашистський сценарій є неможливим. Письменник ніби прокидається після кошмару, з полегшенням усвідомлюючи, що “американській мрії” поки що нічого не загрожує.

2.1.6. Висновки і перспективи

Насамкінець зробимо висновки на основі проведеного аналізу творів. На нашу думку, художнє полотно цих ретропрогнозів, що охоплює більше шістдесяти років, створює цікавий дискурс, який обертається навколо основних концептів: ідеологія, масова свідомість, пропаганда, надлюдина, мрія, реальність, ідеалізм, матеріалізм, поразка, перемога, успіх, сила, слабкість, свобода, рівність, демократія, тоталітаризм, прогрес, регрес, нацизм, антисемітизм, расизм, ксенофобія тощо – і цей дискурс залучає проблему “американської мрії” не меншою мірою, ніж засудження тоталітарної системи.

Автори обраних творів ніби знов і знов беруть під сумнів твердження, винесене Сінклером Люїсом у заголовок його роману-футурології 1935 р.: “У нас це неможливо” (*It Can't Happen Here*). Жоден із них не є прихильником

нацистської ідеології: вони деконструюють офіційну історію США часів Другої світової війни, аби вказати на потенційно слабкі місця своєї держави або відродити віру в її особливу місію.

У жанровому плані всі ці твори належать до гуманітарної наукової фантастики й представляють альтернативну історію з елементами антиутопії. Крім того, у повісті Корнבלата “Дві долі” та кінострічці Корнвелла “Філадельфійський експеримент 2” наявні риси хроноопери, у романі Діка “Людина у високому замку” та телесеріалі Спотніца за його мотивами – поліфонії, у новелі Бестера “Переплутані дроти” – мелодрами, у романі Спінрада “Залізна мрія” – сатири та пародії, у романі Нордена “Остаточне вирішення” – детективу, у романі Рота “Змова проти Америки” – автобіографії. Умовно-реалістичними можна назвати лише оповідання Тьортлдава “Останній параграф” і роман Рота “Змова проти Америки”. В інших творах – суто фантастичних – присутній мотив паралельних реальностей.

Сюжет творів переважно лінійний (у Діка – багатолінійний) – це дозволяє авторам тримати читача або глядача в напрузі, приводити їх до певних моральних уроків разом із героями, створювати ефект плину часу у вигаданій реальності, надаючи їй вірогідності. “Дві долі” Корнבלата побудовані за принципом кільцевої подорожі героя, за Дж. Кемпбеллом, а написаний нібито Гітлером “Вождь під свастикою” (роман у романі “Залізна мрія” Спінрада) – це пародія на подібні кліше у фантастиці. Найбільш постмодерні твори з розглянутих – “Залізна мрія” та “Людина у високому замку” – мають складнішу рамкову та багаторівневу структуру (книга у книзі = світ у світі). У жодному з творів немає такої композиційно-мовленнєвої форми, як “всезнаючий автор” (the omniscient author), адже ця точка зору дещо нав’язує читачеві певні погляди, позбавляє сумнівів і міркувань. Більшість авторів пропонують розповідь від “обмеженої третьої особи” (the third person limited) – це дозволяє їм, зберігаючи інтригу, показати глобальне (історію) через локальне (події в житті окремої людини) – у поліфонічному романі Діка навіть сім таких фокалізаторів. Лише в оповіданні Бестера та романах Нордена й Рота оповідь ведеться від першої особи

(I-narration), створюючи ефект максимальної співучасті для читача – якщо для Бестера це засіб заглиблення в любовні переживання героя, то для Нордена та Рота, на наш погляд, – це спосіб сповіді свідків і співучасників трагічних подій.

За винятком Спінрада, Тьортлдава та Рота, автори наважуються на показ окупації США країнами “осі”. Альтернативне тло подій (успіх тоталітарного нацистського проєкту в США) більш детально й художньо змальовано Діком, Норденом і Ротом, проте картина Діка та Нордена (втрата національної гідності) більш трагічна, ніж у Рота, який показує “повзучий” наступ нацистської системи та тимчасове відхилення від правильного курсу своєю країною, що не призводить до втрати незалежності. Саме цим авторам вдається створити переконливу картину можливого занепаду гуманістичного та демократичного проєктів: їхні романи вельми діалектичні, насичені грою на півтонах, тоді як в інших творах підсилено “чорно-білі” контрасти та відсутній притаманний цим книгам показ непомітності й буденності зла для тих, хто знаходиться в поле дії пропаганди.

Величезним досягненням цих трьох авторів і, відповідно, вдалим попередженням читачам, є показ “м’якого варіанту” руйнації демократичних інституцій та національних ідеалів. Цей альтернативний варіант, з одного боку, морально важко сприймати патріотичним читачам із чіткою системою цінностей (Де масовий опір німцям чи японцям? Чому новому режиму опираються лише одиниці? Де герої-підпільники? Де партизанський рух? Де мільйонні демонстрації проти загарбників або злочинів нацистів?), але, з іншого боку, і Дік, і Норден, і Рот змальовують відверто чесну картину, як легко маніпулювати економічно нестабільним, неоднорідним у культурному, етнічному, расовому, релігійному планах суспільством із масовою свідомістю, граючи на його суперечностях і інстинктах, як тихо й непомітно воно втрачає імунітет проти фашизму, антисемітизму та ксенофобії, як свої зраджують своїх, національну гідність і честь, як більшість спокійно пристосовується до принципів нових хазяїв.

У всіх творах (крім найбільш провокативної “Залізної мрії” Спінрада) експліцитно – через поведінку головного героя або групи героїв – виражено поняття “історичної норми” або намагання повернення історії Другої світової війни (і, відповідно, післявоєнного світу) в “нормальне” русло. Однак, поняття норми дещо варіюється в різних авторів, зокрема у зв’язку з ідеологією й соціально-політичною ситуацією в США протягом другої половини ХХ ст. Більшість вивчених творів написана за часів холодної війни, яка тривала в 1947–1991 рр., тому, вочевидь, у авторів домінує західний підхід в оцінках внеску союзників до перемоги в Другій світовій війні, де роль СРСР відходить на задній план, а події на Східному фронті майже ігноруються (особливо в романі Діка “Людина у високому замку”). Роль Японії – основного супротивника США в ході військових дій Другої світової війни – теж змінюється: японці обов’язково присутні у творах 1950–1970-х рр., причому з плином часу їхні образи стають все більш привабливими на тлі німців, але далі – ніби виносяться за дужки, і більш діалектичний японський мілітаристський конструкт витісняється більш негативним німецьким нацистським.

Крім того, у такому мисленнєвому експерименті часто наявні спроби виправдання неоднозначних вчинків американського уряду, передусім застосування ядерної зброї Сполученими Штатами проти Японії (“Дві долі” Корнבלата). Мотив атомної зброї як запоруки подальшого існування державності США, а отже, і “американської мрії” (в кого бомба, тобто сила, той і виграє), простежується в усіх творах, крім “Змови проти Америки” Рота, де дія закінчується в 1942 р., до винайдення ядерної зброї, та “Останнього параграфу” Тьортлдава, де, однак, основна ідея – переможе не найкращий, а найсильніший.

Саме із застосуванням атомної зброї іншими, не американцями, пов’язана точка біфуркації, тобто відхилення від нормального ходу подій, у новелі Бестера “Переплутані дроти” та кінострічці Корнвелла “Філадельфійський експеримент 2”. У творах Діка, Нордена, Рота й телесеріалі Спотніца ключовий момент, який призвів до поразки США в альтернативній реальності, – суб’єктивний чинник: вихід із політичної гри Франкліна Рузвельта, без якого ізоляціонізм США та

національна деградація стали можливими. Вихід із гри Гітлера та заміна його, наприклад, Геббельсом чи Гейдріхом, у творах не має такого ж доленосного значення (крім, можливо, роману Спінрада): нацизм розглядається як об'єктивно потужна сила ХХ століття, яку треба приборкати.

Утім, майже всі автори, крім критиків “гітлерівської хвилі” 1970-х рр. Спінрада та Нордена, є апологетами “американської мрії”, які не сумніваються в здатності своєї країни, рано чи пізно, подолати нацизм чи іншу тоталітарну ідеологію. Саме ці два письменники сміливо привертають увагу до патологічної сексуальної сутності прихильників тоталітаризму. Якщо Норден жорстко критикує масове споживацьке суспільство, то Спінрад цілком деконструє та пародіює міфи, на яких воно тримається – і кемпбеллівський міф героя, і мачізм, і мілітаризм, і героїчну фантастику, і віру в супермена, і страхи співвітчизників часів холодної війни, і навіть “американську мрію”, позаяк у його країні рівних можливостей сам Гітлер зумів стати популярним, шанованим та успішним. Культ сили й успіху, відсутність сумнівів у своїй правоті, поділ на “правильних” і “неправильних” – ось підводне каміння будь-якої міфології, позаяк вимагають досягнення мети (мрії) будь-якими засобами, і Спінрад мужньо показує читачеві його відображення в кривому дзеркалі, де стираються межі між американським суперменом та арійською надлюдиною. Основне протиріччя “американської мрії” – конфлікт ідеального, духовного (свобода, рівність, демократія) та матеріального (прагнення до соціального та фінансового успіху, часто – будь-якою ціною) несе потенційну небезпеку поразки незалежності, адже вдалу кар'єру можна зробити і при нацистах (образ Джона Сміта з телесеріалу “Людина у високому замку” та ін.).

Отже, імпульсом написання вивчених творів та зняття кінострічок стало побоювання їхніх авторів утратити “американську мрію” та демократичні інституції, а основним методом порятунку цієї мрії письменники, сценаристи й режисери роблять доведення від супротивного: показуючи глобальну історію через локальну, вони поступово розвінчують тоталітарні проекти, які не приносять щастя навіть переможцям, хоча спочатку можуть виглядати вельми

привабливо, адже спираються на кращі міфи та очікування, якими живе масове суспільство. У цих книгах і меншою мірою – у кінострічках – вказано на підводне каміння та міни вповільненої дії для сучасного світу, зокрема масову свідомість, якою легко маніпулювати, відсутність критичного мислення в більшості населення, споживацтво, домінування матеріалізму над ідеалізмом, популізм, гонитву за успіхом будь-якою ціною, байдужість до інших та любов до комфорту, антисемітизм, расизм, ксенофобію тощо. Ф. Рот додає до списку небезпек для США надмірне захоплення концепцією “плавильного тигля”, бо від тотальної американізації до уніфікації – лише один крок. Це для авторів – об’єктивні чинники можливості реалізації тоталітарного сценарію навіть у демократичній країні, передусім за умови економічної кризи та нестабільності.

Проте жанр альтернативної антиутопічної історії навчає нас не боятися дивитися в очі темряві або у свої власні – у дзеркалі. Поки залишається хоча б один – або католицький пастор Френсіс Коннор, або єврейський батько Герман Рот, або кожен із нас, здатний упізнати вовків і в овечій шкірі й залишитися самостійно мислячою людиною навіть в епіцентрі пропаганди, – темрява не може взяти верх над світлом факелу статуї Свободи.

У подальшому вважаємо перспективним залучити до порівняння інші твори цього жанру в США на тему перемоги країн “осі” – романи Бреда Ліневівера “Місяць із криги” (*Moon of Ice*, 1988), Лео Рутмана “Зіткнення орлів” (*Clash of Eagles*, 1990), Гаррі Тьортлдава “Перед ворогами моїми” (*In the Presence of My Enemies*, 2003) тощо й детальніше простежити в діахронії взаємозв’язок між цими творами та ідеологією й соціально-політичною ситуацією в США.

2.1.7. Список літератури

1. Дерріда Ж. Письмо та відмінність / пер. з фр. В. Шовкун. К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. 600 с.
2. Козлов А.С. Мифологическое направление в литературоведении США. М.: Высшая школа, 1984. 174 с.
3. Криницкая Н. И. Проблема реальности в романе Филипа К. Дика “Человек в высоком замке”. Материалы XXXIV Международной конференции ОИКС

- “Отображение истории в культуре США” (Москва, 12–17 декабря 2008 г.). М.: МГУ, 2010. С. 225–234.
4. Криницька Н. І. Альтернативна історія США в романах Філіпа Діка «Людина у високому замку» (1962) та Філіпа Рота «Змова проти Америки» (2004). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2019. Вип. 83. С. 88–97.
  5. Криницька Н.І. «Залізна мрія» Нормана Спінрада в контексті деміфологізації «американської мрії». *Філологія: сучасний погляд на вивчення актуальних проблем: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 19–20 лютого 2021 р.* Запоріжжя: ЗНУ, 2021. С. 67–70.
  6. Криницька Н.І. Моделювання території США авторами альтернативної історії у випадку перемоги країн «осі» в Другій світовій війні. *Сучасні літературознавчі студії*. К.: КНЛУ, 2020. Вип. 17. С. 47–55.
  7. Криницька Н. І. Онтологічні моделі в романі Філіпа К. Діка “Людина у високому замку” (The Ontological Models in Philip K. Dick’s Novel *The Man in the High Castle*). *Аспекти дослідження іноземних мов і лінгвометодичні основи викладання: збірник статей*. Вип. 17. Полтава, 2016. С. 28–32.
  8. Латов Ю. В. Ретропрогнозирование (контрфактическая история) как разновидность исследований PATH DEPENDENCE и QWERTY-эффектов. “20 лет исследования QWERTY-эффектов и зависимости от предшествующего развития”: интернет-конференция (15.04.05–5.06.05). URL: <http://ecsocman.hse.ru/text/16213312/> (дата звернення: 14.09.2022).
  9. Майноуг К. Анатомія націоналізму. *Націоналізм: теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера : антологія* / Наук. т-во ім. В. Липинського; упоряд.: О. Проценко, В. Лісовий; [пер.: Ю. Бадзьо та ін.]. 3-тє вид. К. : Простір : Смолоскип, 2010. С. 119–155.
  10. Новохатский Д.В. Англо-американские альтернативно-исторические романы о Второй мировой войне: общая характеристика. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія “Літературознавство”*. 2013. Том 2, № 2–74. С. 97–107.

11. Петрухина М.А. “Американская мечта” в контексте современной литературы США / *Американский характер*. М. : Наука, 1995. Т. I. Система взглядов колониального периода (1620–1800). С. 73–86.
12. Фуко М. Археологія знання / Пер. з фр. В. Шовкун. К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2003. 326 с.
13. Шебуренкова Т.В. Поетика національного міфу в романній творчості Пола Остера : дис. ... к-та філол. наук : 10.01.04 / Київ. нац. лінгв. ун-т. Київ, 2015. 234 с.
14. Adams J. *The Epic of America*. Boston, 1932. 415 p.
15. Bester A. *Out of This World. Redemolished* / Ed. Richard Raucci. Ibooks, 2000. P. 259–272.
16. Boorstin D.J. *The image or what had happened to the American dream*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1961. 315 p.
17. Carpenter F.I. *American literature and the dream*. N.Y.: Philosophical library, inc., 1955. 220 p.
18. Chenoweth L. *The American Dream of Success*. Massachusetts, 1974. 237 p.
19. Cohen D. *Chasing the red, white, and blue : a journey in Tocqueville’s footsteps the rough contemporary America*. N. Y.: Picador, 2001. 320 p.
20. Cullen J. *The American dream : a short history of an idea that shaped a nation*. New York: Oxford university press, 1962. 212 p.
21. Dick Ph. K. *The Man in the High Castle*. NY: Vintage, 1992. 259 p.
22. Hellekson K. *Alternate history. The Routledge Companion to Science Fiction* / Mark Bould, Andrew M. Butler, Adam Roberts, Sherryl Vint, eds. London: Routledge, 2009. P. 453–457.
23. Holbrook S.H. *Dreamers of the American Dream*. N.Y. : Doubleday & Company, Inc., Garden City, 1957. 369 p.
24. Jacobi Carl. *Themes: Hitler Wins. The Encyclopedia of Science Fiction: Third Edition* / John Clute, David Langford, Peter Nicholls and Graham Sleight, editors. London, 2011 (online: revisions and additions added regularly). URL: http://www.sf-encyclopedia.com/entry/hitler_wins (Last accessed: 31.10.2022).

25. Kornbluth C. Two Dooms. *One Lamp: Alternate History Stories from the Magazine of Fantasy & Science Fiction* / Gordon Van Gelder, ed. New York: Four Walls, Eight Windows, 2003. P. 1–58.
26. Le Guin U. On Norman Spinrad's *The Iron Dream*. *Science Fiction Studies*. 1973. #1. Vol 1, Part 1. URL: <https://www.depauw.edu/sfs/backissues/1/leguin1art.htm> (Last accessed: 31.10.2022).
27. The Man in the High Castle. TV Series (2015–2019). Amazon Studios. Produced by Ridley Scott and Frank Spotnitz. URL: https://www.imdb.com/title/tt1740299/?ref=nr_sr_1 (Last accessed: 30.12.2022).
28. Morley C. Memories of the Lindbergh Administration: Plotting, Genre, and the Splitting of the Self in *The Plot Against America*. *Philip Roth Studies*. 2008. Vol. 4, Issue 2. P. 137–152.
29. Norden E. *The Ultimate Solution*. New York: Warner paperback library, 1973. 142 p.
30. Philadelphia Experiment II. Full Movie (1993). Trimark Pictures. Dir. Stephen Cornwell. URL: <http://m4uhd.net/watch-movie-y6f8-philadelphia-experiment-ii-1993-online-free-m4ufree.html> (Last accessed: 31.10.2022).
31. Rosenfeld G. D. *The World Hitler Never Made: Alternate History and the Memory of Nazism*. New York : Cambridge University Press, 2005. 524 p.
32. Roth Ph. *The Plot Against America*. Boston: Houghton, 2004. 391 p.
33. Spinrad N. *The Iron Dream*. Boston : Gregg Press, 1977. 255 p.
34. *This land is our land : The American Dream* / Editors Sanders Breuer S. New York : Scholastic Book Services, 1974. 160 p.
35. Turtledove H. The Last Article. *One Lamp: Alternate History Stories from the Magazine of Fantasy & Science Fiction* / Gordon Van Gelder, ed. New York : Four Walls, Eight Windows, 2003. P. 275–312.
36. Vaidman L. Many-Worlds Interpretation of Quantum Mechanics. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/qm-manyworlds/> (Last accessed: 31.10.2022).

Анотація

Одним із елементів національної міфології США є перемога в Другій світовій війні та неминучість поразки країн “осі”, тобто нацистського блоку. Утім, зворотнім боком цієї національної гордості є підсвідомий страх утрати демократичних інституцій та “американської мрії”. Своєрідним “краш-тестом” міцності американської державності стає альтернативна історія (піджанр наукової фантастики), яка вивчає закономірність чи випадковість подій минулого.

У підрозділі вивчаються дистопічні експерименти поразки союзників і навіть окупації США Німеччиною та Японією, враховуючи «підводне каміння» демократії, роль пропаганди та вади масового суспільства. Ретропрогноз здійснюється на основі таких творів: повість Сіріла Корнבלата “Дві долі” (“Two Dooms”, 1958), роман Філіпа Кіндред Діка “Людина у високому замку” (The Man in the High Castle, 1962) та однойменний телесеріал Френка Спотніца за його мотивами (2015–2019), новела Альфреда Бестера “Переплутані дроти” / “Не з цього світу” (“Out of This World”, 1964), романи Нормана Спінрада “Залізна мрія” (The Iron Dream, 1972) та Еріка Нордена “Остаточне вирішення” (The Ultimate Solution, 1973), оповідання Гаррі Тьортлдава “Останній параграф” (“The Last Article”, 1988), кінострічка Стівена Корнвелла “Філадельфійський експеримент 2” (Philadelphia Experiment 2, 1993) і роман Філіпа Рота “Змова проти Америки” (The Plot Against America, 2004). У центрі уваги – проблема збереження американської ідентичності в умовах перетворення країни на колонію, здатність пересічного американця до опору завойовникам чи, навпаки, колаборації та пристосування.

2.2. Стороха Б.В. НІМЕЦЬКИЙ КОЛОНІАЛЬНИЙ РОМАН ЧАСІВ ТРЕТЬОГО РАЙХУ

Ключові слова: колоніалізм, ідеологічний роман, історія, Африка, жанрова література

За нетривалий період колонізаторських змагань, коли Німеччина часів Вільгельма II спробувала перекинути містки до володінь за морем (Африка) та океанами (Китай, тихоокеанський регіон) і закріпилася на кількох незначних за розмірами територіях, як метрополія вона встигла витворити інфраструктуру і організувати життя за виглядом і подобою тих, що були прийняті в материнській материковій державі. Крістіан Крахт у романі «Імперіум» іронічно говорить про цю імітативну діяльність колоніальних земель, що наслідували імперські зразки, виражаючи не тільки мавпування, але і певною мірою фізичну апріорну неможливість мислення себе-німцями інакше, ніж це було прийнято в метрополії: *«Провінційність у Рабаулі була в рази вираженішою, ніж у Берліні, він міг, отже, з таким само успіхом рушати не сюди, а до Каннітатта або Букстегуде. І там були б такі самі матрони, котрі схилились би до нього у своїх пожовклих під пахвами і роздутих супроти моди сукнях, а з їхніх глибоких декольте, обшитих ришельє з Мадейри, випинались би перезрілі бюсти, схожі на дріжджове тісто, бокали цукристого лікеру в долонях, численні каблучки, йому б робили такі самі двозначні зауваження стосовно майстерності його пальців, — тільки тут було набагато спекотніше та все ще більше позбавлене смаку.»* [2, с. 105] Порівняно з колоніями інших країн (перш за все Великобританії) помітно, наскільки німецький колоніальний порядок слідував «букві закону», не дозволяючи коливань у тлумаченнях і притримуючись стандартизованого зразку. *«Закон про час у Німецькій імперії, затверджений у Берліні більш ніж десятиліття тому та цілком продумано впроваджений 1-го квітня незадовго до зламу століть, дбав про те, щоб усі німецькі підлеглі Його величності імператора на території всієї вітчизни бачили на годинниках однаковий час.»* [2, с. 62], вказує Крахт у романі, універсалізуючи подобу і подібність колоній центру за допомогою концепції часу і розчиняючи в ньому самореалізацію колоніальної індивідуальності – дія, протилежна тому, що відбувалося в колоніальних землях інших держав (достатньо простежити ці «відхилення» на прикладі роману Габріель Віткоп «Білі раджі»: *«Поскольку барамские кайяны совершали частые набеги на племена, часть из которых зависела от раджа,*

Чарльз усмотрел в этом повод для разведывательных экспедиций. Прежде чем продолжить переговоры, он хотел самостоятельно выяснить, каким образом можно, избегая бурных культурных конфликтов и подрывных брожений, включить Барам в территорию раджа. Чарльз не искал приключений и даже не стремился остаться в истории: он просто хотел навести порядок в Бараме и приобрести его относительно законным путем, дабы превратить в мирную, процветающую, открытую для торговли область. Вполне естественное желание.» [1, с. 234]).

Після закінчення Першої світової війни та підписання Версальського договору, внаслідок чого Німеччина втратила свої колонії і залишилася в межах своєї європейської території, настрої до оволодіння чужими землями спочатку зберігалися в межах Ваймарської республіки на рівні текстуальних мілітаристських фантазій (ключовим втіленням чого став роман М.Р. Гессе «Партенау»), після 1933 року активізувавшись із новою силою. Ідеологія нацистської Німеччини розглядала оволодіння іншими землями як логічну базу і передумову для розширення держави, що стосувалося не лише європейських сусідів, а і віддалених територій, перш за все в Африці та Тихому океані.

Однією з найбільш поширених формул, якою виражалася колонізаційна потреба Німеччини, стала назва роману Ганса Грімма «Народ без простору» (Volk ohne Raum), що з'явився 1926 року і до 1945 був розпроданий накладом більше 500000 примірників (не враховуючи те, що заплановане 1944 року півмільйонне видання для «організації Тодт» так і не з'явилося). Від Ваймарської республіки Німеччина Третього Райху успадковує цю формулу, конкретизуючись в тезах Ріхарда Вальтера Дарре, райхсміністра продовольства, надалі, до 1939 і подальших років, перетворюючи це на програму дій.

Роман Ганса Грімма, розповідаючи про долю Корнеліуса Фріботта, німця, що шукав свого «життєвого простору» спочатку в Німеччині, а потім у Південній Африці і потім знову на батьківщині, де помирає внаслідок замаху на вбивство, розташований між синонімічними йому текстами «Йорн Уль» (1901) Густава Френзена (на що вказував у своїй рецензії Курт Тухольський) та «Горст

Вессель» (1932) Ганса Гайнца Еверса. Набагато більш значним став вплив концепції «народу без простору» на авторів Третього Райху, що конструювали свої історії колонізації віддалених територій уже під безпосереднім ідеологічним впливом ідеї розширення нацистських володінь.

Одним із таких романів, популярних у гітлерівській Німеччині, стала книга «Калунга» (1939) Губерта Коервера, автора кількох книг на колоніальні теми та активного колонізатора-інтелектуала (наприклад, взірці його бачення колоніального майбутнього Райху можна побачити у «Ювілейних тезах конференції Імперського колоніального союзу 16 – 18 травня 1939 року»). Відштовхуючись від образу Калунги, першопредка, зафіксованого у теоретичній праці Германа Бауманна «Давнина і творіння людини в міфах африканських народів» (1936), Коервер оповідає історію німця-плантатора, котрий після втрати своїх володінь в Тихому океані внаслідок Версальського договору, прибуває в Анголу, щоб заснувати нову плантацію і стає своєрідним «родоначальником» нової колонії в новому «життєвому просторі». Вибудований на межі життєпису, пригодницького роману, роману виховання і дидактизованого тексту для шкільного підручника, текст Коервера віддає шану роману Ганса Грімма, здійснюючи повторну ілюзорну і (в просторі тексту) абсолютну – колонізацію та здобуття «простору для народу».

Конструювання ідилічного топосу колонізації простежується в романі від початку до кінця: прибуття Герхарда Голькена до Анголи починається як романтична подорож пасіонарія, що мандрує в пошуку містичного зв'язку між землею і бажанням злитися з нею, котрий має запалити його серце у ту мить, коли буде знайдено тоді, коли виникне саме «та» земля, що йому рокована долею. Знайшовши територію, котра знаходиться далеко від торованих шляхів та інших колонізаторських володінь, герой починає поступову розбудову свого господарства, керуючись прагматичним німецьким розумом та повагою до формальних приписів місця і часу. Оскільки Ангола, на території якої відбуваються події, знаходилася під португальським протекторатом, герой проходить обов'язкові кола бюрократичного не-пекла, отримуючи дозвіл на

здійснення господарської діяльності. Стосунки з владними інстанціями постають як сута розвага, оскільки герой має навколо себе ауру «справжності» і покликання до того, щоб працювати на землі – і це відчують всі герої навколо нього. Він викликає повагу своїм прагненням працювати, а також дотриманням високих вимог у спілкуванні з іншими, виявляючи повагу та мудрість як із португальськими чиновниками, так і з чорношкірими аборигенами, котрих із легкістю винаймає для роботи.

Виснажлива праця з обробки землі, картографування – особливий момент «освоєння» землі як складання її образу і привласнення на символічному рівні, вдається героєві з легкістю, оскільки його підтримує думка про родину, що залишилася в Німеччині і з нетерпінням чекає на можливість знову з'єднатися з главою сімейства (портрет ідеальної родини формують згадки про дружину, першу доньку, другого сина і ще двох менших дівчат).

Своєрідне «вростання» починає відчуватися тоді, коли роман розповідає, як посеред виснажливої праці на перспективу розбудови кавової плантації герой знаходить час для подорожі прилеглими територіями, протягом якої знайомиться зі своїми сусідами, вже давно присутніми на цих землях німецькими плантаторами, один із яких радить своєму молодому помічникові, котрий плекає надію сам колись стати таким само плантатором, вирушити на службу до Голькена, адже саме так, беручи участь в роботі від самих початків на землі, він може отримати безцінний досвід «партнерства із землею», знатиме усі вигоди і всі ризики плантаторської долі. І після коротких вагань Ганс Раш (німецьке «раш», швидко, вирішує зі швидкістю його подальшу долю) приймає запрошення і стає вірним помічником і невтомним працівником у Голькена (отримуючи у подарунок від нього через якийсь час книгу Ганса Грімма «Народ без простору»).

Тривалий підготовчий етап на плантації врешті завершений – і Геррхард Голькен шле листа до дружини в Німеччину, закликаючи її до себе. Зустріч родини виглядає як омріяна казка, після якої повинна настати епоха процвітання плантації Кітембе. Констеяція персонажів виглядає максимально прозоро і

завершено: три покоління великої умовної родини (минуле – Голькен і його дружина, за якими стоїть історія колоніальної роботи в Тихому океані; сучасність – Ганс Раш, син Герхарда Гюнтер і донька Герта (котра, зрозуміло, стане дружиною Ганса); майбутнє – дві молодші доньки Герхарда, тобто – дівчата, чий «посаг» у вигляді землі, залучить нову чоловічу кров у сімейство Голькен, сприяючи розширенню території) стають основою того, що стане майбутньою колонією в «новому світі».

Роман не обминає потребу умовної драматизації, хоча й просперитивний тон розповіді не передбачає великої трагедії, працюючи майже на всіх рівнях засобами гармонізації. На певному етапі Герхард Голькен опиняється в лещатах фінансового зубожіння, коли сподівання на врожай не виправдовуються, а борги і фінансові зобов'язання (перед білими і чорношкірими) накопичуються. Герой не відмовляється від того, що він як «патрон» (таке називання практикують всі чорношкірі, що працюють на його плантації) зобов'язаний бути для всіх навколо себе Herr und Gebieter, як би важко це не було. Послідовно йому дають у борг усі – і сусіди-плантатори, і Ганс Раш, однак ситуація не виправляється і одного дня на порозі будинку Голькена з'являється делегація великої англійської корпорації, котра планує скупити території (у тому числі і ту, яку орендує Голькен) і перетворити мале господарство на велику промислову імперію.

Герой не хоче відмовлятися від вже здійсненого, проте на нього послідовно падають удари: з Німеччини він вже не може отримувати від свого банкіра тих грошей, на які він розраховував; син Гюнтер, який під час сафари заразився чорноводною лихоманкою, потребує лікування і коштів на утримання, і його відправляють на батьківщину, хоч його серце і приросло до Кітембе; борги і безперспективність майбутнього душать його – він майже готовий здатися, однак тут на допомогу приходить Ганс Раш і розкриває йому своє «відкриття»: під час сафари з Гюнтером та Гертою він побачив за високими горами Кітембе (а «Кітембе» означає, як зазначено на початку роману, *«безкінечність, обшир, безмежжя»* [3, с.10]) землю, придатну для обробки і розбудови великої плантації. Високогір'я має велику перевагу: там є всі умови для продуктивної

праці і багатих врожаїв, крім того – це земля, котру ще ніхто не прагнув підкорити і, відповідно, не прагне перекупити. Вирішення долі героя і його родини – це вже справа не прагматики, а символу: там, де відкривається перспектива безмежного «простору для народу», там може реалізуватися творчий німецький дух. І Голькен зважується на продаж Кітембе, перебираючись із родиною і Гансом Рашем за стіну гір, у новий ще не колонізований світ – у землі Калунги. Те, що дало назву роману, з'являється лише наприкінці книги як вектор, що скеровує сили, наміри і прагнення – у те, що знаходиться за стіною гір, у безмежжі.

У фіналі книги поступово сходяться кілька ліній: Голькен засновує нову плантацію. Ганс Раш починає працювати на сусідній з нею, на яку він також оформлює документи, своїми руками зводить будинок, куди планує привести Герту як дружину; Гюнтер, що пройшов лікування і реабілітацію, повертається до Анголи, з якою не уявляє розлуки, сприймаючи Африку за свою батьківщину – у супроводі ще одного німця, котрий також іде за покликом безмежної землі.

Оптимістичний фінал, вибудований у романі, отримує додаткову «прикрасу» у вигляді троїстої події: перше – Герхард Голькен через інших плантаторів знайомиться з новим політичним рухом, що з'явився в Німеччині і обіцяє установаження загального миру для всіх німців, на чолі цього руху стоїть полум'яний очільник, той, хто здатен «повести за собою» (прозорість німецької мови не залишає простору для здогадок – Адольф Гітлер). Друге – це поширення слави про німецькі плантації в Африці і прибуття різноманітних відвідувачів, у числі яких – журналіст Ервін Гольц, під час розмови з яким Для Голькена остаточно формується сенс його перебування в Африці – через недолугість журналіста-словоблуда. *«Сенс подорожей і дослідження великою мірою полягає в тому, щоб пізнати глибини душі самої землі та цінність праці, що тут докладається»* [3, с. 208]. Третє – герой помирає, його смерть більш за все нагадує успіння. *«Ти пішов від нас, Герхард Голькен, у найвищу мить свого життя і твоїх діянь. Коли ти стояв на захисті свого творіння від сил природи, прийшла до тебе смерть, щоб скласти компанію, і забрала тебе від нас. Ти зі*

своїм досвідом був для нас взірцем старанності і уміння. Німецьким чоловіком був ти тут, у чужій землі, і саме тут, у чужій землі, створив ти витвір німецького духу. І навіть якщо ти зараз вже не серед нас і не допоможеш своєю порадою, лишиється все ж твоя праця, твої діти продовжуватимуть її далі – в ній не будеш ти мертвим, Герхард Голькен, а завжди – живим.» [3, с. 215].

Література

1. Виткоп Г. Белые раджи. Перевод с французского Валерия Нугатова. Санкт-Петербург : Kolonna Publications, 2012. 337 с.
2. Крахт К. Імперіум. Пер. з нім. Б.Стороха. Чернівці : Книги 21, 2018. 160 с.
Koerver G. Kalunga. Ein Kolonialroman. Berlin : G. Westermann, 1940. 215 S.

Анотація

У статті розглядаються основні віхи формування та центральні ідеологічні позиції специфічного явища німецької ідеологічної літератури періоду III Райху. Специфіка розглядається на прикладі одного з найбільш показових жанрових творів того часу – пригодницького роману Гергарда Коєрвера «Калунга» (1940). Як пре-контекст (література Ваймарської республіки), так і пост-контекст (романи К. Крахта та Г. Віткоп) дозволяють побачити особливості конструювання жанрового тексту в означений період історії та літератури.

2.3. Taran Z.M. LA VIE LITTERAIRE DE JACQUES PRÉVERT ET LA PARTICULARITÉ DE SA POÉSIE

***Mots-clés:** artiste français, individualiste, créativité, thème de la guerre, paroles d'amour, forme poétique*

Jacques Prévert est le poète français, né le 4 février 1900 à Neuilly-sur-Seine, et il est mort le 11 avril 1977 à Montville. Il a passé son enfance au 19 de la rue de Chartres. Son père André Prévert, a fait divers métiers pour gagner sa vie et de la critique cinématographique. Il a emmené son fils souvent au théâtre et au cinéma.

Suzanne, sa mère l'a initié à la lecture. Après l'école il a multiplié les petits travaux, au grand magasin *Le Bon Marché*, ensuite il a commencé sa vie littéraire. Son succès a été commencé après la publication de poèmes «Paroles». Jacques Prévert devint un poète populaire grâce à son unique langage familier et ses jeux de mots. Ses poèmes sont célèbres dans le monde francophone et massivement appris dans les écoles françaises et dans les nombreuses écoles étrangères où le français est étudié. En Ukraine, ses poèmes sont étudiés par les élèves et les étudiants dans les écoles (lycées, universités). Dans le lycée №1 de Poltava, le français est étudié par le livre «Cours Intensif de français» de G.A Kitaygorodskaya. Ce livre contient une grammaire normative de la langue parlée en dix microcycles avec des textes d'étude, des dialogues, des chants, de la poésie, des commentaires linguistiques et d'autres matériaux. Une grande attention est accordée aux versets de Jacques Prévert en français. Chaque fois les élèves présentent leurs traductions créatives de ces versets. Dans de nombreux établissements d'enseignement de Poltava, on utilise le manuel d'étude de la langue française «Bonjour, le monde» de T. I. Pustovit et L. A. Pashko. Ce livre contient 348 versets de poètes français: Jacques Prévert, Alfred de Musset, Paul Verlaine, Victor Hugo, etc. [2]. Mais les plus populaires sont les poèmes pour les enfants de Jacques Prévert avec sa révolte du poète, avec répétitions aux tonalités littéraires. L'auteur a écrit pour les petits: «Poésie africaine», «Poésie amitié», «Poésie amoureuse», «Poésie animal», «Poésie anniversaire», «Poésie arabe», «Poésie carnaval», «Poésie chinoise», «Poésie d'amour», «Poésie de Noël», «Poésie école», «Poésie engagée», «Poésie fête des mères», «Poésie française», «Poésie galette des rois», «Poésie halloween», «Poésie hiver», «Poésie jour de la semaine», «Poésie la nouvelle année», «Poésie lyrique», «Poésie Paques», «Poésie moyen âge», «Poésie pour enfant» et d'autres. Il a écrit aussi et des scénarios pour le cinéma et en même les textes pour le groupe «Octobre» et il participera aux Olympiades du théâtre.

Il a été le scénariste et dialoguiste de grands films français des années 1936-1945, notamment «Drôle de drame», «Les Visiteurs du soir», «Le Quai des brumes», «Le jour se lève», «Les Enfants du paradis» et «Les Portes de la nuit» de Marcel Carné, «Remorques et Lumière d'été» de Jean Grémillon, «Le Crime de Monsieur Lange» de

Jean Renoir. Il a adapté des contes de Hans Christian Andersen «Le Roi et l'Oiseau» et «Le Petit Claus et le Grand Claus» de son frère Pierre Prévert. Ses poèmes sont mis en musique par Joseph Kosma dès 1935 («À la belle étoile»).

J. Prévert fait sa poésie pour la femme aimée qui a les caractéristiques de la poésie lyrique: expression de sentiments personnels, sentiments d'amour, musicalité et évocation de la nature. Toutefois il insiste également sur la couleur de peau de cette femme tout au long du poème et ce mouvement littéraire du XXe siècle donne toute sa place de noblesse à la culture noire. Au-delà d'un poème lyrique, le texte peut donc être considéré comme un poème engagé. Autre exemple : le poème «**Barbara**» de Jacques Prévert, écrit juste après la seconde guerre mondiale. En voici un extrait :

Rappelle-toi Barbara

Il pleuvait sans cesse sur Brest ce jour-là

Et tu marchais souriante

Épanouie ravie ruisselante

Sous la pluie

Rappelle-toi Barbara

Il pleuvait sans cesse sur Brest

Et je t'ai croisée rue de Siam

Tu souriais

Et moi je souriais de même

Rappelle-toi Barbara

Toi qui ne me connaissais pas

Rappelle-toi [3].

«**Barbara**»

(Переклад З.М. Таран)

Чи пам'ятаєш ти Барбаро,

Як над Брестом йшов зранку дощ,

А ти, така красива,

Промокша і щаслива,

Ти кудись бігла в той день, Барбаро?..

Безкінечний дощ йшов над Брестом,
 І, коли ми випадково з тобою зустрілися на вулиці Сіам,
 Ти поусміхнулась,
 І я також,
 І, хоча ми не знали один одного,
 Все ж згадай, згадай той день, Барбаро!

Là encore, on retrouve les caractéristiques de la poésie lyrique dans tout le poème avec l'évocation de sentiments personnels du poète, de sentiments amoureux même si ce ne sont pas ceux du poète, l'éloge d'une femme, la nostalgie d'un moment, la nostalgie de la vie d'avant-guerre, etc.

Cependant poète exprime une révolte contre la guerre, n'hésitant pas à employer un mot grossier «connerie» pour désigner la guerre. Pour dénoncer les ravages de la guerre «de fer De feu d'acier de sang» et il a évoqué par fragments éclatés les obus qui se sont abattus sur la ville.

Les poèmes de Jacques Prévert sont: «Encore une fois sur le pleuve», «Les clefs de la ville», «L'expédition», «Voyage en perse», «L'enfance», «Le ruisseau», «Le cours de la vie», «Le météore», «Les ombres», «Le lunch», «Ma petite lionne», «Accalmie», «Au pavillon de la boucherie», «Le tendre et dangereux visage de l'amour», «Le baptême de l'air», «Rêverie», «La sagesse des nations», «La nouvelle saison», «Le bonheur des uns», «Soyez polis», «Le grand homme et l'ange gardien», «La fête a Neuilly», «Des choses et des gens qu'on rencontre en se promenant loin», «Le matin», «Le réveil en fanfare», «Quelqu'un», «Les prodiges de la liberté», «Les derniers sacrements», «Les petits plats dans les grands», «Comme par miracle», «Le gardien du phare aime trop les oiseaux». «Paroles» – le plus célèbre des recueils de Prévert, comprend 95 textes, publié en 1944. Il comprend des poèmes aux formes et aux sujets d'inspiration très divers. Certains sont des collages à la manière surréaliste, d'autres sont de véritables chansons. L'inspiration est tantôt politique, tantôt purement anecdotique, aux limites du non-sens.

La révolte contre le travail et le capitalisme sont des thèmes courants dans les années trente alors que s'affirment les revendications sociales du Front populaire. Cette

soif de liberté, omniprésente dans l'œuvres de Prévert s'exprime ici avec un lyrisme particulier qui n'exclut pas l'humour. Les mots se mettaient à parler, la poésie allait «s'expliquer» tout de suite. Dans le métro, dans la rue, sous la pluie et n'importe où.

Des mots tout crus, des bons, des gros et des petits mots. Il allait nous apprendre à avaler d'un coup de la réalité à regarder autour de nous la beauté dans la simplicité des choses et à ne pas tricher. Il racontait des histoires. Il buvait. Il fumait. Il jouait. Le talent de Prévert consistait à «abolir le hasard». J. Prévert fut le roi du montage; un roi de la bricole, un roi-artisan, soucieux de refaire le monde non avec de grandes pensées, mais avec les images de tous les jours rapprochées, renversées, mêlées, collées, déformées. L'auteur rend ses poèmes faciles. C'est le peu de moyens qui fait le bonheur de «Paroles» et de «Fatras». Ces titres mêmes nous révèlent que le jeu consistait à utiliser «les mots des autres», en les cassant, en les entrechoquant, en les atomisant pour faire apparaître au plein jour la forme la plus quotidienne de l'absurde.

On peut observer une structure conforme à l'ordre chronologique de composition des poèmes: le premier serait un enracinement dans le milieu parisien où se juxtaposeraient les puissants et les exploités; le dernier serait une ouverture du recueil vers les déformations de la réalité et à terme, une poésie cosmique; des poèmes éclatés, annonceraient les violences et les révolutions à venir.

Représente l'espoir en lutte contre l'ennui du quotidien et la guerre. Si J. Prévert ne célèbre ni l'amour vulgaire, ni l'amour vénal, s'il est soupçonneux envers l'amour possessif et exclusif, il se fait en revanche souvent, le chantre de l'amour libre, idéal de pureté, l'amour au milieu des images, violentes de la guerre ou désenchantées de la destinée humaine, un certain lyrisme.

Quel jour sommes-nous?

Quel jour sommes-nous?

Nous sommes tous les jours, mon amour.

Nous sommes toute la vie, mon ami.

Nous nous aimons et nous vivons,

Nous vivons et nous nous aimons.

Et nous ne savons pas ce que c'est que le jour,

*Et nous ne savons pas ce que c'est que la vie,
Et nous ne savons pas ce que c'est que l'amour.*

Який сьогодні день?

(Переклад З.М. Таран)

Що за день сьогодні, милий?
День як день, любов моя,
Ніч як ніч, душа моя.
Крізь життя кохання тліє
І воно нам серце гріє.
Хай не знаємо навіть ми
Що є день, а що є ніч –
Світ залишить у смерканні
Наші душі віч-на-віч.

Prévert est toujours individualiste et anarchiste. Dans tous ses poèmes dominant le refus, des institutions (famille, religion, école, armée) et le rejet d'une société hiérarchisée qui entretient à ses yeux la lutte des classes et la violence suprême: la guerre. Prévert serait le poète moderne le plus aimé des jeunes par son style oral, la spontanéité de ses alliances de mots, la modernité de sa thématique. Lié quelque temps aux surréalistes, il en garde une sensibilité extrême à tout ce qui dans la vie quotidienne. Ses poèmes en témoignent sur un mode très proche de la parole: à l'aide d'images simples et tendres, ils disent la générosité, la solidarité envers les faibles et les exclus. Le langage «de tout le monde» fait entrer dans un univers merveilleux, mais issu du réel [4]. La fleur pour lui symbolise la tendresse, le bonheur de la vie. Avec chaque fleur on a beaucoup d'associations: la marguerite c'est la fleur-devineresse, Hélianthe – c'est la fleur du soleil, les roses – symbolisent les plus beaux sentiments: l'amour et pureté, par exemple dans la poésie «**Pour toi, mon amour**»:

Je suis allé au marché aux fleurs.

Et j'ai acheté des fleurs.

Pour toi, mon amour.

Je suis allé au marché aux oiseaux.

Et j'ai acheté des oiseaux.

Pour toi, mon amour.

Je suis allé au marché à la ferraille.

Et j'ai acheté des chaînes.

De lourdes chaînes

Pour toi, mon amour.

Et puis, je suis allé au marché aux esclaves.

Et je t'ai cherchée,

Mais je ne t'ai pas trouvée mon amour [1 , с.144].

Для тебе, моє кохання!

(Переклад З.М. Таран)

Я пішов на базар для квіток,

І купив там всі квіти, що є.

Це для тебе кохання моє.

Я пішов на базар для птахів,

І птахів цих всіх теж я купив.

Це для тебе кохання моє.

Я пішов на «залізній» базар,

І ланцюги там великі я взяв;

Ці залізні тяжкі ланцюги !

Бо для тебе, кохана, вони.

І пішов я на ринок рабів.

Бо тебе відшукати хотів,

Але там я тебе не знайшов

Не туди ж я шукати пішов.

Maintenant, Jacques Prévert est considéré comme un des plus grands poètes du XX siècle et il est publié dans la collection de La Pléiade, synonyme de consécration, d'honneur pour un écrivain. Ses poèmes sont surpris par sa simplicité et sa forme poétique est discrète.

Література

1. Китайгородская Г. А. Французский язык. Интенсивный курс обучения / Г. А. Китайгородская. М.: Высш.шк., 2000. 287с.
2. Пашко Л. А., Пустовіт Т. І. Здрастуй світе! К.: КНТБ 2004. 320 с.
3. Poésie de J. Prévert. URL: http://www.lib.ru/POEZIQ/PREWER/stihi.txt_with-big-pictures.html
4. Творчість Жака Превера. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%96%D0%B0%D0%BA>

Анотація

У роботі досліджуються жанрові особливості поезії Жака Превера, зроблений аналіз його літературної творчості та перекладені деякі віршовані твори автора.

РОЗДІЛ III.

СУЧАСНІ ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ КРАЇНАХ В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ

3.1. Кононенко В. В., Кононенко Н. О. (Аграрно-економічний коледж ПДАА). НІМЕЦЬКІ ЗМІ І ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Ключові слова: суспільство, ЗМІ, преса, громадська думка, засоби передачі інформації, Twitter, Facebook, SMS, радіо, телебачення

Про все, що сьогодні відбувається в нашому суспільстві і світі, де живемо, ми дізнаємося із засобів масової інформації, – писав німецький соціолог Ніклас Луманн [1, с. 8]. Це особливо зараз актуально, оскільки кількість і розмаїття ЗМІ, з яких ми черпаємо інформацію, неймовірно зросли за останні десятиліття. Збільшився не лише обсяг та строкатість інформації, а й швидкість, із якою вона поширюється. Якщо раніше основним джерелом наших знань про світ були книги, газети, журнали, радіо, телебачення й кіно, то сьогодні до них долучилися ще й можливості Інтернету.

Сучасні засоби мас-медіа з'явилися в історії людства нещодавно. Поширення інформації в соціумі за відсутності технічних засобів відбувалося зовсім по-іншому. Тисячоліттями люди спілкувалися між собою хіба що на відстані досяжності голосу. Завдяки домовленостям вони могли використовувати доступні для них на той час акустичні й оптичні засоби передачі інформації: барабан та дим. Із формуванням суспільства збільшувалася потреба в інформаційних ресурсах. У середньовіччі носіями новин були мандрівні співаки та музиканти, які піснями та римованими рядками доносили змістові парадигми. Рукописним шляхом можна було зберегти інформаційні послання, однак розмножити вручну їх було винятково складно, хоч завдяки винайденню в 1450 році в Майнці Йоганном Гутенбергом шрифту і рухомих

літер стало можливим швидко та великими тиражами розмножувати друковані зразки. Ця техніка використовувалася спочатку лише для потреб церкви (друкування Біблії та інших релігійних творів). Однак згодом спорядження стало незамінним у розповсюдженні новин. Особливого поширення в час Реформації набули листівки, які видавали великими тиражами з метою пропаганди та формування громадської думки щодо спірних церковних і соціально вагомих питань. Уже на початку XVII століття побачили світ перші щотижневі газети, найстарішою з яких вважається датована 1605 роком «Relation», на яку працювали кореспонденти в усіх куточках Європи. Зібрані новини традиційно доставляли в друкарню поштовими кучерами, які й розповсюджували потім газети в населених пунктах. Саме в XVII столітті газети стали популярними в усій Європі. А в Німеччині (у зв'язку з її роздробленістю) носіїв друкованої продукції було суттєво більше, ніж у всій Європі. Зауважимо, що перший журнал з'явився у Франції (1665). Це був «Journal des Sçavans», який відкрив нову сторінку в друкованій періодиці – еру як фахових, так і розважальних журналів. Тривалий час газети й журнали мало змінювалися, що було зумовлено однаковою технікою друкування. Лише після винайдення в XIX столітті швидкісного ротаційного преса та набірної машини відбулися суттєві зміни у форматі газет; збільшилася періодичність їхнього виходу, зросли накладі. Оперативному надходженню новин до редакцій сприяло винайдення в XIX столітті телеграфу й телефону. Значному здешевленню, а відповідно й доступності щоденних газет завдяки великим тиражам сприяло розміщення в них оголошень з 1850 року.

Ще тривалий час преса залишалася єдиним широко доступним засобом масової інформації, незважаючи на розвиток радіо й кіновиробництва. Із запровадженням по всій Німеччині радіомовлення, яке бере свій початок з 23 жовтня 1923 року, спочатку було створено 9 радіотрансляторів із державними та приватними капіталовкладеннями (оскільки достатніх державних коштів бракувало). Хоч перші передачі були лише освітніми та розважальними, кількість дозволів на їх прийом зросла з 500 тис. у 1924 р. до 4,2 млн. у 1932 р.,

коли радіо було націоналізоване. Із приходом до влади націонал-соціалістів ЗМІ стали в Німеччині інструментом пропаганди; опозиційна преса знищувалася, буржуазна – заборонялася. Кіновиробництво залишалося також під наглядом, як і радіо та пізніше телебачення, започатковане 22 березня 1935 року, коли у Берліні розпочалося регулярне виробництво телевізійних програм. Проте через технічні недоліки та обмеженість виробничих можливостей тогочасне німецьке телебачення не могло конкурувати з кіно.

Після завершення Другої світової війни кожна окупаційна влада союзників відновлювала німецькі ЗМІ на своїй території так, як на той час вважала за потрібне.

Новим можливостям розвитку німецьких ЗМІ в 1990-і рр. сприяли комп'ютерна техніка та Інтернет. Виняткового розповсюдження серед споживачів набули чати, блоги, Twitter, Facebook, SMS, електронна пошта, які є не лише поширювачами інформації, а й засобами комунікації (і не тільки серед молоді), які, на відміну від інших ЗМІ, значно менше зазнавали впливу цензури.

Проте найулюбленішими медійним засобом німців залишається й дотепер телебачення, передачі якого щоденно переглядає 86% усього населення країни. Навіть молоде покоління більше дивиться телевізор (77%), ніж користується Інтернетом (73%) чи слухає радіо (68%). Це за умови, що газети читає 44% населення й лише 26% молоді у віці від 14 до 29 років, які, зауважують німецькі дослідники, вірять в об'єктивність, критичну та ділову спроможність щоденних газет.

Звичайно, від такого розмаїття медійного простору виграють усі споживачі, оскільки зростають вимоги до самих журналістів, які змушені постійно демонструвати зразки найвищої конкурентоспроможності, щоб під тиском економічних негараздів не відмовитися від обраної раніше медійної лінії й не опуститися до якогось бульварного видання, яке друкує на своїх шпальтах неперевірені скандальні матеріали, щоб задовольнити смаки широкого кола читачів. Адже завдання засобів масової інформації справді демократичного суспільства – по можливості безперешкодно збирати, поширювати та оцінювати

інформацію, об'єктивно контролювати й критикувати відхилення від політичних та соціальних стандартів демократичного суспільства. Сьогодні для споживача не проблема отримати інформацію, а по суті справи, мета – вистояти під її тиском, а ще більше – перевірити її актуальність та оцінити соціальні ризики, які зазвичай мотивовані ринковою вартістю. А зміст інформації, донесеної до адресата, визначається не державою, а самим споживачем інформаційного продукту, відтак він стає товаром, тому кожен сам вирішує, що читатиме, слухатиме чи дивитиметься: чи то щоденні актуальні новини, чи розважальну або наукову інформацію. Саме тому Стаття 5 Основного Закону Німеччини захищає виготовлення та поширення інформації мас-медіа від тиску зі сторони держави.

Своє громадянське завдання німецькі ЗМІ вбачають у формуванні вільної індивідуальної громадської думки, збираючи та доносячи до своїх читачів новини, які необхідні, щоб кожна людина могла правильно орієнтуватися в соціальному й політичному середовищі. Важко переоцінити роль засобів масової інформації у формуванні політичної думки громадян як невід'ємного складника вільної демократії, одним із завдань якої є донесення до членів суспільства інформації, необхідної, щоб можна було раціонально вибудувати власне бачення того чи того політичного питання. А завдання ЗМІ полягає в доборі, відсортуванні, компонуванні та критичному коментарю необхідної інформації, щоб споживачі могли її зрозуміти й належно використати. ЗМІ виступають містком між народом та його обранцями в парламенті й уряді. І саме з преси чиновники дізнаються, що думає й чого очікує від них народ, який, своєю чергою, дізнається про наміри державотворців, можливо, навіть такі, які вони хотіли б приховати. Саме це визначає характер контролювальної функції преси.

Без засобів масової комунікації громадськість була б обмежена суб'єктивним простором приватної комунікації. Соціум завжди мотивований засобами масової комунікації. Власне, завдяки плюралізму позицій і точок зору і формується об'єктивна громадська думка. Цим преса служить інтеграції суспільства. У процесі формування концептуальної картини світу німецькі ЗМІ

власною політичною та економічною позицією беруть участь не лише як засіб передачі інформації, а й як каталізатор формування ментальності нації.

Література

1. Луман Н. Реальность массмедиа [пер. с нем. А.Ю. Антоновского]. М. : Праксис, 2005. (Серия «Образ общества»). 256 с.

Анотація

У статті розглянуто становлення засобів масової інформації Німеччини та їхню роль у формуванні громадської думки. Німецькі ЗМІ продукують вільну індивідуальну громадську думку своїх читачів, збираючи та доносячи до них новини, необхідні кожній людині, щоб вона могла правильно орієнтуватися в соціальному середовищі. Значну роль відіграють засоби мас-медіа як невід'ємний складник демократичного формування політичної думки громадян.

3.2. Кононенко В.В. ПРЕСА НДР НАПЕРЕДОДНІ ОБ'ЄДНАННЯ НІМЕЧЧИНИ

***Ключові слова:** ЗМІ, партійна преса, медійний простір, НДР, СЄПН, публікація, трансляція, місцева преса, локальні сторінки, блокові партії, церковна преса, СВНМ, приватизація*

Засоби масової інформації Німецької Демократичної Республіки (НДР) від самого початку свого заснування розглядалися правлячою Соціалістичною єдиною партією Німеччини (СЄПН) як важливий інструмент у боротьбі за уми співгромадян, проти капіталістичного Заходу і контролювалися нею. Керівники НДР постійно пам'ятали про присутність під боком західних німецькомовних теле- і радіопередавачів, які транслювали свої програми рідною для громадян НДР мовою, впливаючи на медійний простір соціалістичної німецькомовної держави. У середині 1980-х рр. майже 100% її домогосподарств мали радіо, а понад 90% – телевізори. «Східняки» як і «західняки» очікували від своїх ЗМІ одного і того ж, та очікування «східняків» не завжди справджувалися. Невдоволення вітчизняними засобами масової інформації стало одним з

поштовхів до демонстрацій 1989 року в НДР. Парти́йне керівництво НДР переоцінювало вплив на співвітчизників партійних ЗМІ – гострої зброї партії, які були покликані не лише переконувати своїх читачів та слухачів у перевагах соціалізму, а й формувати нових, соціалістичних, людей та просувати свої зовнішньо-політичні цілі. Та створена правлячою партією контролююча система, яка стежила і за всіма публікаціями і трансляціями, не могла забезпечити свою монополію на формування думки в НДР, оскільки східні німці від самого початку утворення їхньої соціалістичної держави мали змогу приймати західнонімецькі радіопередачі, а з 1960-х рр. – і телевізійні програми ФРН. Особливого поширення цей процес набув у 1980-і рр. після встановлення у деяких округах НДР сателітних антен.

Проте не всі громадяни НДР налаштували чи могли налаштувати свої радіо- і телеприймачі на західнонімецькі хвилі, та і не всі повністю довіряли їм. Для цього були різні причини. Це – і технічні можливості, і політичні переконання, і тиск керівної партії на народ НДР. Хоча лише незначна частина населення Східної Німеччини повністю довіряла почутому з того боку німецько-німецького кордону, західнонімецькі ЗМІ здійснювали свій вплив на інформаційну політику СЄПН, яка була покликана підтримувати, вдосконалювати і відстоювати свою лінію у протистоянні з Заходом, у боротьбі за формування суспільної думки громадян НДР, у тому числі і при вибіркового поданні інформації про капіталістичні країни, враховуючи стосунки НДР з окремими з них, прагнучи якимсь чином позитивно на них вплинути. Така диференційована інформаційна політика нерідко дезінформувала або неповністю інформувала своїх реципієнтів, які за отриманням більш повної і достовірної інформації змушені були звертатися до західнонімецьких ЗМІ, нерідко, щоб зрозуміти новини та коментарі, які подавалися соціалістичними носіями масової інформації. Часто це стосувалося не лише міжнародних подій, а й коментарів про події, які відбувалися всередині НДР, як у політичній, так і в економічній сферах.

У 80-х рр. минулого століття у НДР була створена система ЗМІ, яка

розвивалася відповідно до суспільних потреб держави і була могутнім інформаційно-пропагандистським інструментом у руках правлячої партії – СЄПН. Видавцями і власниками газет та журналів були політичні партії, масові і громадські організації та наукові об'єднання, а радіо і телебачення перебували у руках держави. Щоденна діяльність східнонімецьких ЗМІ постійно контролювалася і організовувалася відділом агітації ЦК СЄПН. Звідти отримували вказівки і настанови як керівники державних радіо і телебачення так і керівник управління преси при Раді міністрів НДР, який відповідав за друковані органи блокових партій та церковну пресу.

Партійна преса СЄПН видавалася великими тиражами, бо орієнтувалася на відповідні верстви населення і подавала щоденну актуальну інформацію (місцеві новини, погоду, спорт). У середині 1980-х рр. наклад центрального друкованого органу СЄПН – газети «Neues Deutschland» – складав 1,1 млн. екземплярів, більшим за нього був тираж лише газети «Junge Welt» (1,3 млн. екз.), органу Спілки вільної німецької молоді (СВНМ). У цей же час лише три четверті домогосподарств НДР могли абонувати окружні партійні газети СЄПН, які на той час коштували від 10 до 15 пфенігів і склалися з 6–10 сторінок, хоч бажаючих отримувати ці видання було значно більше. Дефіцит навіть на пресу правлячої партії був викликаний нестачею паперу, не говорячи вже про друковані видання чотирьох інших партій і церковних організацій, які виходили загальним накладом близько 1 млн. екземплярів і відігравали незначну роль, бо за залишковим принципом отримували папір для друку і не містили у собі локальних сторінок. Не дивлячись на те, що СЄПН втручалася в діяльність редакцій цих друкованих видань, і їхні політичні колонки майже не різнилися між собою, їм все ж вдавалося пропагувати свої погляди і переконання, друкуючи менше соціалістичних лозунгів і випадів проти ФРН. Нестача паперу стримувала також зростання тиражів як фахових видань так і популярних видань “Magazin”, “Eulenspiegel”, “Wochenpost” та журналів з теле- і радіопрограмами. Економічна ситуація гальмувала також і розбудову радіо і телебачення.

Влада НДР не змогла перешкодити і прагненню народу до подолання застою в громадсько-політичному житті соціалістичної німецької держави. Цьому сприяла і радянська перебудова та заборона Е. Хонеккером розповсюдження на території НДР радянських газет і журналів, а також жорстка цензура вітчизняних ЗМІ. Наслідком цього стало падіння рейтингу колишніх центральних газет НДР, колись могутньої медійної сили.

Після відміни партійних та державних субсидій і дотацій для багатьох партійних ЗМІ виникла загроза закриття, відбулася втрата їхнього монопольного впливу, а радіо та телебачення вийшли з-під партійного впливу. Зміна медійного ландшафту була викликана також зміною наприкінці 1989 – початку 1990 рр. керівництва окружних газет і переходом усієї преси на вільний ринок ЗМІ. Це був початок приватизації східнонімецької преси, важливу роль у якому зіграло повернення до поділу Східної Німеччини на землі, коли замість 14 округів було утворено п'ять федеральних земель, і редакції місцевих видань змушені були реформувати газети у земельні, щоб не втратити своїх читачів. Значний вплив на зміну медійного ринку східної частини Німеччини того часу справило впровадження тут нової системи розповсюдження друкованих видань, до якої у 1990 році долучилися видавничі групи Західної Німеччини з метою створення власної фірми з розповсюдження преси. До 1989 року монопольне право розповсюдження друкованих періодичних видань належало Deutsche Post (85% усіх видань поширювалося через підписку) і лише 15% розповсюджувалися через мережу роздрібною торгівлі, а з 1990 року у НДР нарешті запрацював ринок преси, на який впливала і нова цінова політика друкованих ЗМІ.

Позитивним у процесі перетворення друкованих видань на території колишньої НДР стало розширення їхньої палітри і ринку, а основне, що читач отримав можливість обирати видання, які відповідають його смаку і вподобанням та інформаційним потребам.

Анотація

У статті розглянуто розвиток центральних і місцевих засобів масової інформації Німецької Демократичної Республіки наприкінці 1980-х років, вплив на них політичних партій, масових і громадських організацій та наукових об'єднань, яким вони належали, а також зміни, які відбулися у східнонімецьких засоби мас-медіа після об'єднання Німеччини.

3.3. Кононенко В. В. МОЛОДІЖНИЙ ТУРИЗМ У НІМЕЧЧИНІ

Ключові слова: *молодіжний туризм, туристична галузь, унікальні природні ландшафти, пам'ятки архітектури, туристичний продукт, міський туризм, туристичний продукт, послуги, інформаційні центри*

Туристична галузь Німеччини, пройшовши у своєму розвитку кілька етапів, завжди йшла в ногу з загальноєвропейським туристським ринком. І сьогодні тенденції її розвитку відповідають загальноєвропейським і світовим вимогам. Серед них – укрупнення основних гравців ринку за рахунок їх злиття і поглинання; проникнення в туристську галузь капіталу з інших сфер; орієнтація на сталість якості надаваних послуг.

Формування сучасної німецької економіки відбувалося під впливом безлічі факторів: географічних, історичних, економічних, політичних. Одні з них позитивно позначалися на формуванні туристичної галузі – збільшували привабливість країни для туристів, інші – негативно, зводячи потік охочих відвідати країну до мінімуму. А ось вплив туризму на економіку Німеччини завжди був позитивним, не дивлячись на те, що сила цього впливу у різні періоди розвитку ФРН була різною.

У структурі органів державної влади, які керують розвитком туристичної сфери, чітко простежується вертикальні та горизонтальні взаємозв'язки, що забезпечує проведення послідовної і системної політики щодо заходів з її розвитку, включаючи чіткий розподіл відповідальності між місцевими,

регіональними і федеральними рівнями влади. У цьому напрямку активно співпрацюють між собою як державні органи, підприємства туристичної галузі, їхні об'єднання та спілки, так і науково-дослідні інститути та університети. Хоч кожна з 16 федеральних земель Німеччини на внутрішньому ринку займається пропагуванням своїх окремих напрямків місцевого туризму, на міжнародній туристичній арені всі вони виступають єдиним фронтом за просування привабливості країни, її пам'яток, визначних місць. І результат цього – комплексна, гарно скоординована політика у сфері федерального туризму на всіх рівнях її реалізації. Саме тому ФРН займає четверте місце серед країн Європи за кількістю іноземних туристів.

Визнаючи важливу роль туризму в економіці країни, значні перспективи його зростання у світі, а також позитивний вплив туризму на соціально-економічні показники населення, уряд Німеччини займається розвитком цієї галузі шляхом створення ефективного механізму її підтримки і розвитку, у тому числі і молодіжного туризму.

Специфіка молодіжного туризму, в першу чергу, полягає в його економічності, адже молоді люди готові економити на всьому, починаючи від транспорту і закінчуючи місцем проживання та рівнем його комфорту. Все, що їх цікавить – це нові враження, знайомства, отримання нових знань і випробування нових відчуттів. Тому пропонований молоді туристичний продукт повинен бути відносно недорогим, але в той же час наповнений духом авантюризму і пригод.

Туризм розвиває у молодій людині сильну духовно і фізично особистість, патріота своєї країни. В таких активних видах туризму як сходження в гори, сплави по річках, походи в ліс у молоді розвиваються важливі якості – сила волі, витривалість, цілеспрямованість, сміливість, найпростіші навички виживання в незвичних, некомфортних умовах та почуття патріотизму. Щоб любити свою країну, її треба знати: побачити унікальні природні ландшафти, пам'ятки архітектури і познайомитися з культурами інших народів. На це і спрямовують свою діяльність німецькі туристичні організації.

Прикладом вдалої політики у сфері молодіжного туризму не лише для України є досвід Німеччини, де у рамках «Проекту майбутнього – дитячий та молодіжний туризм в Німеччині», прийнятого у 2012 році, створені загальнодержавні й земельні об'єднання молодіжних туристичних баз, розташованих в мальовничих і привабливих місцях, проживання в яких коштує недорого.

На державному рівні справами щодо розвитку молодіжного туризму займається німецьке міністерство у справах сім'ї, літніх людей, жінок та молоді. Проте організацією літнього відпочинку і подорожей молоді переймаються і самостійні молодіжні спілки, об'єднання та організації разом з молодіжними інформаційними і туристичними центрами. Ставлення німців, у тому числі і молоді, до відпочинку останнім часом змінюється, і не всіх їх сьогодні тягне за кордон. Німеччина для багатьох все ще залишається улюбленим місцем проведення відпустки, яку останнім часом деякі любителі подорожей почали ділити на дві, а то й на три частини. Якщо раніше вони прагнули відпочивати тільки влітку, то сьогодні німці відпочивають і восени, і взимку, і навесні. Особливо цей процес став помітним відколи динамічного розвитку почав набувати міський туризм, який у останні роки став одним із найважливіших ринкових сегментів туризму Німеччини.

Література

1. Grundlagen des Tourismus. De Gruyter Oldenbourg, 2020. 609 S.
2. Jugendreisen 2.0 – ruf. Trend Touristik. GmbH, 2012. 464 S.
3. Nachhaltiger Tourismus: Einführung. UTB GmbH, 2017. 379 S.
4. Von Urlaubgebern und Urlaubnehmern. Provokationen zum Thema Jugendtourismus. Jugenddienst-Verlag, 1982. 160 S.

Анотація

У статті розглянуто основні питання розвитку туристичної сфери Німеччини, питання взаємодії місцевих, регіональних і федеральних органів у цій галузі, напрямки молодіжного туризму, тенденції у царині туризму Німеччини останнім часом.

РОЗДІЛ IV.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТА ФРАНКОМОВНИХ КРАЇН

4.1. Педагогіка. *Кришталі Н.А.* МІСЦЕ І РОЛЬ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВАЛЬДОРФСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ

Ключові слова: зміст освіти, компетенції, вальдорфська педагогіка, Штайнер-школа

Постановка проблеми. Сучасна українська освітня ситуація є відображенням тих важливих зрушень в соціальному і політичному житті України, які відбулися останнім часом. В державі йде процес оновлення єдиної системи освіти. У сучасному світі все активніше дають про себе знати тенденції зі зближення освітніх систем різних країн, намагання забезпечити учням конвертовані сертифікати. Філософі вбачають у цьому навіть перспективи побудови „планетарного освітнього простору”. Поняття європейська освіта умовно складається з трьох аспектів: освіта в Європі, освіта про Європу й освіта для Європи. Нові цілі європейської освіти полягають у наданні молодому поколінню практичних знань та умінь адаптуватися до життя і навчання у різних країнах Європи, бути мобільним, здатним до комунікації та до захисту своїх прав [2].

Мета публікації – проаналізувати особливості викладання іноземних мов у Штайнер-педагогіці.

Виклад основного матеріалу. Ще в середині 90-х років ХХ століття Рада Європи розробила „список компетенцій”, якими повинні володіти всі випускники освітніх закладів країн-членів Євросоюзу. Постіндустріальне європейське суспільство вимагає від молоді засвоєння ведучих способів діяльності в соціальному, політичному житті, у новому інформаційному просторі

і політкультурній взаємодії. Однією із значних вважають „компетентність в області комунікацій”: достатнє володіння рідною мовою (усною і письмовою), англійською мовою (як мовою європейського спілкування).

Аналізуючи проект Державних стандартів загальної середньої освіти представники міжнародних організацій та проектів і вітчизняні науковці дійшли висновку, що галузь „Іноземні мови” найсуттєвіше та найбільш систематизовано узагальнює й трактує поняття компетенцій [1].

Вирішенню цієї проблеми може допомогти звернення до досвіду вальдорфської педагогіки. Вільна школа – вимога сучасності. Досвід, отриманий в умовах різних політичних систем, гостро ставить питання про роль школи і виховання у сучасному суспільстві. Школа, зміст методи викладання якої визначаються державою, часто стояла на службі тоталітарних режимів. Школа, яка знаходиться під впливом політичних або економічних інтересів, хоча і може направити розвиток людини в потрібне русло, але здібна тільки в певній мірі враховувати власні умови і закони цього розвитку. Таким чином, школа, яка знаходиться під управлінням держави, в історичних умовах нашого століття стала доволі проблематичною структурою. Створення незалежних від держави, вільних шкіл надзвичайно актуальна проблема. Але це потребує створення нової педагогіки, орієнтованої на людину.

У вальдорфських школах викладання іноземних мов з першого класу і далі ведеться виключно у педагогічних та антропологічних інтересах, тому всі діти, а не тільки лінгвістично обдаровані групи учнів, беруть участь у заняттях. Дитинство – це ідеальний період для набуття цілком чистої вимови. Медичні дослідження, експерименти і об’єктивні спостереження довели, що діти вивчають іноземні мови швидше і з більшою точністю, ніж підлітки або дорослі, завдяки пластичності своїх органів мовлення, відсутності гальмівних процесів, типових для людей старшого віку, що вивчають іноземні мови, і очевидною фізіологічною і психологічною потребою у спілкуванні з іншими дітьми. Діти не здійснюють ніяких намагань аналізувати мову і не проводять порівнянь з рідною мовою [3]. У кожному класі проводиться два-три уроки на тиждень двох

іноземних мов. На ранньому віковому етапі не навчають письму і не засвоюють граматику (це відбувається пізніше у четвертому класі). Учитель якомога менше займається виправленням вимови, не зосереджує увагу на зроблених помилках. Такі елементи, як звук, образність, ритм і мелодія, – це засоби, які безпосередньо і емоційно переносять дитину і світ нової мови. На уроках іноземної мови у початковій школі поетична мова і музикальний елемент мають пріоритет над прозою – навіть там, де мова йде про матеріальні предмети і дії. За перші три роки вивчення іноземних мов учні засвоюють більшу частину звуків іншої мови і почувають впевненість до іншомовних інтонацій. Учні також розуміють усні розповіді, які відповідають їх віку, а також грають ролі у невеликих п'єсах. Вони володіють певним словниковим запасом, який містить наступні тематичні галузі: частини тіла, предмети в класі, довкілля дитини, прийменники, кольори, числа, часи доби, рослини і тварини, погода, дні тижня, місяці, пори року і свята. Граматичні структури утворюють основу всієї мови, деякі з них будуть активно відпрацьовуватися протягом перших трьох років, але діти використовуватимуть їх не підозрюючи про існування граматики. Таким чином, діти у перших трьох класах практично засвоюють наступні важливі явища англійської граматики: теперішній неозначений і тривалий час, минулий час, однину і множину іменників, особові і вказівні займенники.

Той рівень, до якого піднімається дитина через власну діяльність – коли вона грає, танцює співає, слухає, наслідує, говорить, щоб увійти у світ нової мови, дуже важливий для інтелектуального проникнення у феномени мови у середніх і старших класах.

Висновок. Антропософська основа вальдорфської педагогіки змінює погляд на процес пізнання, на зміст освіти, в навчально-виховному процесі пропонує розвиток і підтримку мислення, почуття і волі, формування яких відбувається у будь-якому віці, не допускаючи випереджувального розвитку інтелекту. Вальдорфські школи – це не стільки педагогічна технологія, стільки антропософський тип педагогічного мислення, заснований на образності викладання, ритмічності, системності, концентрації у навчанні. Викладання

сучасних іноземних мов у початковій школі має право на існування, як частина освіти людини як єдиного цілого, вносячи свій вклад у розвиток її духовних і емоційних сил – у сфері почуттів, волі і мислення.

Література

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. Освіта України. Нормативно-правові документи. Л: Міленіум, 2018. С. 103-126.
2. Краевский В.В., Хуторской А.В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах. *Педагогика*. 2003. № 3. С. 3-10.
3. Яффке К. Преподавание иностранных языков в начальной школе – как и почему? *Альманах вальдорфской педагогики*. 1994. № 3. С. 12-27.
4. Штайнер Р., Штайнер М. Методика и сущность художественного оформления речи. Дорнах: GA280, 1975. 177 с.

Анотація

У статті описано місце і роль іноземних мов у вальдорфській педагогіці.

4.2. Методика

4.2.1. Бардакова О.О. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Ключові слова: інтерактивні методи, інтерактивне навчання, стратегія Concept Attainment

Тема «Застосування інтерактивних методів навчання у вивченні іноземної мови» є актуальною в локальному та глобальному розумінні. У локальному, в межах конкретного університету – оскільки інтерактивні методи навчання уможливають підвищення зацікавленості студентів щодо навчання, їх мотивації, – що стосується важливих питань профорієнтації, проблем відвідування, результатів навчання. З іншого боку – більш глобально – тема є такою, що привертає увагу, оскільки інтерактивні методи тренують критичне

мислення студентів, а розвиток критичного мислення є одним із важливих питань сучасної методики навчання.

Слово «інтерактивний» розшифровується як «inter» – між, взаємно; «act» – дія, означає взаємодію, перебування в режимі бесіди, діалогу. Інтерактивне навчання спрямоване на розвиток діалогового спілкування не тільки з викладачем, але й між студентами. (У цьому полягає відмінність із активними методами). Інтерактивні методи націлені на широку взаємодію студентів одне з одним; викладач є координатором. Мета викладача – створити зручні умови для взаємодії студентів, їх спільнонаправленого, «синхронізованого» мислення, що спрямоване на вирішення певного навчального завдання. Визначальною є мовленнєва діяльність учасників, застосування ними лінгвістичного матеріалу на практиці, що складно досягти при використанні лише традиційних методів. Основними інтерактивними методами є дискусія, мозковий штурм, метод кейсів, рольова гра [2; 3].

Під час доповіді, при визначенні, наприклад, поняття інтерактивних методів, інтерактивного навчання – відбувається використання класичного, звичного способу презентації матеріалу – оратор говорить, слухачі слухають, сприймають. Здійснюється функція трансляції.

Але якщо до аудиторії задане запитання про те, що є інтерактивними методами, то це було б прикладом вживання інтерактивного методу. У цьому випадку слухачі можуть формулювати варіанти визначення, обговорювати, доповнювати, доходити спільного висновку.

Тобто, новий матеріал на практичному занятті з іноземної мови чи на лекційному (теоретичний курс іноземної мови) може бути репрезентовано не транслятивно, а за допомогою запитання, або із пропозицією порівняти певне поняття, правило, тему із вже відомого матеріалу з новим поняттям, правилом, темою і т.д.

Приклад, який стосується фаху «мистецтвознавство», а не іноземних мов, але є напрочуд наочним – надає у своїй статті Дженіфер Гонсалес (при цьому

покликається на авторів Silver, Strong, Perini у книзі «The Strategic Teacher: Selecting the Right Research-Based Strategy for Every Lesson»).

Завдання викладача: потрібно репрезентувати стиль імпресіонізм, стиль, що обрали такі митці, як, наприклад, Моне та Ренуар. Можна дати визначення стилю, охарактеризувати його особливості, потім показати зразки репродукцій. Або, застосовуючи інтерактивні методи та стратегію Concept Attainment «досягнення концепції», можна змінити порядок. Замість того, щоб надавати терміни та визначення, можна лише сказати студентам, що вивчатиметься новий художній стиль, і що для них демонструються картини, що належать цьому стилю, і такі, що не належать. Завданням студентів є:

- обговорити і зрозуміти, в чому відмінність між двома типами картин (окрім картин у стилі імпресіонізм можуть бути продемонстровані картини у стилі реалізм);
- обговорити і скласти перелік рис, що є визначальними для стилю імпресіонізм;
- в результаті – схарактеризувати стиль імпресіонізм [1].

Відповідно, у статті (із покликанням на Silver, Strong, Perini у книзі «The Strategic Teacher: Selecting the Right Research-Based Strategy for Every Lesson») надано пояснення ефективності методу: стратегія працює у тому способі, у якому люди інстинктивно навчаються – коли ми досліджуємо світ, то природньо організуємо речі, поняття, ідеї у категорії, що базуються на відомих ознаках. Так само структурована і стратегія, що впливає на ефективність розуміння та запам'ятовування матеріалу.

Стосовно прикладів використання методу у процесі вивчення іноземної мови для практичного курсу можна запропонувати «Perfekt vs. Präteritum», «Komparativ – Superlativ»; для теоретичного – на прикладі стилістики – офіційно-діловий стиль – художній стиль, на прикладі лексикології – стабільні, сталі та рухливі елементи словникового складу німецької мови.

Прикладом інтерактивного навчання також може бути участь у навчально-методичному он-лайн семінарі. Вивчення теоретичного матеріалу передбачає

постійну взаємодію із керівником групи та іншими учасниками за допомогою Інтернету, так само, як і під час набуття практичних вмінь, наприклад, якщо потрібно підготувати проект щодо розробки завдання з навчання та перевірки певних навичок вивчення німецької мови, розробки критеріїв оцінювання до завдання, схем підрахунку балів тощо. Під час реалізації завдання студенти мають змогу працювати в парах та групах, можуть бути задіяні інтерактивні методи дискусії, рольової гри та мозкового штурму. Теми для обговорення відповідні програмі та віковій цільовій аудиторії, наприклад:

- 1) Уявна ситуація – з Німеччини прибули друзі, потрібно обговорити та підібрати варіанти того, що можна показати у Полтаві: визначні місця, красиві краєвиди, гарна кухня, культурне життя міста, спорт тощо. (Варіантом виконання завдання може бути складання плану, розподіл обов'язків, подальше обговорення).

Завдання зручно виконувати у групах по 3-4 особи, презентувати відповідь за бажанням по черзі.

- 2) Завдання, що може стосуватися теоретичного курсу навчання, наприклад, «Німецькомовний етикет». Оскільки однією із складових вивчення певної теоретичної дисципліни є самостійна робота (підготовка повідомлення з певної теми), то для тренування усного мовлення на практичному курсі мови студенти отримують завдання обговорити перелік тем для самостійної роботи, вибрати бажану тему, порадити співрозмовникам іншу тему, обґрунтувати, дійти висновку – тобто остаточно вибрати тему для повідомлення для теоретичного курсу.

Завдання можна виконувати у парі або у групі, презентувати відповідь по черзі, за бажанням доповнювати.

Перед виконанням завдань важливо обговорювати правила поведінки (ввічливості, етикету), що також є використанням інтерактивного методу та водночас спрямуванням на реалізацію виховної мети та тренуванням мовленнєвих вмінь та навичок.

В якості висновку потрібно зазначити, що використання інтерактивних методів відповідає перспективному напрямку в сучасній методиці навчання іноземним мовам, яким вважається спрямування на розвиток критичного мислення, творчої активності студентів. Крім того, внаслідок вживання інтерактивних методів відбувається посилення зацікавлення та мотивації до навчання студентів, що може сприяти покращенню продуктивності навчальної діяльності.

Література

1. Cult of pedagogy. Concept attainment. <https://www.cultofpedagogy.com/concept-attainment/>
2. Modernizaciya interaktivnyh metodov https://educationmanagers.ru/spo/modernizaciya/6_interaktivnyh_metodov_obucheniya/
3. Interactive-plus. Discussion platform. https://interactive-plus.ru/ru/article/80705/discussion_platform

Анотація

У статті висвітлено актуальність та дієвість інтерактивних методів, використання котрих сприяє підвищенню мотивації, поліпшенню якості вивчення іноземної мови, розглянуто варіативність їх застосування.

4.2.2. Бардакова О.О. ПРОЕКТИ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЇ ЯК МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Ключові слова: *проектний метод, презентація (мультимедійна), інформаційні технології*

Проектний метод на заняттях з іноземної мови є практичним прагматичним напрямом і доцільним способом урізноманітнити навчальний процес, покращити вміння та навички учасників у різних сферах, не тільки у мовній сфері (навички лексико-граматичні, аудіювання, говоріння, письма і

читання), але і у соціальній, творчій. Важливими властивостями проектного методу за умов його правильного використання є:

- ефективного покращення знань завдяки безпосередньому поглибленому вивченню певного питання у певній навчальній дисципліні. Розвиток навичок пошукової роботи у інтернеті, вміння відсортувати потрібне, сформулювати список використаних джерел (за необхідності).
- Розширення кругозору в межах інтердисциплінарного підходу, – намагання під час вирішення у проекті основного питання не розглядати його вузько, в межах певної дисципліни, а за потреби залучати інформацію, способи дослідження з інших сфер, з інших дисциплін – що сприятиме не тільки розширенню кругозору, а й всебічному вивченню питання.
- Розвиток комунікативних вмінь, навичок соціалізації та розуміння соціальних цінностей, почуття кооперації (під час здійснення проекту відбувається обговорення, дискутування, необхідно ставити питання та відповідати на них, досягати спільного рішення), що пов'язано, як результат тісної співпраці учасників в демократичних умовах, із розвитком вмінь працювати у групі (розподілити обов'язки, проявляти відповідальність, узгоджувати способи, процес та результати).
- Покращення уміння планувати, розрахувати час та виконати, завершити завдання, оформити та продемонструвати.
- Розвиток креативного мислення та творчих здібностей – внаслідок висловлювання учасниками різних ідей, різних способів для досягнення мети проекту, відбувається синергетичний процес – взаємне посилення дії.

Важливим для стратегії викладача при створенні завдань для проектного методу є фокусування уваги:

- на дотриманні принципу корисності,
- наявності конкретної цілі та значення,

- наявності можливості спонтанного вирішення питань учасниками, що підвищує інтерес та мотивацію.

Інші проблемні моменти, що потребують уваги викладача – це ті, що одночасно є і перевагами методу. Наприклад, відсутність чітких інструкцій може викликати нерозуміння, сумніви та суперечки, хоча має на меті розвиток креативності та незалежного прийняття рішень [3]. Серед проектних завдань можна назвати такі види – конструктивний, художній, пошуковий, з вирішення проблем, групова робота (як певний виріб) [1].

Завдання для проектів можуть бути більш чи менш об'ємними, відповідно буде відрізняться час виконання, обсяг опрацьованого матеріалу та вид демонстрації напрацювань, тобто відповіді. Спільні риси різних типів завдань є наявність певної конкретної мети, групова робота, презентація результатів [4].

Відповідно, прикладами швидких проектів для дисципліни німецька мова, в залежності від рівня володіння мовою можуть бути:

- вибір страв у кафе, ресторані;
- обговорення зустрічі іноземців, плану заходів;
- взаємне опитування щодо хобі та вподобань з метою знайти спільні та за рахунок цього поліпшити взаєморозуміння у групі;
- складання спільного списку захопливої літератури;
- спілкування про стилі (мода, музика, література).

Підготовка презентацій при вивченні іноземної мови також є сучасним методом засвоєння матеріалу.

Може бути логічним результатом та підсумком використання проектного методу. В залежності від запланованих завдань, їх обсягу, відповідно, виділеного часу на виконання завдання, презентація результатів може бути різних видів. Для проектів, що мають бути виконані під час заняття з іноземної мови, видами презентації можуть бути:

- рольова гра;

- плакат / схема / таблиця (порівняння граматичних понять, співставлення синонімів, антонімів, омонімів, асоціативні зв'язки, опрацьована інформація з певної лексичної теми, ребуси, творчі завдання);
- готовий продукт сумісної діяльності-творчого обговорення, в залежності від рівня знань та програмового матеріалу, який потрібно тренувати (меню, перелік того, що потрібно купити, план подій, телевізійна програма, розклад занять, опис необхідних якостей для того, щоб працювати в певній професії).

Звичайно, важливим є оформлення, стиль презентації, спосіб презентації матеріалу, може бути наявне портфоліо із матеріалами з підготовки. Але якщо час на підготування – протягом заняття або частини заняття, суттєвішим є ефективне засвоєння учасниками знань, отримання ними нових думок, ідей, суджень, соціального досвіду, розвиток креативного мислення та творчих здібностей.

Складові презентації:

- Експозиція;
- Вступ;
- Основна частина;
- Резюме;
- Висновки.

Щодо видів презентацій, актуальною у сьогоденні є мультимедійна презентація.

Мультимедійна презентація, як публічне представлення певної інформації є популярною та актуальною у сьогоденні в різних сферах, серед них – у процесі вивчення мови [2].

Метою презентації може бути представлення досягнень організації або окремої людини, реклама продукції, висвітлення різноманітних заходів, перспектив розвитку інформаційних технологій тощо. Презентації можуть проводитися на виставках, конференціях та семінарах, у навчальних аудиторіях, в офісах і торгових залах, демонструватися по телебаченню, транслюватися по

радіо. У навчанні презентація здебільшого використовується для супроводу усного повідомлення на занятті або доповіді на конференції.

Презентації як спосіб представлення інформації зазвичай містять текст, ілюстрації до тексту – для кращого його сприйняття та подальшого обговорення, звукові та відеофрагменти [5].

Сучасні інформаційні технології дозволяють створювати набори електронних слайдів з використанням текстів, графічних зображень, аудіо- та відеофрагментів, робити їх мультимедійними, динамічними, інтерактивними. Мультимедіа – одночасне використання різних форм представлення інформації: текст, графіка, відеофрагменти, звук та анімація.

З усього вищезазначеного можна зробити висновок про те, що практичність, упорядкованість, інтердисциплінарність, комунікативна скерованість, мультимедійність є характерними рисами проектів та презентацій, які роблять ці методи сучасними, актуальними, відтак – мотивуючими та стимулюючими до вивчення іноземної мови.

Література

1. Meaning of Project Method of Teaching. URL: <http://www.studylecturenotes.com/curriculum-instructions/question-answer-method-of-teaching-%7C-s>
2. Поняття презентації URL: http://edufuture.biz/index.php?title=Поняття_презентації
3. Projekt, Projektmethode, Projektarbeit, Projektunterricht, Projektmanagement, Unterrichtsprojekt, P-Seminar, Handreichungen, Konzepte, Beispiele, Tipps und praktische Empfehlungen für Lehrkräfte / Lehrerhandreichung URL: http://www.kubiss.de/bildung/projekte/schb_netz/ipro.htm
4. Projektmethode. URL: <http://www.ausbildernetz.de/plus/waehrend/ausbilden/arbeitsaufgaben/projektmethode.rsyst>
5. Rules for Making a Presentation. URL: <https://www.cs.cmu.edu/~mihaib/presentation-rules.html>

Анотація

У статті описано проектний метод та метод роботи з презентаціями (також їх види, засоби, особливості), застосування цих методів покращує якість результатів навчання, що дає можливість зробити висновки щодо доцільності їх використання у процесі викладання іноземної мови.

4.2.3. Бардакова О.О. МЕТОДИ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ, ІНТЕРЕСУ, ЕФЕКТИВНОСТІ ТА СТИМУЛЮВАННЯ УВАГИ НА ЗАНЯТТІ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Ключові слова: багатозадачність, навчальні методи, стимулювання уваги та покращення зацікавленості, «Таксономія Блума», «фахово-мовне інтегроване навчання»

У сучасності мультизадачність є одним із важливих вмінь, при цьому, намагання одночасно виконувати кілька справ потрібно поєднувати із вмінням чітко зосереджуватись, для якості здійснення процесу.

На занятті з іноземної мови рівень уваги може знижуватись, якщо тема заняття занадто легка (мало нової інформації), або занадто складна (забагато нової інформації). Кількість матеріалу, відповідно, потрібно теж брати до уваги та модифікувати.

Під час заняття студенти фокусують увагу на новому і цікавому. Відповідно, визначення нового матеріалу відбувається відповідно до програми, при врахуванні опрацьованого програмного матеріалу. Таким чином, для покращення фокусування уваги на матеріалі, що вивчається (під час онлайн або аудиторного заняття), потрібно визначити, що є захоплюючим. Варіант визначення – feedback – відгуки, коментарі студентів, обговорення певної програмної теми з врахуванням того, як студенти розуміють практичне використання матеріалу з теми.

Отже, відбувається зміна використання фронтального методу, коли презентація нового матеріалу здійснюється переважно через пояснення викладача в письмовій або усній формі, студенти намагаються запам'ятати дані, а на практичних заняттях відбувається лише повторення, відтворення цієї інформації студентами.

Відповідно, це збігається із сучасними тенденціями щодо використання методів навчання: часто застосування фронтального методу радять поєднувати або замінити на інтерактивні, пошукові, дискусивні методи.

Способом активування уваги може бути використання методик напрямку CLIL. Розроблений метод для навчання певної фахової дисципліни іноземною мовою – CLIL, Content and Language Integrated Learning (фахово-мовне інтегроване навчання). Напрямок, що поєднує вивчення іноземної мови із певним фахом (фахові теми вивчаються іноземною мовою). Увага при цьому – на фахові питання, саме це є новим матеріалом, а не граматичний матеріал іноземної мови. Для того, щоб розуміти, обговорювати, відтворювати і вивчати фахові теми іноземною мовою, студентам надані ключові поняття або сталі фрази, що потрібно вживати при опрацюванні нової теми. Слова і фрази не потрібно заучувати, ними потрібно користуватись, акцентуючи увагу на питаннях, завданнях і темі фахової дисципліни.

На заняттях з іноземної мови, якщо заняття долучати до вивчення іще однієї іноземної мови, можна більшу увагу спрямовувати саме на вирішення практичних завдань із певної лексичної теми (їжа – складання меню, рецептів, списку покупок; місто – екскурсія, пояснення того, де можна придбати певну покупку; театр – опис будівлі театру зовні та зсередини, інформація про фільми, які подобаються).

При плануванні заняття треба зауважувати цілі. У CLIL увага спрямована на отримання інформації щодо змісту предметів; розвиток навичок комунікації, наприклад, щодо організації дискусії, активної участі у обговоренні, вмінні пояснити результати; фокусі на розвитку різнобічної культурної особистості

(напрямки політика, мистецтво, екологія); покращення вмінь обробки інформації, креативності.

На заняттях із вищим рівнем інтерактивної взаємодії, комунікації, можна спостерігати зміну від «центрування» на викладачі, до заняття, на якому студенти після отримання завдання дискутують, коментують завдання. Студенти навчаються також тому, як узгоджувати, робити висновки, підбити підсумки щодо дискусії, пояснити узагальнене.

Такі вміння описані та згруповані у «Таксономії Блума», де можна спостерігати, що запам'ятовування, розуміння є базовими рівнями, необхідними для застосування інших рівнів, якими є – застосування, аналіз, оцінювання та створення нового за зразком. Цей принцип застосовується і для вивчення одночасно іноземної мови та іншої дисципліни.

Тобто, на занятті увага спрямована на комунікацію та досягнення ефективності, студенти можуть брати участь у розгляді, презентації нового матеріалу. Викладач може запитувати про припущення студентів стосовно тієї чи іншої ідеї, концепту.

Є можливість демонструвати (або свідомо будувати) міждисциплінарні зв'язки, застосовуючи інформацію з інших предметів, сфер, галузей за допомогою розвитку логічного мислення (напрям, що створюється за допомогою питань-підказок, що направляють і спонукають). А також можна пропонувати конкретні питання студентам, щодо того, як вони розуміють мету, практичну користь, актуальність від вивчення певної теми і враховувати приклади практичного застосування певної теми у плануванні і підготовці заняття.

Література

1. Dongying Li and Lian Zhang Beijing. Language Teaching Research. Exploring teacher scaffolding in a CLIL-framed EFL intensive reading class: A classroom discourse analysis approach. Beijing Foreign Studies University, February 2020.

URL:

https://www.researchgate.net/publication/339595185_Exploring_teacher_scaffolding

[_in_a_CLIL-](#)

[framed_EFL_intensive_reading_class_A_classroom_discourse_analysis_approach](#)

2. Ernesto Macaro, Jessica Briggs Baffoe-Djan, Heath Rose, Bruna di Sabato, Bronwen Hughes, Daniela Cuccurullo, Carmel Mary Coonan, Marcella Menegale and Ada Bier. *ELT Research Papers* 19.07. Transition from secondary school CLIL to EMI at university: Initial evidence from research in Italy. URL:

https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/K081%20ELT%20Transition%20from%20secondary%20school_FINAL.pdf

3. Moore, P. & Lorenzo, F. Task-based learning and content and language integrated learning materials design: process and product. *The Language Learning Journal*, Volume 43, Issue 3: Content and Language Integrated Learning II, 2015. – pp. 334-357. URL:

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09571736.2015.1053282?journalCode=rllj20>

4. Tarja Nikula, Christiane Dalton-Puffer and Ana Llinares. *CLIL classroom discourse: Research from Europe*. University of Jyväskylä / Universität Wien / Universidad Autónoma de Madrid. URL:

https://www.researchgate.net/publication/263187740_CLIL_classroom_discourse_Research_from_Europe

5. Thürmann, Eike. *Zur Konstruktion von Sprachgerüsten im bilingualen Sachfachunterricht*. URL:

https://media.hugendubel.de/shop/coverscans/153PDF/15326487_lprob_1.pdf

Анотація

У статті розглянуто методи, які сприяють поліпшенню мотивації, покращенню зацікавленості та уважності на занятті з іноземної мови, із спрямуванням на комунікацію та ефективність навчання.

4.3. Риторика

4.3.1. Кирильчук О.Б. ВИКОРИСТАННЯ АРГУМЕНТАТИВНИХ РОЛЕЙ СПІВРОЗМОВНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПЕРСУАЗИВНОГО ДІАЛОГУ

Ключові слова: переконлива аргументація, аргументативні ситуації, персуазивний діалог, іншомовне спілкування, комунікативно-діяльнісний процес

Розвиток інтеграційних обмінів поглиблює міжнародне співробітництво та стимулює розвиток міжкультурної іншомовної освіти. Аналіз стану іншомовної освіти потребує подальшого всебічного вдосконалення і вирішення. Розвиток сучасної комунікативної лінгвістики спрямований на дослідження закономірностей комунікативної діяльності, яка здійснюється на базі природної мови. Ситуації переконливої аргументації використовуються з метою передачі інформації чи повідомлення також за допомогою знаків природної мови.

Використання технології переконливої аргументації, а саме використання аргументативних ролей стверджують новий стиль на рівні обговорень, консультацій, переговорів, договорів, відіграючи також велику роль в усіх сферах духовного буття та суспільно-виробничій галузі. Проте методика навчання використання технології переконливої аргументації при навчанні вільного спілкування іноземною мовою залишається в колі дослідження актуальною і розроблена недостатньо. Зважаючи на вищезазначене, **мета статті** – дослідження проблеми використання аргументативних ролей співрозмовників в іншомовному спілкуванні у процесі персуазивного діалогу.

Суб'єктами або аргументативними ролями так званого персуазивного діалогу (англ. persuasion dialogue, від persuade переконувати) – спір, полеміка, дискусія, дебати – вважаються два учасники: 1) пропонент, протагоніст або ініціатор – особа, що доводить і відстоює даний тезис; 2) опонент, респондент, антагоніст або резистор (англ. resist чинити опір) – особа, що намагається даний тезис опротестувати [2, с. 13]. Ці два суб'єкти можуть бути названими

облігаторними, тобто обов'язковими учасниками такого діалогу. Надзвичайно важливим фактом персуазивного діалогу являється і наявність третіх осіб – факультативних учасників, слухачів «свідків» дискусії.

Використання технології аргументативних ролей при навчанні іншомовного спілкування дали змогу створити власну систему роботи через інтерактивні форми роботи, створивши наступний алгоритм:

- забезпечити оволодіння студентами певними діями на рівні фрази переконливої аргументації;
- забезпечити оволодіння студентами певними способами діяльності на основі переконливої аргументації;
- забезпечити формування навичок комунікативного іншомовного спілкування на основі власного набутого досвіду.

Для цього організуємо дискусії, створюємо проблемні ситуації, пропонуємо письмові роботи у формі твору, дискурсивного есе, проводимо творчі заняття, використовуємо асоціативні кола. Особливо активно для формування навичок та вмінь використання аргументативних ролей застосовуються дискусійні форми, які спрямовані на уміння використовувати різні способи інтегрування інформації, ставити запитання, критично осмислювати одержану інформацію, аргументувати власну точку зору та презентувати її, працювати в команді, здатність до участі у спільному прийнятті рішень, здатність брати на себе відповідальність та приймати рішення. Наприклад:

Diskutieren Sie über folgende Fragen, argumentieren und beweisen Ihre Meinung dazu!

Situation: Herr Remmers hat sein Flugzeug nach München verpasst: der Zug hatte Verspätung. Er muss aber unbedingt noch heute nach München fliegen. Sein Flugzeug war aber der letzte. Nur zwei Maschinen anderer Fluggesellschaften machen noch eine Zwischenlandung. Herr Remmers spricht mit dem Angestellten und bittet ihn, er soll ihn nach München abfliegen lassen. Eine Stewardess kommt zu ihnen; sie will auch Herrn Remmers helfen.

За алгоритмом використання технології аргументативних ролей при навчанні вільного спілкування німецькою мовою нами пропонується чотири етапи роботи: підготовчий, основний, рефлексія. На підготовчому етапі забезпечуємо студентів мовленнєвими формулами, необхідними для обговорення проблем, щоб висловити й аргументувати/контраргументувати точку зору з проблеми; висловити згоду/незгоду з думкою партнера; схвалити/засудити ставлення інших до проблеми, виразити впевненість з приводу власного судження/сумнів з приводу висловленого партнером, уточнити інформацію, підбити підсумки. У роботі використовую власний авторський посібник (Кирильчук О.Б. Риторична культура на уроці німецької мови: приклади промов. Посібник для студентів філологічних факультетів та учнів старших класів. Полтава: ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2012. 84 с.) та підручник (Andreas Edmüller, Thomas Wilhelm, Argumentieren: sicher, treffend, überzeugend, Trainingsbuch für Beruf und Alltag / A. Edmüller, T. Wilhelm // Rudolf Haufe Verlag GmbH, München, 2005. 224 s.).

На цьому етапі організуємо читання текстів з обговоренням та підготовкою власних промов, застосовуємо дискусійні методи мозкового штурму, мікрофону, аналізу ситуації. Ключовими формами роботи є дискусійні та дебати – взаємодія комунікантів.

На основному етапі активною формою роботи на занятті з практичного курсу усного і писемного мовлення у процесі використання технології переконливої аргументації є Оксфордські дебати як соціально-психологічний тренінг і відносно молодий метод інтерактивного впливу. Його принцип побудований на стародавніх традиціях британської Палати громад. До активної роботи залучається лише частина групи студентів, яка чітко поділяється на дві команди, так званих, головних промовців. Усі інші учасники становлять публіку, роль якої є дуже обмеженою. Певне провокаційне та зрозуміле формулювання тези розмежовує дві команди, які у дебатах називаються сторонами. Промовці, котрі захищають дискутовану тезу, є сторона пропозиції, ті, що виступають проти, – сторона опозиції. На етапі рефлексії формуємо навички та вміння

підводити висновки і робити підсумки в дискусіях, висловлювати пропозиції, писати відгуки, статті, промови, дотримуватися правил і культури ведення дискусії та формуємо навички риторичної культури.

Отже, є сенс наголосити, що ситуації переконливої аргументації можна визначити як соціальний, інтелектуальний, вербальний, мислетворчий комунікативно-діяльнісний процес, що має на меті підтвердити або спростувати певний погляд; формує культуру та техніку мовлення, спрямовану на переконання співрозмовника чи аудиторії. На думку В. Москвіна, ситуації переконливої аргументації є мовленнєвим актом, що складається із низки висловлювань, призначених для того, щоб обґрунтувати або спростувати висловлену думку, та спрямованих на те, щоб переконати в прийнятості цієї висловленої думки [3: 53]. Запропонована технологія використання ситуацій переконливої аргументації забезпечує поглиблення наявних і формування нових навичок в іншомовному спілкуванні.

Література

1. Bitzer L.F. The Rhetorical Situation. *Philosophy and Rhetoric*. Vol.1, 1968. № 1. P. 78.
2. Johnson K.L., Roloff M.E. The Influence of Argumentative Role on Perceptions of Serial Argument resolvability and Relational. *Argumentation*. Vol. 14, 2000. № 1. P. 1–15.
3. Москвин В.П. Аргументативная риторика: теоретический курс для филологов. Изд. 2-е, перераб. и доп. Ростов н/Д : Феникс, 2008. 637 с.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

Анотація

У статті представлено дослідження проблеми використання технології переконливої аргументації при навчанні вільного спілкування студентів у процесі вивчення німецької мови. Обґрунтовано ситуативну доречність переконливої аргументації, що визначається як відповідність форми і змісту умовам комунікативної або мовленнєвої ситуації. Наведено приклади аргументативної

чи риторичної ситуації, мовленнєві кліше переконливої аргументації для виконання аргументативних ролей співрозмовників у процесі персуазивного діалогу. Автором досліджено власну систему роботи через інтерактивні форми, створивши алгоритм комунікативно-діяльнісного процесу технології переконливої аргументації.

4.3.2. Кирильчук О.Б. PRAKTISCHE TIPPS DER RHETORISCHEN KULTUR: REDEN IM PRIVATEN KREIS

Stichwörter: Rhetorik, rhetorische Kultur, Reden, Anlass, Geburtstag, Namenstag

Reden lernt man nicht, indem man schweigt. Unzweifelhaft gehören zu einem guten Redner Praxis und Erfahrung. Nur wenige sind «geborene» Redner, die mit einem rhetorischen Ur-Instinkt das Publikum zu faszinieren vermögen. Die weitaus meisten müssen trainieren, aus Fehlern lernen und von Mal zu Mal besser werden.

Genauso unzweifelhaft gehört aber auch Wissen dazu: Nicht nur das Wissen, das man von dem Gegenstand besitzt, über den man spricht, sondern auch Kenntnisse darüber, wie man sein Wissen so geschickt an die Zuhörer bringt, dass es sie – im wahrsten Sinne des Wortes – anspricht. Und nicht zuletzt besitzt ein guter Redner die Fähigkeit, aus den Erfahrungen, die er in der Praxis macht, auch etwas zu lernen.

«Die Rede ist eine Zwiesprache, bei der einer spricht und die anderen hörend mitreden. Wer dieses hörende Mitreden nicht begreift, ist nicht rednerisch veranlagt», meinte Friedrich Neumann (1860-1919). Dieser Ansatz, jede Rede als einen gewissermaßen verkürzten Dialog zu betrachten, als einen Dialog, dessen unausgesprochener Part gleichsam in den gesprochenen hineingewebt ist, sollte jedem Redner klarmachen, dass er nicht für sich selbst und nicht über die Köpfe seiner Zuhörer hinweg reden darf.

Reden im privaten Kreis scheinen einfach und problemlos zu sein: Besonders enge Beziehungen, ein hohes Maß an Vertrautheit, familiäre Bindungen oder

langjährige Freundschaften, kurz, große persönliche Nähe bestimmen die Situation, in der Sie reden. Doch gerade der Mangel an Distanz macht es manchmal schwer, die richtigen Worte zu finden und den richtigen Ton zu treffen. Nirgendwo sonst sind Phrasen Worthülsen unpassender. Denn die persönliche Nähe soll schließlich auch in der Ansprache zum Ausdruck kommen.

Geburtstag – Namenstag

Geburtstage gehören zu den Festen, die am häufigsten Anlass zu einer Rede oder Ansprache geben. Meist stehen Ereignisse aus dem Leben des Gefeierten im Mittelpunkt der Rede. In der Regel spricht ja jemand, der den Gefeierten gut kennt. Manchmal unterliegen die Redner der Versuchung, die Biografie mit der Weltgeschichte ins Verhältnis zu setzen. Vorsicht: Vergleiche zwischen individueller Biografie und dem Weltgeschehen erfordern ein ausgeprägtes Gefühl für das Angemessene. Ein Satz wie «Als die Mauer gebaut wurde, baute Volker am Timmendorfer Strand seine erste Sandburg», lässt beispielsweise dieses Gefühl vermissen. Damit produziert ein Redner unfreiwillige Komik.

Mancherorts wird statt des Geburtstags der Namenstag gefeiert. Dieser Brauch stammt aus einer Zeit, da die Menschen keine Uhren und keine Kalender hatten und zu ihrer Orientierung im Jahreslauf hauptsächlich den Heiligenkalender der Kirche benutzten.

Der Sohn gratuliert der Mutter

TYPUS	Rede
ANLASS	60. Geburtstag der Mutter
LOCATION	Geburtstagstafel
STIL	heiter, besinnlich

Liebe Mutti,
 du weißt natürlich, dass ich dir zu deinem Sechzigsten nicht allein mit drei Losen gratulieren würde. Den anderen muss ich erklären, dass ich dir heute Morgen selbstverständlich mit einem richtig opulenten Blumenstrauß aufgewartet habe. Dennoch haben die drei Rosen, die ich heute Mittag mitgebracht habe, eine besondere Bedeutung. Und nebenbei sehen sie auch wunderschön aus.

Die erste Rose steht für die ersten zwanzig Jahre deines Lebens, liebe Mutti. Von diesen zwanzig Jahren bist du volle dreizehn zur Schule gegangen. Das war zu deiner Zeit noch nicht so selbstverständlich für junge Mädchen, wie sich das heute sagt. Wenn ich richtig informiert bin, warst du das erste Mädchen in der Familie, das so lange die Schulbank drückte. Und es gab zu der Zeit wohl nicht wenige, die meinten: Ein Mädchen, das studiert, will sich nur vor der Hausarbeit drücken. Nun, die das dachten, sind wohl bald eines Besseren belehrt worden. Ich jedenfalls bewundere dich für die Unbeirrbarkeit, mit der du stets dein Ziel verfolgst, und überreiche dir dafür die erste Rose.

Die zweite Rose steht für die zweiten zwanzig Jahre deines Lebens. Die wichtigsten Ereignisse dieser beiden Jahrzehnte waren wohl erstens das Rock-n-Roll-Konzert auf der Waldbühne, bei dem du einen ziemlich abgefahrenen Typ kennen lernst, der einmal mein Vater werden sollte, und zweitens, einen gemessenen Zeitraum später, meine Geburt. Meine beiden Geschwister mögen mir verzeihen, wenn ich ihre Geburtstage nicht ganz so wichtig nehme - das ist eben das Recht der Erstgeborenen. Und ich bitte auch dich, Mutti, mir zu verzeihen, dass ich damit vieles vernachlässige, was für dich in den zweiten zwanzig Jahren wichtig war. Ein Kind hält sich für das wichtigste Geschöpf auf Erden. Und ich wichtiges Geschöpf ging in dieser Zeit natürlich auch zur Schule - leider nicht so erfolgreich, wie man sich das von mir wünschte. Und ich weiß heute, dass dir das mehr Sorgen bereitet hat als damals mir. Dafür und dass du uns Kinder in unserer Wichtigkeit und unserer Fehlbarkeit ernst genommen hast, überreiche ich dir die zweite Rose.

Die dritte Rose steht für die dritten zwanzig Jahre deines Lebens. Es sind die Jahre, in denen ein Küken nach dem anderen aus dem Nest flatterte. Du und Vati, ihr habt euch nun manchen Traum erfüllen können, aus dem wir euch früher oft lautstark und rücksichtslos geweckt haben. Trotzdem habt ihr uns immer das Gefühl gegeben, dass wir im Nest willkommen sind, wenn uns seine Wärme mal fehlen sollte. Dafür verdienst du, als Miterbauerin und Hüterin dieses Nestes, die dritte Rose, liebe Mutti. Und ich weiß, daß du diese Rose mit Vati teilen wirst.

Aus alter Zeit ist überliefert, dass besonderen Menschen ein besonderes Lager bereitet wurde - indem man sie auf Rosen bettete. Das wurde ganz buchstäblich genommen. Das Bettzeug wurde statt mit Daunen mit frischen, duftenden Rosenblättern ausgefüllt. Wenn uns so ein biologisches Nachlager heute auch eher unangenehm wäre, möchte ich dir, liebe Mutti, doch im übertragenen Sinne wünschen: Mögest du immer auf Rosen gebettet sein! Mit diesem Wunsch entlasse ich dich nun in die vierten zwanzig Jahre deines Lebens.

Lass uns das Glas erheben auf die Weisheit der Rosen, auf die Liebe der Mütter und auf die Jahre, die vor uns liegen!

Jahresringe – Für unsere Freundin

TYPUS	Ansprache
ANLASS	beliebiger Geburtstag eines Freundes oder Angehörigen
LOCATION	Geburtstagsrunde
Stil	launig

Liebe Marion,

nach einer alten Legende waren vor vielen tausend Jahren die Bäume nicht grün wie heute, sondern grau und gelb. Grau, weil sie so traurig waren, und gelb, weil sie neidisch auf die Menschen waren. Besonders neidisch wurden sie, wenn sie sahen, dass die Menschen alle Jahre wieder fröhlich ihren Geburtstag feierten. Das konnten die Bäume nämlich nicht, denn sie wussten nicht, wie alt sie sind. Darüber wurden sie ganz traurig und grau. So traten sie vor ihren Schöpfer und erbaten sich von ihm einen Kalender, damit sie immer wüssten wie alt sie sind und auch einmal im Jahr ihren Geburtstag feiern könnten. Der Schöpfer aber gab ihnen in seiner Weisheit einen besonderen Kalender, er gab ihnen die Jahresringe. Nun wussten auch die Bäume endlich, wie alt sie waren. Und jedes Jahr, wenn sie einen neuen Ring bekommen hatten, konnten sie Geburtstag feiern. Der Schöpfer aber hatte es so eingerichtet, dass alle Bäume zur gleichen Zeit einen neuen Jahresring bekamen, na sagen wir, fast zur gleichen Zeit. Und immer um diese Zeit – später wurde sie Frühjahr genannt – setzte ein wildes Feiern unter den Bäumen ein. Sie wurden über und über grün und selbst das triste Grau der Stämme verwandelte sich in warme Brauntöne. Einige Bäume steckten

rote und weiße Kerzen auf, andere steckten sich vielfarbige Blüten in die Krone und wieder andere dufteten vor Freude so verführerisch, dass sich sogar die Menschen am liebsten unter den duften den Bäumen versammelten, um ihre Geburtstage zu feiern. Alle Bäume reckten neue grüne Triebe in die Sonne und selbst der Schöpfer staunte, wie viele verschiedene Arten des Grüns er erschaffen hatte. Ja, liebe Marion, wir haben zwar einen Kalender und wissen ganz genau, wann wir Geburtstag haben, aber die Idee mit den Jahresringen finde ich trotzdem nicht schlecht. Zumal wir nun in einem Alter sind, da es nicht mehr unschicklich ist, über das Älterwerden zu sprechen. Jeder von uns trägt Jahresringe in einer ganz persönlichen Fassung. Bei dem einen sind es die grauen Strähnen im Haar, bei dem anderen sind es die Haare, die fehlen, mancher nimmt seine Jahrsringe als Teilstriche auf der Waage wahr, während andere ihre Fältchen zählen wie die Bäume ihre Jahresringe. Wir wollen uns aber angesichts der Fröhlichkeit der Bäume von den Jahren nicht drücken und von den Jahresringen nicht fesseln lassen, sondern fröhlich mitfeiern. In diesem Sinne wünsche ich dir, liebe Marion, einen wunderschönen neuen Jahresring – und noch viele, die dem heutigen folgen mögen.

Die mystische Dreißig

Typus	Toast
ANLASS	30. Geburtstag der Ehefrau oder Lebensgefährtin
LOCATION	heitere Geburtstagsrunde in der Wohnung oder im Garten
Stil	launig

Liebe Karin,

heute wirst du 30 Jahre alt. Eine magische Grenze ist überschritten. Zumindest glaubt das die Mehrheit der Frauen. Dabei ist die 30 wirklich eine magische Zahl. Aber ganz anders, als ihr denkt. Nach alter mystischer Überlieferung entsteht etwas Besonderes, wenn man 3 und 10 multipliziert. Die 3 ist das Symbol der Dreifaltigkeit. Sie ist eine Glückszahl und sie ist vielleicht die magischste Zahl schlechthin. Überall begegnet uns der Dreischritt: in den drei Prüfungen des Märchenhelden und den drei Wünschen, die er bei der guten Fee dann frei hat. Wir wissen ja, aller guten Dinge sind drei. Die 10 steht für die Zehn Gebote. Auch die alten griechischen Mathematiker bewunderten die

10, weil sie die Summe der ersten vier Zahlen ist – 1 plus 2 plus 3 plus 4. Der Philosoph Aristoteles schätzte sie als eine Zahl, die alles enthält und aus deren Elementen alles entsteht. Lässt sich mehr Lob über die 30 sagen? Was aus 3 und 10 entsteht, ist Vollkommenheit, Liebe und Harmonie. Mögen dir diese drei Dinge für immer erhalten bleiben. Das wünsche ich dir von ganzem Herzen und darauf erhebe ich mein Glas.

Література

1. Wieke Thomas DuMonts Handbuch Rhetorik. Ausg. Köln: DuMont-Monteverl., 2002. 251 S.

Анотація

Стаття пропонує практичні поради з риторичної культури німецькою мовою у приватному колі, зокрема щодо привітань з днем народження.

4.3.3. Кирильчук О.Б. ВИКОРИСТАННЯ АРГУМЕНТАТИВНИХ КЛІШЕ В ІНШОМОВНІЙ ПРОМОВІ

***Ключові слова:** аргумент, аргументативні кліше, іншомовна промова, культура аргументації, риторична компетентність*

Використання ситуацій переконливої аргументації стверджують новий стиль на рівні обговорень, консультацій, переговорів, договорів, відіграючи також велику роль в усіх сферах духовного буття та суспільно-виробничій галузі. Проте методика навчання використання ситуацій переконливої аргументації для формування риторичної культури залишається в колі дослідження актуальною і розроблена недостатньо. Зважаючи на вищезазначене, мета статті – дослідження проблеми використання ситуації аргументативних кліше для формування риторичної компетентності студентів у процесі вивчення іншомовного риторичного практикуму.

Аргументативна проблематика є дискусійною в комунікативній лінгвістиці та набуває особливої актуальності в рамках комунікативного статусу. У процесі використання ситуацій переконливої аргументації прагматичними

чинниками вважаються : комунікативний самоконтроль (самоспостереження й самоаналіз співрозмовниками аргументів у ситуації); комунікативна адаптивність (готовність співрозмовників до гнучкого реагування на обставини, корегування власної мовленнєвої поведінки); комунікативна сумісність (готовність до співробітництва, створення невимушеної атмосфери взаємного задоволення, психологічної комфортності).

Дотримуючись наукових позицій О. Селіванової, Х. Грайса, В. Дем'янова відзначимо, що ситуаціям переконливої аргументації притаманна комунікативна кооперація, яка характеризується узгодженістю намірів, ефективністю спілкування, комунікативним статусом. Головним постулатом комунікативної кооперації є положення Х. Грайса: “Твій комунікативний внесок повинен бути таким, якого потребує спільно поставлена мета спілкування” [4, с. 604]

Для нашого дослідження суттєвими і цінними є погляди Ю. Івлєва, О. Кузіної, А. Гетьманової. Вони характеризують аргументацію як “один із засобів обґрунтування суджень, гіпотез, концепцій. Твердження можуть бути обґрунтовані шляхом безпосереднього звернення до дійсності, відомих положень (аргументів) та засобів логіки”. На думку О. Кузіної, аргументація є логічним процесом або формою мисленнєвої діяльності, спрямованою на обґрунтування істинності або хибності певного висловлення або теорії [5, с. 77].

В залежності від комунікативної мети виділяють три наступні функціональні типи мовлення (*tria genera causarum*):

1) Мовлення інформаційне, (*Reden*), наприклад, звіт або повідомлення новин. Типами інформаційного мовлення є опис і оповідь (нарратив);

2) Мовлення, яке як правило, має святковий характер “мовлення з приводу” (*Reden für jeden Anlass*), – наприклад, ювілей, весілля, новосілля, хрестини. Відносно з античною риторичною традицією даний цільовий тип мовлення називають епідейктичним. В Греції виступ оратора перед публікою називали *epideictic* демонстрація ораторського мистецтва. Цей термін був введений давньогрецьким філософом Платоном (428-348 до н. е.). В англійській

термінологічній традиції цей тип ораторського мовлення називають демонстративним, в українській – показовим.

3) Мовлення переконливе (forensic oratory), або, в античній термінології, дорадче – “коли перед промовцем стоїть завдання змінити думку слухачів, або спонукати їх до виконання якоїсь дії” [3, с. 10].

Вивчаючи іноземну мову, у студентів формуються вміння взаєморозуміти та взаємодіяти з носіями мови, яка вивчається, у відповідності з нормами і культурними традиціями в умовах прямого й опосередкованого спілкування при використанні таких активних форм роботи як дискусії, диспути, бесіди, переговори, прес-конференції, інтерв’ю, ділові наради, ділові ігри. Актуальним наразі є “круглий стіл”.

У процесі використання ситуацій переконливої аргументації при вивченні іноземної мови включається мислення. Висловлюючи свої судження студент фіксує увагу співрозмовника на різних відтінках своєї думки, аналізує і синтезує інформаційний матеріал, підводячи своїх співрозмовників до більш глибокого розуміння питання, що обговорюється. При цьому доречно використати наступні приклади аргументативних кліше :

Seine Gründe dafür sind ...

Ich halte diesen Standpunkt für weniger überzeugend, weil ...

Keiner der beiden konnte mich überzeugen. Ich denke, dass ...

Аргументуючи, можна або довести свою точку зору, або своїми контраргументами відхилити позицію опонента. В обох випадках потрібно :

1) оперувати простими, ясними, точними, достовірними та переконливими поняттями, наприклад,

Meine These ist, dass ...

Ich möchte euch davon überzeugen, dass ...

Für meine Haltung gibt es zahlreiche Gründe;

2) вести аргументацію коректно по відношенню до співрозмовника, відкрито визнавати його правильність, а також продовжувати використовувати тільки ті аргументативні кліше, які він прийняв, наприклад,

Ich möchte das Thema näher erläutern.

Mit dem Begriff ... ist gemeint ...

Ich vertrete diese These, weil ...

3) по можливості пристосовувати аргументи до особистості співрозмовника, спрямовувати аргументи на його мету і мотиви, наприклад,

In diesem besonderen Fall aber ...

Es gibt keinen Zweifel daran, dass ...

Wir sollten ...

Wenn wir beide Seiten berücksichtigen ...

4) намагатися якомога наглядніше викласти співрозмовнику наші докази, ідеї, задуми, використовуючи аргументативні порівняння і переконання, наприклад,

Folgende Fakten beweisen meine These ...

Die Zahlen zeigen, dass ...

Diese Statistik belegt ...

У процесі використання ситуацій аргументативних кліше формуються навички риторичної компетентності, яка допомагає впевнено почувати себе в усіх життєвих та професійних ситуаціях, коли треба або повідомити, проінформувати, проаналізувати, підбити висновки, висловити власну точку зору, пояснити, скритикувати, або ефективно спілкуватися у різних форматах (діалог, полілог, “круглий стіл”), або організувати та креативно скеровувати свою мисленнево-мовленнєву діяльність на засадах двох взаємопов’язаних риторичних постулатів – доброзичливо ставитися до слухачів і своєю промовою прагнути торжества “людського в людині”, або доцільно використовувати методи аргументування. Це сприяє вдосконаленню комунікативного простору у професійно-діловій сфері, посилює комунікативну інтуїцію, дозволяє досягти високого рівня культури вербального спілкування і культури мовлення, отже, риторичної культури. Прикладом є наступні аргументи:

Linearer Argumentationsaufbau

Erstens ... . Zweitens ... .

Zusätzlich ...

Und wenn außerdem richtig ist, dass ...

Als Konsequenz ergibt sich ...

Dialektischer Argumentationsaufbau

Auf der einen Seite ... auf der anderen Seite ...

Das ist zwar grundsätzlich richtig, aber ...

Im Gegensatz dazu muss gesagt werden, dass ...

Dem widerspricht aber ...

Sonderfallargumentation

In diesem besonderen Fall aber ...

Wir haben es hier aber mit einer sehr speziellen Situation zu tun.

Grundsätzlich ist dies zwar richtig. Hier aber ... [6, с. 78].

Для формування риторичної культури студентів нами розроблена авторська методика, яка передбачає реалізацію трьох послідовних взаємопов'язаних і взаємозумовлених етапів, кожен з яких, однак, має змістову і процесуальну своєрідність. Належна увага приділяється в даній методиці використанню ситуацій переконливої аргументації для ведення дискусії, доводити та обґрунтовувати власну точку зору, переконувати співрозмовників, висловлювати згоду й незгоду щодо певної проблеми, вживання клішованих фраз в умовах непередбачуваності ходу дискусії.

Змістові основи авторської методики використання аргументативних кліше у навчанні іншомовної промови систематизовані і знайшли текстове представлення в авторських посібниках: україномовному “Риторичний практикум (творчі ідеї для успішного виступу)” та німецькомовному “Риторична культура на заняттях з німецької мови. Приклади промов”. Обидва посібники розкривають шляхи оволодіння механізмами формування риторичної компетентності.

Підсумовуючи вищесказане, приходимо до висновку, що індивідуальні мовленнєві особливості мовців (використання логічних і паралогічних засобів) залежить від їхніх уявлень про правила мовленнєвої поведінки за певних

комунікативних ситуацій. Тут головною умовою коректності може слугувати лише чітке відчуття, за яких обставин певний вислів є фігуративним, а за яких він є помилковим. Останнє потребує певних навичок і навіть знань правил побудови та вживання аргументативних кліше у ситуаціях іншомовної промови.

Література

1. Кирильчук О.Б. Риторичний практикум: творчі ідеї для публічного виступу та самопрезентації. Посібник для студентів філологічних факультетів та учнів старших класів. Полтава : ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2012. 86 с.
2. Кирильчук О.Б. Риторична культура на уроці німецької мови: приклади промов. Посібник для студентів філологічних факультетів та учнів старших класів. Полтава : ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2012. 84 с.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : Підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
4. Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. для самостійної роботи студента. К. : ВЦ«Академія», 2011. 304 с.
5. Andreas Edmüller, Thomas Wilhelm, Argumentieren: sicher, treffend, überzeugend, Trainingsbuch für Beruf und Alltag. Rudolf Haufe Verlag GmbH, München, 2005. 224 S.

Анотація

У статті розглядаються можливості використання ситуацій аргументативних кліше на заняттях з іншомовного риторичного практикуму. Обґрунтовано необхідність і проаналізовано явище аргументації для формування риторичної компетентності; наведено приклади використання аргументативних кліше в іншомовному спілкуванні.

ВИСНОВКИ

Отже, проблемний спектр, яким наповнено зміст дослідження, широкий: у монографії порушуються актуальні проблеми лінгвістики, літературознавства, методики, дидактики тощо.

Апробація досліджень відбувалася шляхом участі в конференціях, публікації статей, видання збірника праць викладачів кафедри, захисту кандидатських дисертацій.

У Розділі I представлено лексику, фонетику, словотвір і граматику сучасної німецької, іспанської та французької мов у системно-структурному, когнітивному, функціональному і лінгводидактичному описі. Підрозділ 1.1. охоплює лексику, фонетику та стилістику. Більшість досліджень тут присвячена лексиці. Вказано на феномен запозичення слів з англійської мови у сучасну німецьку мову; наведено коротку характеристику сучасного німецько-англійського «суржика» – «Denglisch» (Deutsch + Englisch), коли окремі англіцизми, або, навіть, цілі фрази потрапляють у мову (О.І. Ніконенко). Вивчено феномен молодіжного сленгу в Німеччині та щорічні спроби виявити найяскравіші приклади його вживання серед населення ФРН; розглянуто доцільність використання сучасної молодіжної лексики на заняттях з німецької мови, а також подано варіанти можливої дидактичної інтеграції сленгу у структуру занять (Ю.І. Петренко). Досліджено історичний процес проникнення англійських термінів у французьку мову, передусім англіцизмів політичної, економічної, спортивної, музичної сфер спілкування та молодіжного сленгу (З.М. Таран). Представлено символіку зеленого кольору та синонімію цього прикметника в іспанській мові (Г.В. Филь). Вічно актуальним є дослідження латинського фразеологічного фонду та його семантичних особливостей у контексті іншомовної інтерпретації (З.М. Таран).

Фонетичні аспекти німецької мови подано в контексті формування іншомовної фонетичної компетенції шляхом включення фонетичних розділів у

структуру заняття задля досягнення максимального результату при вивченні іноземної мови (Ю.І. Петренко).

Стилістика німецької мови розглянута з точки зору різних підходів до класифікації текстів та подання загальної характеристики різновидів журналістських текстів (О.І. Ніконенко), а також широких можливостей власних назв у стилістичному вживанні (Г.В. Филь).

У підрозділі 1.2. «Словотвір» (Л.Б. Воловик) пропонується фаховий аналіз словотвору німецької мови. Розглянуто утворення безафіксно-похідних іменників німецької мови від твірних основ префіксальних дієслів шляхом субстантивації основ інфінітива, конверсії основ інфінітива, конверсії основ претериту префіксальних дієслів. Наголошено, що особливістю архітекτονіки твірних основ префіксальних сильних і слабких дієслів є наявність у словотвірних рядах віддієслівних безафіксно-похідних іменників, утворених шляхом субстантивації основ інфінітива, конверсії основ інфінітива, конверсії основ претериту префіксальних сильних дієслів, суфіксальних іменників, складних іменників. Твірні основи дієслова реалізують дериваційні можливості за словотвірними моделями, характерними для німецької мови. Досліджено утворення безафіксно-похідних іменників від твірних основ префіксальних дієслів шляхом субстантивації основ інфінітива, конверсії основ інфінітива, конверсії основ претериту префіксальних дієслів. Вивчено словотвірний потенціал префіксальних дієслів у німецькій економічній термінології. Досліджено особливості словотвірної структури та семантики німецьких економічних дієслівних термінів із префіксами *durch-*, *unter-*, *über-*, *um-*, *hinter-*, *wider-*, *wieder-*. Основи німецьких префіксальних дієслів, що вживаються як економічні терміни, досліджено шляхом визначення їх структурної, семантичної та функціональної організації. Дослідження основ префіксальних дієслів відбувається від основних кореневих слів дериваційних ланцюжків до їх однокорневих похідних. Префіксальні дієслова утворюються за загальними мовними нормами на основі префіксальних дериваційних моделей сучасної німецької мови. Отримані результати свідчать про зменшення запозичених

дієслівних префіксів у німецькій економічній термінології. Префіксальні форми дієслів утворюють форми іменників за допомогою суфіксації та конверсії, які є дуже продуктивними в німецькій мові. Велика увага приділена безафіксальним похідним іменникам, утвореним за допомогою процесів субстантивації та конверсійних основ інфінітивів, конверсійних основ префіксальних дієслів. Розкрито текстотворчий потенціал префіксальних дієслів на основі німецьких економічних термінів у текстах економічного спрямування. Проаналізовано дериваційні моделі префіксальних дієслів на основі німецьких економічних термінів в економічних текстах. Розглядаються проблеми впливу контексту на словотвірну структуру німецьких економічних дієслівних термінів із префіксами *durch-*, *unter-*, *über-*, *um-*, *hinter-*, *wider-*, *wieder-*. Дослідження виконано на основі перекладу німецьких економічних текстів.

У підрозділі 1.3. «Грамматика» (І.В. Якубенко) представлено семантико-прагматичний аспект засобів актуального членування складнопідрядного речення в сучасній німецькій мові. Спочатку досліджено поняття «модель» як засіб актуального членування складнопідрядного речення в сучасній німецькій мові в семантико-прагматичному аспекті. Потім розглянуто моделювання в комунікативно-прагматичному аспекті окремих складнопідрядних речень сучасної німецької мови. Встановлення моделей здійснюється з урахуванням актуального членування речення. Досліджено актуальне членування речення як частини надфразної єдності для того, щоб правильно визначити тему та рему речення-висловлення, а згодом виокремити модель актуального членування, яка може застосовуватися для вираження певного іллокутивного акту, сприяючи таким чином втіленню інтенції мовця, досягнення ним поставленої мети.

Розділ II висвітлює особливості літературного процесу в англомовних, німецькомовних та франкомовних країнах з точки зору сучасного літературознавчого дискурсу.

У підрозділі 2.1. (Н.І. Криницька) вивчаються дистопічні експерименти поразки союзників і навіть окупації США Німеччиною та Японією, враховуючи «підводне каміння» демократії, роль пропаганди та вади масового суспільства.

Ретропрогноз здійснюється на основі таких творів: повість Сіріла Корнблата “Дві доли” (“Two Dooms”, 1958), роман Філіпа Кіндрета Діка “Людина у високому замку” (*The Man in the High Castle*, 1962) та однойменний телесеріал Френка Спотніца за його мотивами (2015–2019), новела Альфреда Бестера “Переплутані дрти” / “Не з цього світу” (“Out of This World”, 1964), романи Нормана Спінрада “Залізна мрія” (*The Iron Dream*, 1972) та Еріка Нордена “Остаточне вирішення” (*The Ultimate Solution*, 1973), оповідання Гаррі Тьортлдава “Останній параграф” (“The Last Article”, 1988), кінострічка Стівена Корнвелла “Філадельфійський експеримент 2” (*Philadelphia Experiment 2*, 1993) і роман Філіпа Рота “Змова проти Америки” (*The Plot Against America*, 2004). У жанровому плані всі ці твори належать до гуманітарної наукової фантастики й представляють альтернативну історію з елементами антиутопії. Художнє полотно цих ретропрогнозів, що охоплює більше шістдесяти років, створює цікавий дискурс, який обертається навколо основних концептів: ідеологія, масова свідомість, пропаганда, надлюдина, мрія, реальність, ідеалізм, матеріалізм, поразка, перемога, успіх, сила, слабкість, свобода, рівність, демократія, тоталітаризм, прогрес, регрес, нацизм, антисемітизм, расизм, ксенофобія тощо – і цей дискурс залучає проблему “американської мрії” не меншою мірою, ніж засудження тоталітарної системи.

Автори обраних творів ніби знов і знов беруть під сумнів твердження, винесене Сінклером Люїсом у заголовок його роману-футурології 1935 р.: “У нас це неможливо” (*It Can't Happen Here*). Жоден із них не є прихильником нацистської ідеології: вони деконструюють офіційну історію США часів Другої світової війни, аби вказати на потенційно слабкі місця своєї держави або відродити віру в її особливу місію. У всіх творах (крім найбільш провокативної “Залізної мрії” Спінрада) експліцитно – через поведінку головного героя або групи героїв – виражено поняття “історичної норми” або намагання повернення історії Другої світової війни (і, відповідно, післявоєнного світу) в “нормальне” русло. Однак, поняття норми дещо варіюється в різних авторів, зокрема у зв’язку

з ідеологією й соціально-політичною ситуацією в США протягом другої половини ХХ ст.

Отже, імпульсом написання вивчених творів та зняття кінострічок стало побоювання їхніх авторів утратити “американську мрію” та демократичні інституції, а основним методом порятунку цієї мрії письменники, сценаристи й режисери роблять доведення від супротивного: показуючи глобальну історію через локальну, вони поступово розвінчують тоталітарні проєкти, які не приносять щастя навіть переможцям, хоча спочатку можуть виглядати вельми привабливо, адже спираються на кращі міфи та очікування, якими живе масове суспільство. У цих книгах і (меншою мірою) у кінострічках вказано на підводне каміння та міни вповільненої дії для сучасного світу, зокрема масову свідомість, якою легко маніпулювати, відсутність критичного мислення в більшості населення, споживацтво, домінування матеріалізму над ідеалізмом, популізм, гонитву за успіхом будь-якою ціною, байдужість до інших та любов до комфорту, антисемітизм, расизм, ксенофобію тощо.

Певною антитезою підрозділу 2.1., де у центрі уваги – проблема збереження американської ідентичності в умовах перетворення країни на колонію (точка зору колонізованих), стає підрозділ 2.2. (Б.В. Стороха), де розглядаються основні віхи формування та центральні ідеологічні позиції німецького колоніального роману періоду III Райху (точка зору колонізаторів). Специфіка розглядається на прикладі одного з найбільш показових жанрових творів того часу – пригодницького роману Гергарда Коервера «Калунга» (1940). Як пре-контекст (література Ваймарської республіки), так і пост-контекст (романи К. Крахта та Г. Віткоп) дозволяють побачити особливості конструювання жанрового тексту в означений період історії та літератури.

На відміну від попередніх підрозділів, присвячених прозовим творам англійської та німецької літератури та їх історичному контексту, підрозділ 2.3. (З.М. Таран) зосереджений на французькій ліриці: у роботі досліджуються жанрові особливості поезії Жака Превера, зроблений аналіз його літературної творчості та перекладені деякі віршовані твори автора.

У Розділі III (В.В. Кононенко) вивчено сучасні історико-політичні процеси в німецькомовних країнах у контексті перспектив українсько-німецьких зв'язків. Значну увагу приділено німецьким ЗМІ. Розглянуто становлення засобів масової інформації Німеччини та їхню роль у формуванні громадської думки. Робиться висновок, що німецькі ЗМІ продукують вільну індивідуальну громадську думку своїх читачів, збираючи та доносячи до них новини, необхідні кожній людині, щоб вона могла правильно орієнтуватися в соціальному середовищі. Значну роль відіграють засоби мас-медіа як невід'ємний складник демократичного формування політичної думки громадян (підрозділ 3.1.). Розглянуто розвиток центральних і місцевих засобів масової інформації Німецької Демократичної Республіки наприкінці 1980-х років, вплив на них політичних партій, масових і громадських організацій та наукових об'єднань, яким вони належали, а також зміни, що відбулися у східнонімецьких засоби мас-медіа після об'єднання Німеччини (підрозділ 3.2.). Розглянуто основні питання розвитку туристичної сфери Німеччини, питання взаємодії місцевих, регіональних і федеральних органів у цій галузі, напрямки молодіжного туризму, тенденції у царині туризму Німеччини останнім часом (підрозділ 3.3.).

Останній блок досліджень (Розділ IV) узагальнює розвідки викладачів кафедри з педагогіки та методики викладання іноземних мов.

У підрозділі 4.1. описано місце і роль іноземних мов у вальдорфській педагогіці (Н.А. Кришталь). Вальдорфські школи – це не стільки педагогічна технологія, стільки антропософський тип педагогічного мислення, заснований на образності викладання, ритмічності, системності, концентрації у навчанні. Викладання сучасних іноземних мов у початковій школі має право на існування як частина освіти людини як єдиного цілого, вносячи свій вклад у розвиток її духовних і емоційних сил – у сфері почуттів, волі й мислення.

У підрозділі 4.2. (О.О. Бардакова) розглянуто методи, які сприяють поліпшенню мотивації, покращенню зацікавленості та уважності на занятті з іноземної мови, із спрямуванням на комунікацію та ефективність навчання. Висвітлено актуальність та дієвість інтерактивних методів, використання котрих

сприяє підвищенню мотивації, поліпшенню якості вивчення іноземної мови, розглянуто варіативність їх застосування. Описано проектний метод та метод роботи з презентаціями (також їх види, засоби, особливості); доведено, що застосування цих методів покращує якість результатів навчання у процесі викладання іноземної мови. Представлено метод для навчання певної фахової дисципліни іноземною мовою – CLIL, Content and Language Integrated Learning (фахово-мовне інтегроване навчання).

Підрозділ 4.3. (О.Б. Кирильчук), який завершує монографію, пропонує потужний матеріал з риторики. Досліджено проблеми використання аргументативних ролей співрозмовників в іншомовному спілкуванні у процесі персуазивного діалогу. Використання технології аргументативних ролей при навчанні іншомовного спілкування дало змогу сформувати власну систему роботи через інтерактивні форми роботи, створивши наступний алгоритм: забезпечити оволодіння студентами певними діями на рівні фрази переконливої аргументації; забезпечити оволодіння студентами певними способами діяльності на основі переконливої аргументації; забезпечити формування навичок комунікативного іншомовного спілкування на основі власного набутого досвіду. Запропоновано практичні поради з риторичної культури німецькою мовою у приватному колі, зокрема щодо привітань з днем народження. Розглянуто можливості використання ситуацій аргументативних кліше на заняттях з іншомовного риторичного практикуму. Обґрунтовано необхідність і проаналізовано явище аргументації для формування риторичної компетентності; наведено приклади використання аргументативних кліше в іншомовному спілкуванні.

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА,
ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВА ТА ДИДАКТИКИ В КОНТЕКСТІ
СУЧАСНИХ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКИХ СТУДІЙ**

Колективна монографія

За загальною редакцією канд. філол. наук, доц. Криницької Н. І.

Підписано до друку 30.03.2023 р.
Формат 60x84/16. Друк офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум.-друк. арк. 10,6. Наклад. 300 прим.
Зам. № 2117

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка,
36003, м. Полтава, вул. Остроградського, 2

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК №3817 від 01. 07. 2010 р.